

บ้านที่พ่อสร้าง

“...การส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนที่อยู่ที่ไหนก็ตาม
จะเป็นทางที่จะให้บ้านเมืองมีความเจริญ มีความเป็นปึกแผ่น...
ให้เป็นทางที่จะให้ประชาชนสามารถที่จะอยู่กินได้
โดยมีพอที่จะกิน มีพอที่จะอยู่
การที่ประชาชนมีพอที่จะกินที่จะอยู่
ก็ทำให้เกิดความสงบขึ้น เกิดความมั่นคงขึ้น...”

พระราชดำรัส พระราชทานแก่ผู้แทนบริษัทไทยโทรทัศน์ จำกัด
และผู้แทนธนาคารกรุงเทพ จำกัด
ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๑๕

คำนำ

หนังสือบ้านที่พ่อสร้าง เป็นการถ่ายทอดถึงความสุขและความงาม ซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นกับประชาชน จากการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปพร้อมกับเรื่องราวการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อพสกนิกร ทำให้เราได้เรียนรู้แนวคิดเบื้องหลัง กิจกรรม ประวัติศาสตร์สำคัญ หลักการทรงงานและชื่นชมพระอัจฉริยภาพของพระองค์ ที่ทรงทำเพื่อประชาชนผ่านหลากหลายโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ จนกระทั่งเกิดผลประโยชน์กับประชาชน ทำให้ประชาชนอยู่ดี กินดี มีคุณภาพชีวิตดีพอประมาณด้วยความพอเพียง บนฐานภูมิสังคมของชุมชนท้องถิ่นและชาติพันธุ์ ที่ดำเนินเรื่องเล่าผ่านเมืองเล็กๆ เมืองแห่งความสุข.....แม่ฮ่องสอน....

หนังสือบ้านที่พ่อสร้าง เป็นการบันทึกประวัติศาสตร์สำคัญ เรื่องราวความสุขและความงามของผู้คน วิถีชีวิต และธรรมชาติของเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนหนึ่งของผลผลิตที่เกิดกับประชาชนจากการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทุกภาคส่วนได้เรียนรู้และได้ปฏิบัติงานถวายแทบเบื้องพระยุคลบาท ด้วยภาษาง่ายๆ โดยนักเขียนจิตอาสา ด้วยสำนวนการเขียนที่น่ารัก สร้างโอกาสให้ร่วมฝันและสร้างจินตนาการผ่านตัวหนังสือ และภาพวาดจากศิลปินจิตอาสา ร่วมกับภาพถ่ายสถานที่จริงจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้แก่พสกนิกร และให้แนวทางการทรงงานขยายวงกว้าง ออกไปสู่ประชาชนทุกครัวเรือน เพื่อให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้เรียนรู้และได้เข้าใจบริบทการพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงงานร่วมเพื่อความสุขของประชาชน

ขอขอบคุณคุณสุมิตรา จันท์เงา นักเขียนจิตอาสา อาจารย์สมชาย วัชรสมบัติ อาจารย์ไมตรี หอมทอง อาจารย์วิเชียร วงศ์สุลักษณ์ ศิลปินจิตอาสา คณะที่ปรึกษาชุมชนจัดการสุขภาพ เพื่อหนุนเสริมโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน หัวหน้าส่วนราชการทุกหน่วยของจังหวัดแม่ฮ่องสอน และประชาชนชาวจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่ได้เขียน วาดภาพและให้การสนับสนุนข้อมูลกิจกรรมและภาพถ่าย จึงทำให้การจัดทำหนังสือบ้านที่พ่อสร้างสำเร็จ และเกิดประโยชน์อันทรงคุณค่าตลอดไป

ศูนย์ประสานงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ

กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข

ตุลาคม ๒๕๕๘

สารบัญ

บ้านที่พ่อสร้าง

นำเรื่อง

๑ บ้านที่พ่อสร้าง

๒ ทางที่พ่อเดิน

๓ เพลินชมเมืองสามหมอก

๔ ดอกไม้ไต้ร่มพระบารมี

๕ ชีวิตกลางขุนเขาและสายน้ำ

๖ ทำตามรอยพ่อ

๗ พ่ออยู่ พ่อกิน พ่อเพียง

๘ รู้จักฟังเสียงป่า

๙ อาหาร อากาศ อารมณ์ อุดมชีวิตดี

บ้านที่พ่อสร้าง

สุมิตรา จันท์เงา

นำเรื่อง

หมอกสีขาวม้วนตัวอ้อยอิงเรี่ยยอดไม้ ก่อนที่ลมฝนจะพัดพาละอองไอน้ำเย็นฉ่ำไหลพรกลงสู่หุบด้านล่าง

ภูเขาสูงถูกบดบังไว้ด้วยม่านหมอกหนาที่บอญู่ชั่วคราว สักประเดี๋ยวฟ้าก็เปิดออก ปล่อยแสงระยับจับขอบเมฆออกมาทอประกาย

สีเขียวของป่าห่มคลุมด้วยความนุ่มนวลของละอองน้ำขณะที่แดดสีทองไล่เลี่ยยอดไม้อยู่ไกลออกไป

ความชุ่มชื้นฉ่ำเย็นโปรยปรายอยู่ในทุกอณูอากาศ

ขุนเขาและสายน้ำต่างประกาศความยิ่งใหญ่ให้ประประจักษ์

เสียงลำธารหลากหลังถั่งโถมอยู่กลางไพร น้ำไหลล้นฝายออกมาเป็นธารน้ำตกโครมครืน

จากฝายทอดน้ำบนยอดดอยที่คอยเก็บกักชะลอความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำลำธารในป่าต้นน้ำเอาไว้เป็นอ่างใหญ่ สายน้ำหลากล้นทันฝายไปตามลำรางพร่างพรูสู่ชุมชนเบื้องล่างที่รอรับ

บางส่วนไหลสู่ไร่นาเรือกสวน บางส่วนไหลผ่านท่อเข้าสู่ระบบประปาหมู่บ้านที่อาศัยแรงโน้มถ่วงของโลกดึงน้ำจากป่าไปใช้ดื่มกินบริโภคอุปโภคโดยไม่ขาดแคลนเลยตลอดทั้งปี

ฤดูฝนเป็นฤดูกาลอันงดงามที่สุดของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

เป็นห้วงเวลาที่ธรรมชาติได้แสดงพลังให้เห็นอย่างโดดเด่นว่า “ป่าต้นน้ำ” ที่อุดมสมบูรณ์นั้นเป็นเช่นไร

พลังธรรมชาติได้ประกาศตัวตนอันยิ่งใหญ่ให้เห็นอาณาภาพแห่งธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่ได้ผสมกัน

ปรุงรสนั่นแผ่นดินแม่แห่งนี้ให้เป็นแหล่งกำเนิดสรรพชีวิต

มีน้ำให้ใช้ มีป่าไว้เป็นแหล่งอาหาร มีผืนดินให้ปลูกพืชผล เพื่อผู้คนได้อยู่ดีกินดี

ในช่วงที่ดินชุ่มหลายเดือนนี้ มองไปทางไหนก็จะเห็นแต่ความเขียวขจีระบัดอยู่รายรอบ โดยเฉพาะผืนนาแบบขั้นบันไดที่ลดหลั่นละลานตาด้วยผืนพรมสีทองอ่อนของต้นข้าว สลับกับไร่ถั่วที่อาศัยน้ำฝนคอยอุ้มชู

จนพ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวเมื่อปลายฝนต้นหนาวยาวไปถึงฤดูแล้งร้อนชาวบ้านในแถบถิ่นนี้ก็ไม่เคยขาดแคลนน้ำ หมดหนานาก็หันมาปลูกผัก แปลงกะหล่ำปลีเขียวขจีอยู่เต็มหุบเขาตลอดหน้าหนาวของทุกปี

เพราะระบบชลประทานอันอุดมสมบูรณ์วางไว้อย่างมั่นคงถาวรในโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ความชุ่มชื้นที่ชาวบ้านได้รับจากป่าใหญ่รายรอบ และสายน้ำที่หลังไหลไม่หยุดจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำอันเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านและชุมชนนี้ มิได้ต่างจากน้ำพระทัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีต่อพสกนิกรของพระองค์เลยแม้แต่น้อย

...

ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๒๓ เป็นต้นมา ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ เสด็จฯยังจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทรงเยี่ยมราษฎรที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาลุ่มน้ำปายตามพระราชดำริ และประทับแรม ณ เรือนประทับแรมท่าโป่งแดง

ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขของพสกนิกรอย่างแท้จริง ด้วยแนวทางตามพระราชดำริที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานอย่างต่อเนื่องยาวนานมากกว่า ๔๐ ปี

ณ ห้วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปีนับแต่นั้นมา พสกนิกรชาวจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ราบและบนดอยสูงห่างไกลออกไปต่างก็รอคอยอย่างใจจดใจจ่อในสิ่งเดียวกันคือการเตรียมตัวรับเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถที่จะเสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมพวกเขาเป็นประจำทุกปีอย่างต่อเนื่องจนถึงปี ๒๕๔๙

ราษฎรแต่ละกลุ่ม แต่ละชุมชนจะเตรียมตัวรับเสด็จฯแตกต่างกันไป บางกลุ่มเตรียมการบ้านงานศิลปาชีพไปส่ง บางกลุ่มเตรียมผลผลิตไปถวาย บางกลุ่มเขียนข้อความร้องทุกข์ใส่กระดาษแผ่นเล็กๆเพื่อกราบบังคมทูลขอพระราชทานความช่วยเหลือ

เป็นห้วงเวลาของความสุขที่ทุกคนรอคอยอย่างแท้จริง

และทุกวันนี้จังหวัดแม่ฮ่องสอนยังคงเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่าแหล่งน้ำในท่ามกลางความหลากหลายของวัฒนธรรมชนเผ่าที่มีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างผาสุก ยั่งยืน

ด้วยความสามัคคี ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และผืนแผ่นดินตลอดไป

.....

บทที่ ๑

บ้านที่พ่อสร้าง

บ้านของพระมหากษัตริย์สองหลังเล็ก ๆ ตั้งอยู่ท่ามกลางป่าเขาลำเนาไพรในเมืองสามหมอก

เป็นบ้านแบบธรรมดาทั่วไป เรียบง่าย สมถะ ถ่อมตน ไม่ได้หรูหราตามลักษณะปราสาทราชวังของพระเจ้าแผ่นดินเลย

บ้านหลังแรกตั้งอยู่บริเวณริมน้ำปาย ที่บ้านท่าโป่งแดง อีกหลังหนึ่งอยู่บนดอยสูงไกลออกไปในท่ามกลางอากาศหนาวเย็นเหนือลำห้วยเล็กๆ ชื่อ “ปางตอง”

โดยรอบของบ้านทั้งสองหลังนี้แวดล้อมไปด้วยพสกนิกรหลากหลายชนเผ่าที่กระจายกันตั้งถิ่นฐานอยู่ทั้งตามที่ทำราบลุ่มริมฝั่งน้ำและตามหุบเขาสูงชัน

บ้านทั้งสองหลังเป็นที่ประทับแรมและทรงงานในยามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ที่นี่คือเรือนประทับแรมซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชปรารภกับผู้ถวายงานรับใช้ใกล้ชิดด้วยความระลึกถึงเสมอว่า

“บ้านของฉันที่แม่ฮ่องสอน”

ปัจจุบันบริเวณเรือนประทับแรมทั้งสองแห่งนี้ มีพระราชดำริให้จัดตั้งเป็นศูนย์บริการและพัฒนา เพื่อให้พสกนิกรได้เข้ามาสัมผัสเรียนรู้แนวทางการดำรงชีวิต การพัฒนาตัวเอง และการสร้างวิถีเกษตรอันยั่งยืนที่ “พอหลวง” ของปวงชนชาวไทยได้พระราชทานไว้ให้

นอกจากนั้นยังทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ เปิดพื้นที่เรือนประทับแรมปางตองบางส่วนและบ้านท่าโป่งแดงให้เป็นสถานที่พักผ่อนท่องเที่ยวและแหล่งวิชาการด้านการเกษตรให้กับประชาชนของพระองค์อีกด้วย

...

เรือนประทับแรมทั้งสองแห่งปลูกสร้างมายาวนานกว่า ๔๐ ปีแล้ว

เป็นเรือนไม้ธรรมดา หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ เรียบง่ายแบบพอเพียง มิได้ใหญ่โตโอฬาร

ในห้วงขณะแห่งการเสด็จประทับแรม ณ พระตำหนักปางตองในเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปีนั้น บรรดาอากาศบนดอยราวกับสวรรค์น้อยๆ จะลดลงมาสู่พื้นดิน

ภายในอาณาบริเวณเรือนประทับแรมที่ตั้งอยู่ลดหลั่นกันไปตามไหล่เขานั้น อากาศยามเช้าสลับว้างด้วยไอหมอกจางๆ แต่พลุกพล่านด้วยข้าราชการบริพาร ชาวบ้าน นักเรียนโรงเรียนร่มเกล้าปางตอง ที่แห่แหนกันมาเข้าเฝ้ารับเสด็จฯ อย่างล้นหลามด้วยความเบิกบานยินดี

ใบหน้าของคนทุกเพศทุกวัยยิ้มแย้มเปี่ยมสุขสำราญใจ

เป็นความรู้สึกอบอุ่นใกล้ชิดชื่นใจที่พสกนิกรชาวแม่ฮ่องสอนรู้สึกเต็มตื่นอยู่ภายในด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้

สื่อมวลชนที่ได้นั่งเฮลิคอปเตอร์ลงพื้นที่ติดตามไปทำข่าวการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ต่างสนุกสนานกับการออกไปบันทึกภาพความงดงามภายในไร่รอบๆ “**บ้านของพ่อ**” ที่ในหลวงทรงสร้างต้นแบบเอาไว้ให้ราษฎรผู้ปราชญ์จะพัฒนาตัวเองได้ดำเนินรอยตาม

ข้างทางเดินริมสนามหญ้ากว้างหน้าพระตำหนักที่เป็นเรือนประทับแรมนั้น ทรงปลูกไม้ผลเมืองหนาวทุกชนิดเท่าที่จะขึ้นได้บนผืนดินแม่ฮ่องสอน เรียงรายไปตลอดทางเดินจนถึงบันไดพระตำหนัก

มีลูกท้อ ลูกพลับ แอปเปิล สาลี่ อะโวคาโด มะกอก มะคาเดเมีย และพืชประจำถิ่นทั้งหลายที่ชาวบ้านบริโภคกันประจำวันเพื่อให้ได้เก็บกินพืชผลสลับฤดูกาลกันไปตลอดปี

และทรงประสงค์ให้ชาวบ้านตระหนักถึงการใช้ชีวิตในวิถีเกษตรแบบยั่งยืน พอกิน พออยู่ พอเพียง ปลูกพืชผลเพื่อการยังชีพเป็นหลักมีเหลือจึงค่อยขาย และให้รู้จักปลูกพืชหลายชนิดผสมผสานกันแบบสวนผสม เพื่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพมิใช่ทำการเกษตรแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยวแต่เพียงอย่างเดียว

นอกจากไม้ผลแล้วยังมีแปลงผักและไร่สตรอเบอรี่ที่ขึ้นงามให้ผลใหญ่เกือบเท่าไข่ไก่ เป็นที่ตื่นตาตื่นใจของผู้คนที่ได้พบเห็น มีไม้ดอกเมืองหนาวนานาชนิดและกุหลาบดอกโตกว่าฝ่ามือบานสะพรั่ง

นักข่าวเล่าถึงฟาร์มเลี้ยงแกะ ม้า ลา ไก่ฟ้า กระเจิง ละมั่ง และสวนสัตว์เล็กๆ ที่สมเด็จพระราชินีทรงอนุรักษ์สัตว์ป่าหายากหลายสายพันธุ์ที่อยู่ในป่าถิ่นนั้นเพื่อขยายพันธุ์ส่งกลับคืนสู่ป่าอ้อมรอบ

ยามค่ำคืนแสงไฟอมแวมสาดส่องไปทั่วพระตำหนักและสวนงามรายรอบ ทั้งสองพระองค์ทรงพระเกษมสำราญด้วยเสียงเพลงจากนักร้องนักดนตรี ศิลปินชุดกล่อมขวัญทหารหาญ

บัดนี้แม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มิได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับเป็นประจำสม่ำเสมอเหมือนเมื่อครั้งที่ยังทรงติดตามงานในโครงการพัฒนาตามพระราชดำริอย่างใกล้ชิดในช่วงยี่สิบปีแรก แต่“บ้าน” ทั้งสองหลังก็ยังตั้งอยู่อย่างมั่นคงและสงบเสถียรเมื่อยมตนเคียงคู่ไปกับความเป็นอยู่อันร่มเย็น เป็นสุข ปลอดภัย ของราษฎรไทยในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ทรงเป็นหลักชัยและเป็นร่มเงาให้ชาวบ้านในย่านถิ่นนี้ได้อุ่นกว่าพระเจ้าอยู่หัวของพวกเขามิได้ประทับอยู่ห่างไกลที่ไหนเลย แต่ทรงอยู่ข้างๆบ้านของพวกเขาและอยู่ในดวงใจพสกนิกรตลอดเวลา

โดยเฉพาะเมื่อเรือนประทับแรมของพระองค์ได้เปิดประตูต้อนรับผู้คนทุกหมู่เหล่าให้เข้าไปเยือนอย่างอบอุ่นตลอดเวลา พร้อมกับเปิดโอกาสให้ได้ศึกษาเรียนรู้และพัฒนาตนเองตามแนวพระราชดำรินับร้อยโครงการ เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี งดงามพอเพียงและเปี่ยมสุขโดยถ้วนหน้า

...

เป็นที่ทราบกันดีว่าจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีทรัพยากรสมบูรณ์ ทั้งป่าไม้ สัตว์ป่า และต้นน้ำลำธาร แหล่งอาหาร สีสันความงดงามตามธรรมชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งวิถีชนเผ่าอันหลากหลาย

ถือเป็นต้นทุนทางธรรมชาติอันล้ำค่ายิ่ง เพราะเป็นจังหวัดเดียวของประเทศไทยที่ยังมีสภาพป่าอุดมสมบูรณ์หลงเหลืออยู่ถึงร้อยละ ๘๘ และเป็นผืนป่าต้นน้ำที่คนไทยทุกคนควรหวงแหนรักษาไว้ให้ได้มากที่สุด

แต่แม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดชายแดนไกลปืนเที่ยงทางภาคเหนือที่อยู่ห่างไกลเขตความเจริญรุ่งเรืองในเมืองหลวงกรุงเทพมหานครมากที่สุดถึง ๙๒๔ กิโลเมตร ซึ่งเมื่อเทียบกับจังหวัดชายแดนห่างไกลสุดทางภาคใต้อย่างจังหวัดนราธิวาสที่อยู่ไกลออกไปเป็นพันกิโลเมตรแล้วยังถือว่าการเข้าถึงจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้นยากลำบากกว่าทางจังหวัดทางภาคใต้เยอะ

ปัญหาสืบเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศของแม่ฮ่องสอนเต็มไปด้วยภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน มีที่ราบเพียง ๒๐ % ของพื้นที่เท่านั้น และอยู่ในเขตทุรกันดารเป็นส่วนใหญ่ การคมนาคมจึงไม่สะดวกแถมเส้นทางคดเคี้ยวยากลำบากถนนหนทางเข้าไม่ถึงแหล่งที่อยู่อาศัยและชุมชนในอดีตการติดต่อระหว่างตำบลหมู่บ้านจึงใช้การเดินทางเป็นหลักและสภาพอากาศมีหมอกปกคลุมอยู่เกือบตลอดเวลาทำให้เป็นอุปสรรคต่อการสัญจรไปมาโดยเฉพาะในหน้าฝน

แม่ฮ่องสอนจึงเป็นเมืองในหมอกที่เหมือนปกปิดซ่อนเร้นตัวเองเอาไว้ห่างไกลจากผู้คน ไร้ความสนใจดูแลจากส่วนกลางมายาวนาน

ความลี้ลับห่างไกลตาผู้บริหารจากส่วนกลางดังกล่าวทำให้แม่ฮ่องสอนในอดีตกลายเป็นพื้นที่อ่อนไหวในท่ามกลางแหล่งอิทธิพลผลประโยชน์ระหว่างกองกำลังติดอาวุธต่างๆ ตามตะเข็บแนวชายแดนที่มีปัญหาเรื่องต่อสู้อย่างแยกดินแดนอยู่กับรัฐบาลสภาพเมียนมาร์

ประกอบกับราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ไม่ค่อยได้รับการพัฒนาเพราะเป็นชาวไทยภูเขาเผ่าต่างๆ ได้แก่ ไทยใหญ่ ลัวะ มูเซอ ม้ง ลีซอ กะเหรี่ยง ปาดอง และจีนฮ่อ ซึ่งบางกลุ่มนิยมปลูกฝิ่นเพื่อยังชีพทำให้ชาวบ้าน

จำนวนหนึ่งบุกรุกเข้าไปแผ้วถางทำลายป่าต้นน้ำ เปิดหน้าดินปลุกฝุ่นและทำไร่เลื่อนลอยเปลี่ยนดอยเป็นภูเขาหัวโล้นหลายจุด

ในช่วงนั้นพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นเสมือนชุมทรัพย์อันมั่งคั่งที่ผู้แสวงผลประโยชน์ทุกด้านล้วนปรารถนาและแย่งกันช่วงชิงโอกาสกันอย่างเมามัน

ความโลภของคนที่เห็นแก่ตัวต่างพากันแสพและทำลายต้นทุนทางธรรมชาติของแม่ฮ่องสอนให้หมดไป โดยไม่รู้ตัว ไม่ว่าจะเป็นการตัดไม้ทำลายป่า การทำไร่เลื่อนลอย ปัญหายาเสพติด ปัญหาการสู้รบของชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดน และปัญหาการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์เข้าสู่ประเทศไทย รวมทั้งความแตกต่างของชนบทรวมประเพณีของหลายชนเผ่าในพื้นที่ ทำให้ปัญหาขยายวงกว้างขึ้นทุกขณะ

ด้วยสาเหตุดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีสายพระเนตรอันยาวไกลจึงทรงหาแนวทางเพื่อยับยั้งสกัดกั้นปัญหาเหล่านี้ให้หมดไปด้วยพระราชบายที่แยบยลยิ่งโดยพระราชทานแนวทางให้มีโครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำริขึ้น

ทั้งนี้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ หม่อมเจ้าจักรพันธ์เพ็ญศิริจักรพันธ์ เป็นผู้ประสานงานกับกองทัพบกและกระทรวงทบวงกรมต่างๆ ร่วมกันเป็นคณะทำงานก่อตั้ง **“โครงการพัฒนาตามพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน”** ขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๒

เพื่อพัฒนาคน พัฒนาอาชีพ อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยมุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ราษฎรในหมู่บ้านเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยลดการปลูกพืชเสพติดลง ส่งเสริมอาชีพการปลูกพืชไร่ เลี้ยงสัตว์ที่ถูกต้อง พร้อมกับการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า ให้สมดุลคงอยู่อย่างยั่งยืน ราษฎรได้รับบริการภาครัฐทั่วถึง กระตุ้นให้เกิดความรักความหวงแหนผืนแผ่นดินที่ทำกินที่อยู่อาศัย ทรัพยากรธรรมชาติ นำไปสู่การเฝ้าระวังด้านความมั่นคงในลักษณะหมู่บ้านยามชายแดน และตั้งอยู่ในมิตรภาพอันดีกับสหภาพเมียนมาร์

แต่เนื่องจากสภาพภูมิประเทศไม่สะดวกในการคมนาคมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงแนะนำให้แยกจัดตั้งศูนย์กลางขึ้นหลายศูนย์ฯ พร้อมกันเพื่อให้สะดวกในการดำเนินงาน ได้แก่ ศูนย์อำนวยการโครงการพัฒนาสันป่าตอง ศูนย์แม่สะเรียง ศูนย์ขุนยวม ศูนย์โป่งแดง ศูนย์ปางตอง และ ศูนย์ปางมะผ้า

จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ยึดถือแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถที่ทรงเน้นให้ “คนอยู่ร่วมกับป่า” ได้อย่างยั่งยืน เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานตลอดมาโดยใช้ต้นทุนเดิมทางธรรมชาติและภูมิปัญญาที่ชุมชนมีอยู่เพื่อนำไปสู่ความอยู่ดีกินดีและความผาสุกของเกษตรกรต่อไป

จุดเริ่มต้นในการสร้าง “บ้านของพ่อ” ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากเรื่องดังกล่าวข้างต้นนั่นเอง

พระตำหนักหรือเรือนประทับแรมที่บ้านท่าโป่งแดงและบ้านปางตองก่อสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานที่ทรงงานและประทับแรมในยามที่ทั้งสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมเยียนราษฎรและติดตามความคืบหน้าของโครงการพัฒนาตามพระราชดำริต่างๆ ในเขตพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

“พระตำหนักปางตอง”เป็นหมู่เรือนประทับแรมไม้ ๖ หลังสร้างอยู่ติดแนวไหล่เขา รอบตัวอาคารพระตำหนักปลูกแมกไม้หน้อยใหญ่จนดูร่มรื่นรวมกับถูกโอบกอดแนบชิดอยู่ในธรรมชาติ เมื่อมองจากด้านล่างขึ้นไปจึงเห็นแต่ยอดไม้หนาที่บดบังเขียวชอุ่มไม่เห็นอาคารที่ประทับเลย

เมื่อทรงงานภายในพระตำหนักพระเจ้าอยู่หัวจะประทับนั่งตรงกลางกับพื้นห้องเล็กๆ มียกพื้นไม้ขนาดเล็กสูงสองข้างทำเป็นโต๊ะสำหรับวางแผนที่เพื่อทรงศึกษาเมื่อจะมีพระราชดำริต่างๆเกี่ยวกับโครงการเรื่องระบบน้ำและป่าไม้

ผนังด้านหนึ่งของห้องทรงงานเป็นหน้าต่างกระจกกว้างที่เปิดภูมิทัศน์ให้เห็นฝายน้ำล้นปางตองเบื้องล่างที่ทรงมีพระราชดำริให้กรมชลประทานจัดสร้างขึ้นตั้งแต่ทรงมีบ้านบนยอดดอยแห่งนี้ เพื่อดึงน้ำเข้ามาใช้ภายในพื้นที่โครงการปางตองทั้งหมด รวมไปถึงเขตชุมชนที่อยู่อาศัยของชาวบ้านเบื้องล่างลงไป

ในฤดูฝน ป่าเบื้องหน้าพระพักตร์เขียวชะอุ่มชุ่มเย็น โอบล้อมอาณาบริเวณโดยรอบให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ต้นน้ำที่ทรงห่วงใยและหวงแหน

หลังฝนขาดเม็ดสายลมเย็นร่ำจะพัดหมอกไหลเลื้อนจากยอดภูลงสู่หุบเขาเป็นแพสีขาวนุ่มนวลปกคลุมไปทั่ว บางขณะไหลพริ้วเข้ามาคลุมพระตำหนักห่มห่อไว้ทั้งหลัง พอแดดส่อง สีทองเป็นประกายก็จะฉายแสงสะท้อนให้เห็นพื้นน้ำระริกไหวของฝายปางตองเบื้องล่างที่หลังไหลเป็นสายน้ำตกโครมครืนได้ยินมาแต่ไกล

ใครที่ประสงค์จะรู้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริจัดระบบชลประทานให้กับชาวบ้านในพื้นที่แม่ฮ่องสอนอย่างไร ก็ให้ไปดูระบบชลประทานตัวอย่างอันสมบูรณ์แบบที่จัดไว้ในศูนย์ปางตองแห่งนี้แล้วจะเห็นภาพชัดเจนว่าทรงมีพระอัจฉริยภาพในเรื่องการจัดการน้ำมากมายเพียงใด

ห่างจากตัวพระตำหนักปางตองออกไปเล็กน้อยมีลานจอดเฮลิคอปเตอร์ซึ่งในหลวงและสมเด็จพระราชินีนาถทรงใช้ในการเสด็จพระราชดำเนินไปยังสถานที่ต่างๆ

ลักษณะโดยทั่วไปของพื้นที่รอบเขตพระตำหนักปางตองเป็นภูเขาชันสลับกับที่ราบเชิงเขา มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๘๐๐-๑,๐๐๐ เมตร ส่งผลให้บริเวณพระตำหนักแห่งนี้มีสภาพอากาศที่หนาวเย็นอยู่เกือบตลอดทั้งปี

เมื่อก่อนพื้นที่บ้านปางตองแห่งนี้เป็นไร่ฝิ่นเล็กๆของชาวม้งครอบครัวหนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาทอดพระเนตรพร้อมกับรับทราบรายงานผลการสำรวจพื้นที่ของฝายกองทัพบกอย่างละเอียด

ก็ทรงตัดสินพระทัยขอซื้อไร่นาแห่งนี้จากชาวม้งด้วยพระองค์เองโดยใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และมีพระราชดำริให้สร้างเป็นศูนย์บริการการพัฒนาขึ้น

ข้าราชการบริพารที่รับใช้ถวายงานเล่าถึงเรื่องนี้ว่า ในหลวงไม่ทรงโปรดที่จะให้ทางการใช้อำนาจขับไล่ชาวบ้านแม้ตามกฎหมายจะทำได้ก็ตาม พระองค์ทรงเห็นใจผู้ที่เคยอยู่ทำกินมาก่อนจึงพระราชทานพระราชทรัพย์ซื้อไว้ด้วยพระองค์เอง

เมื่อได้ที่ดินมาแล้วทรงปรับพื้นที่ไถกลบไร่ผืนทั้งหมดทิ้งไปให้เป็นพื้นที่โล่งว่าง ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวคือบริเวณโรงเฟิร์นและเรือนประทับแรมนั่นเอง

เมื่อครั้งที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จมาประทับแรมที่นี่ในช่วงแรกๆ ก็ทรงชอบประทับม้าทรงบริเวณที่เป็นไร่ผืนเดิมนี้เองและทรงฉายพระรูปเอาไว้ด้วย

ต่อมาเมื่อจัดตั้งโครงการพัฒนาพื้นที่สูงปางตองได้สมบูรณ์ในปีพ.ศ. ๒๕๒๓ ทางกระทรวงมหาดไทยจึงขยายพื้นที่ศูนย์ออกไปให้กว้างขวางขึ้นเพื่อจะได้ดำเนินกิจกรรมตามแนวพระราชดำริได้ครบถ้วน

และบ้านที่พ่อสร้างนี้ได้ยังประโยชน์อย่างมากมายมหาศาลแก่คนในพื้นที่ให้ได้เรียนรู้และเข้าใจวิถีแห่งการพัฒนาอย่างมีสติไปพร้อมกับความสมถะพอเพียงในการดำรงอยู่ของชีวิต

...

น้อยคนที่จะรู้ว่า เฉพาะในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเพียงแห่งเดียว มีโครงการอันเนื่องมาจากแนวพระราชดำริกว่าร้อยโครงการ

จนอาจกล่าวได้ว่า **“แม่ฮ่องสอน คือบ้านของพ่อ และ เมืองแห่งความสุข”**

ชาวบ้านที่น้อยอยู่กันอย่างมีความสุข และในบางพื้นที่น่าอัศจรรย์เข้าไป เพราะใน ๗ อำเภอ ๔๘ หมู่บ้านนั้นมีโครงการพระราชดำริถึง ๑๕๐ โครงการ หากนำมาเฉลี่ยแล้วแต่ละอำเภอจะมีโครงการพัฒนาในพระราชดำริมากถึง ๒๒ โครงการ

อาจไม่ผิดนักหากจะกล่าวว่าคนแม่ฮ่องสอนมีบุญเหลือเกินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จฯ เยี่ยมครบทุกอำเภอแล้ว และน่าจะเป็นจังหวัดเดียวในประเทศไทยที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นนี้

จึงไม่แปลกที่ราษฎรในทุกอำเภอล้วนแต่มีความจงรักภักดี ซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงพระราชทานโครงการต่างๆ มากมาย ซึ่งส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของพวกเขา

ทุกวันนี้ทุกโครงการตามแนวพระราชดำริได้เจริญก้าวหน้า สร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นมากมายเหลือคณานับ

เป็นต้นว่าที่บ้านห้วยหอม อำเภอแม่ออนน้อย ณ เวลานี้ได้กลายเป็นแหล่งปลูกกาแฟคุณภาพดีจนร้านกาแฟยอดนิยมแบรนด์ดังของต่างชาติ คือ “สตาร์บัค” สั่งซื้อวัตถุดิบเมล็ดกาแฟจากที่นี่ไปใช้

ส่วนที่ศูนย์ปางตองก็มีการเลี้ยงแกะจนสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์จากแกะให้เป็นประโยชน์สร้างรายได้แก่ชุมชน ทั้งผ้าทอขนแกะ และผลิตภัณฑ์บำรุงผิวจากรกแกะจำพวกสบู่และครีมทาผิว

และแม่ฮ่องสอนยังเป็นต้นแบบของจังหวัดที่ชาวบ้านหลากหลายชนเผ่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข สันติ และปรองดอง ในท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมืองที่ก่อตัวมายาวนานเกือบสองศตวรรษ โดยประชาชนส่วนใหญ่ได้ยึดหลักปฏิบัติตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

โดยเฉพาะความโดดเด่นในด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการนำความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมและการยึดมั่นในหลักศาสนามาใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการใช้ชีวิตร่วมกันได้โดยปราศจากความขัดแย้งแม้จะมีความเห็นที่แตกต่าง

ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากเมืองแม่ฮ่องสอนมีทรัพยากรมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์บรรยากาศตามธรรมชาติงดงามน่าชม เหมาะสมกับการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจและประชากรเคร่งครัดในการนับถือศาสนา ดังนั้นจึงทำให้คนแม่ฮ่องสอนเป็นคนที่จิตใจอ่อนโยนและรักสงบ

เห็นได้ชัดว่า ในปัจจุบัน แม้กระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงตามการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไหลบ่าเข้ามารุนแรงเพียงใด ชาวแม่ฮ่องสอนที่ยากจน การศึกษาต่ำ และไร้โอกาสกว่าคนในพื้นที่พัฒนาแล้วหลายจังหวัด ก็ยังสามารถรักษานับถือธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของแต่ละชนเผ่าเอาไว้ได้

เช่นเดียวกับการดูแลสุขภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้มีการตัดไม้ทำลายป่า

อดีตนายกเทศมนตรีเมืองแม่ฮ่องสอนคนหนึ่งเคยกล่าวไว้ว่า

“แม้จังหวัดแม่ฮ่องสอนจะมีดัชนีรายได้ต่ำกว่าทุกจังหวัดในประเทศแต่ดัชนีความสุขของคนแม่ฮ่องสอนสูงที่สุดในแผ่นดินนี้เพราะจังหวัดเน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของเมืองและสอนให้นักเรียน นักศึกษามีค่านิยมเรื่องความสุขเป็นพื้นฐานหรือความพอใจในความเป็นอยู่ ไม่ให้มีความขัดแย้งกับวิถีชีวิตที่เป็นอยู่โดยเน้นให้เชื่อในศาสนาและความเชื่อของชนเผ่าใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหา”

ครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสว่า **‘ที่นี่คือแผ่นดินของพ่อ’**

และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงมีพระราชปรารภถึง **‘บ้านของฉันที่แม่ฮ่องสอน’**

แสดงให้เห็นว่าทั้งสองพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับเมืองชายแดนแห่งนี้เป็นอย่างมาก

.....

บทที่ ๒

ทางที่พ่อเดิน

ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๙ จะเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๗๐ ปี นับเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงครองราชย์ยาวนานที่สุดในโลก

ตลอดเวลาเจ็ดทศวรรษที่ผ่านมาทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของปวงชนทั้งชาติด้วยพระราชปณิธานอันแน่วแน่ที่จะเสียสละประโยชน์ส่วนพระองค์เพื่อพสกนิกรชาวไทย ดังที่ได้พระราชทานพระบรมราชโองการว่า

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัตินับแต่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์สิริราชสมบัติในปีพุทธศักราช ๒๔๘๙ แสดงให้เห็นถึงพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎรทั้งแผ่นดินให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในท้องถิ่นชนบทภูมิภาคต่างๆอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องมาหลายสิบปีนับตั้งแต่เริ่มเสด็จเยี่ยมราษฎรในจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นครั้งแรกระหว่างวันที่ ๒ - ๒๐ พฤศจิกายน ๒๔๙๘ รวมเวลา ๑๙ วัน ถือเป็นการเสด็จ ออกเยี่ยมราษฎรเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของรัชกาลปัจจุบัน

จากนั้นจึงเริ่มเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในจังหวัดทางภาคเหนือทุกจังหวัด(ยกเว้นจังหวัดแม่ฮ่องสอน) ระหว่างวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์- ๑๗ มีนาคม ๒๕๐๑ และต่อด้วยการเสด็จเยี่ยมราษฎรในจังหวัดทางภาคใต้ในปีต่อมา ระหว่างวันที่ ๖ - ๒๗ มีนาคม ๒๕๐๒ โดยลำดับ ส่วนราษฎรที่อยู่ในเขตจังหวัดภาคกลางนั้นเป็นเส้นทางผ่านระหว่างเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในภาคอื่นอยู่แล้วจึงทรงแวะเยี่ยมได้ง่าย

ในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรแต่ละท้องถิ่นนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพบเห็น รับทราบเรื่องราวในชนบทของไทยอย่างละเอียดด้วยสายพระเนตรพระองค์เองทรงรู้จักพสกนิกรเป็นอันดีและทรงเห็นใจผู้คนในท้องถิ่นทุรกันดารจึงทำให้เกิดโครงการพระราชดำริต่างๆขึ้นมากมาย

ครั้งที่เสด็จประทับรถไฟไปหัวหินได้ทอดพระเนตรเห็นป้ายงานนาในช่วงอำเภอบ้านลาดจนถึงอำเภอยายาง จังหวัดเพชรบุรี ขึ้นอยู่สองข้างทางหนาแน่น พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะเก็บป้ายงานนาผืนนี้เอาไว้แต่เนื่องด้วยมีเหตุขัดข้องทำให้ไม่สามารถรักษาเอาไว้ได้ จึงทรงโปรดให้มหาดเล็กเก็บเมล็ดพันธุ์ขี้เหล็กมาเพาะแล้ว

นำมาปลูกไว้ที่สวนจิตรลดา ปัจจุบันแปลงนาขายนั้นยังอยู่แสดงให้เห็นความสนพระทัยด้านการอนุรักษ์พันธุ์ไม้
อย่างจริงจัง

คราวเสด็จเยี่ยมราษฎรภาคอีสานครั้งแรกในระหว่างที่เสด็จจากนครพนมไปขอนแก่น มีพสกนิกรมา
เฝ้ารับเสด็จ เนื่องแน่น ตอนนั้นแล้งมากทรงเห็นข้าวในนาตายหมด พระองค์ตรัสถามชาวนาที่มาเฝ้ารับเสด็จ
ว่าข้าวในนาตายเพราะแล้งใช่ไหม ชาวนาบอกว่าไม่ใช่ ข้าวตายเพราะน้ำท่วม

คำตอบของชาวบ้านทำให้ทรงตระหนักว่าเมืองไทยมีน้ำทำอุดมสมบูรณ์ก็จริงแต่ไม่สามารถนำมาใช้
ประโยชน์ได้เต็มที่ พอฝนตกลงมาน้ำก็ท่วมสร้างความเสียหายแล้วไหลลงแม่น้ำลำคลองทิ้งไปไม่มีประโยชน์
อะไร ทรงดลพระราชหฤทัยจากจุดนี้จึงมีพระราชดำริว่าบนเทือกเขาภูพานมีลำห้วยหลายสายน่าจะทดลองทำ
ฝายทดน้ำเล็กๆ เป็นขั้นๆ เก็บกักน้ำเอาไว้ใช้ซึ่งต่อมาแนวพระราชดำรินี้ก็พัฒนามาเป็นโครงการสร้างพื้นที่เก็บ
น้ำที่เรียกว่า “แก้มลิง”

อีกหนึ่งโครงการพระราชดำริที่สำคัญคือ ทรงเห็นว่าถึงจะเป็นน้ำแล้งแต่เมืองไทยก็มีเมฆขาวเต็ม
ท้องฟ้า น่าจะมีวิธีการที่ทำอะไรสักอย่างให้เมฆเหล่านั้นตกลงมาเป็นฝนตามที่ต้องการต่อมาแนวพระราชดำรินี้
ก็กลายมาเป็น “โครงการฝนหลวง”

คราวเสด็จ เยี่ยมราษฎรภาคเหนือทุกจังหวัดยกเว้นจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพียงจังหวัดเดียวเมื่อปี
๒๕๐๑ ได้ทอดพระเนตรเห็นชาวเขาปลูกฝิ่นและทำไร่เลื่อนลอยกันมาก ก็เกิดแรงดลพระราชหฤทัยอยาก
ช่วยเหลือชาวเขาให้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตซึ่งเป็นการรักษาผืนป่าไม่ให้ถูกทำลายมากเกินไปกว่านั้นจึงมีพระราชดำริ
ให้ช่วยเหลือชาวเขา ซึ่งต่อมาได้กลายเป็น “โครงการหลวง” ในที่สุด

ตัวอย่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาตวยิ่งนัก

เมื่อพระองค์ทรงเห็นสภาพความยากจน เดือดร้อนและสาเหตุของปัญหาอย่างแจ่มชัด จึงทรงริเริ่ม
พระราชทานแนวพระราชดำรินในการแก้ไขปัญหาในระดับต่างๆ อย่างเหมาะสม

ทรงทุ่มเทพระวรกายด้วยความตรากตรำและมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนให้ประชาชนทุกหมู่
เหล่าไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติศาสนาใดหรือแม้จะอยู่ห่างไกลเพียงใดก็ได้ทรงย่อท้อ และทรงตั้งพระราชหฤทัยที่
จะให้ประชาชนพึ่งพาตนเองให้ได้มากที่สุด

ในบางเรื่องทรงเห็นว่าการจัดสรรทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญจะช่วยแก้ไขปัญหได้ใน
ระยะยาวและในบางกรณีทรงเห็นว่าจำเป็นต้องมีมาตรการแก้ไขความเดือดร้อนเฉพาะหน้าของราษฎร

ดังนั้นภาพคันทาของพสกนิกรก็คือการได้เห็นในหลวงทรงเข้าไปช่วยเหลือราษฎรทั้งด้านสาธารณสุข
การศึกษา สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การเกษตร การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งดิน น้ำ ป่า ไม้
และพลังงานอยู่ตลอดเวลาภายใต้โครงการพัฒนาตามพระราชดำรินี้อย่าง

เป็นที่ประจักษ์แก่พสกนิกรทั่วราชอาณาจักรตลอดมา

....

ปัจจุบันโครงการตามพระราชดำริแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มงานด้วยกัน ได้แก่

๑ โครงการส่วนพระองค์

๒ โครงการหลวง

๓ โครงการพัฒนาตามพระราชดำริ

๔ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

โครงการส่วนพระองค์

เป็นโครงการที่ทรงริเริ่มขึ้นในลักษณะของการค้นคว้าทดลองส่วนพระองค์เพื่อนำความรู้และผลการทดลองเอาไปประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหาให้เกษตรกรหลังจากที่เสด็จเยี่ยมราษฎรแล้วทรงพบว่าเกษตรกรไทยยังล้าหลังขาดการพัฒนาอยู่มาก และนั่นเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้คุณภาพชีวิตไม่ทัดเทียมกับผู้คนในเขตเมือง

วิธีการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นก่อนที่จะไปสอนใครให้ทำสิ่งใดพระองค์จะต้องทดลองทำเองให้ได้ผลเสียก่อน “โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา” จึงเกิดขึ้นในบริเวณพระราชวังตั้งแต่ปี๒๕๐๔

เป็นโครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มทดลองศึกษาและวิจัยวิธีแก้ปัญหาด้านการเกษตรต่างๆ เช่น การปลูกข้าว เลี้ยงโคนม เพาะพันธุ์ปลานิล ฯลฯ แล้วนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้เป็นแบบอย่างบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎรเช่นเมื่อเกิดความเดือดร้อนจากปัญหาน้ำนํมดินล้นตลาดก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างโรงนมผงขึ้นเพื่อแปรรูปนํมดินให้เก็บไว้ได้นานขึ้น โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนในการดำเนินงาน

ตั้งแต่แรกเริ่มโครงการจนถึงปัจจุบันโครงการส่วนพระองค์เป็นโครงการตามพระราชดำริเพียงหน่วยงานเดียวที่ไม่ได้อาศัยงบประมาณสนับสนุนจากทางราชการเลย เป็นการดำเนินงานด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ โดยลักษณะการดำเนินงานมีทั้งโครงการที่ไม่ใช่ธุรกิจและโครงการกึ่งธุรกิจ

โครงการที่ไม่ใช่ธุรกิจได้รับการสนับสนุนด้านความรู้และเทคโนโลยีจากหน่วยงานราชการต่างๆควบคุมไปกับแนวคิดด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ทรงทดลองปลูกป่าไม้สาธิต ทำนาข้าวทดลอง เพาะพันธุ์ปลานิล สร้างกังหันลม กังหันน้ำ บ้านพลังงานแสงอาทิตย์ การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ เป็นต้น

โครงการกึ่งธุรกิจ เป็นกระบวนการแปรรูปวัตถุดิบทางการเกษตรและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในราคาที่ไม่หวังผลกำไร แบ่งเป็นกลุ่มงานเกี่ยวกับการเลี้ยงโคนมและการแปรรูปผลิตภัณฑ์นมกับกลุ่มงานด้าน

เทคโนโลยีการเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตร ผลผลิตของโครงการได้แก่ผลิตภัณฑ์นมจิตรลดา ทั้งนมพาสเจอร์ไรส์ นมยูเอชที นมผง นมอัดเม็ด ไอศกรีม โยเกิร์ตและผลิตภัณฑ์ต่างๆหลากหลายจากโรงสีข้าวสวนจิตรลดา โรงน้ำผลไม้ โรงผลไม้อบแห้ง โรงขนมอบ โรงเพาะเห็ด โรงหล่อเทียนหลวง โรงน้ำผึ้ง เป็นต้น

โครงการทั้งหมดนั้นเริ่มต้นจากพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์และดำเนินมาได้ด้วยผลกำไรจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการทูลเกล้าฯถวายเงินสนับสนุนและการน้อมเกล้าฯถวายอาคารเครื่องมือและอุปกรณ์จากภาคเอกชนโดยไม่ได้รับงบประมาณแผ่นดินสนับสนุนเลย

จากพระราชประสงค์ที่ให้โครงการส่วนพระองค์เป็นโครงการศึกษาทดลองและเป็นโครงการตัวอย่าง จึงมีพระบรมราชานุญาตให้ผู้ที่สามารถเข้าชมกิจการได้รวมทั้งเข้ารับการฝึกปฏิบัติงานเพื่อนำความรู้ไปใช้เป็นแบบอย่าง

โครงการหลวง

เริ่มต้นขึ้นในปี ๒๕๑๒ เป็นโครงการส่วนพระองค์ก่อน โดยมีหม่อมเจ้าภีศเดช รัชนีเป็นผู้รับสนองพระราชดำริในตำแหน่งผู้อำนวยการ มีชื่อเรียกกระยะแรกว่า “โครงการหลวงพระบรมราชานุเคราะห์ชาวเขา” โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ร่วมกับเงินที่มีผู้ทูลเกล้าฯถวายสำหรับเป็นงบประมาณดำเนินงานต่างๆ

ทรงมีเป้าหมายก่อตั้งโครงการนี้เพื่อการสงเคราะห์ชาวเขาโดยตรง ในลักษณะให้การช่วยเหลือเพื่อมนุษยชน ต้องการให้ราษฎรบนพื้นที่สูงลดการตัดไม้ทำลายป่าซึ่งเป็นต้นน้ำลำธาร กำจัดการปลูกฝิ่น รักษาดิน และใช้พื้นที่ให้ถูกต้องคือให้ป่าอยู่ส่วนป่าและไร่นาเรือกสวนเป็นพื้นที่ใช้เพาะปลูกทำกินไม่รุกล้ำซึ่งกันและกัน

การดำเนินงานของโครงการหลวงมีอาสาสมัครจากมหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่างๆมาร่วมปฏิบัติงานถวายมากมาย ส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการมีความรู้ความสามารถจึงทำให้การปฏิบัติงานก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานวิจัยการปลูกพืชเขตหนาวชนิดต่างๆ จนเกษตรกรชาวเขาสามารถนำไปปลูกทดแทนฝิ่นได้ผลดี

ด้วยความสำเร็จของโครงการดังกล่าวที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ในปี ๒๕๓๗โครงการควบคุมยาเสพติดของสหประชาชาติ(UNDCP) ได้ทูลเกล้าฯถวายเหรียญทองเพื่อสดุดีพระเกียรติคุณในการแก้ปัญหาเสพติดด้วยวิธีการส่งเสริมให้ชาวเขาปลูกพืชอื่น จึงได้รับยกย่องว่าโครงการหลวงเป็นโครงการปลูกพืชทดแทนฝิ่นแห่งแรกของโลก

ความโดดเด่นในการปฏิบัติงานโครงการหลวงทำให้ได้รับการสนับสนุนทุนโครงการวิจัยและพัฒนาจากองค์กรต่างๆมากมายทั้งภายนอกและภายในประเทศ โดยเฉพาะงบประมาณสนับสนุนจากกระทรวงเกษตรสหรัฐอเมริกาที่สนับสนุนทุนหลวงในการวิจัยเกษตรบนที่สูงปีละประมาณ ๒๐ ล้านบาทมาตั้งแต่ปี

๒๕๑๖ ยาวนานหลายปี รวมทั้งความร่วมมือทางวิชาการกับสาธารณรัฐจีนไต้หวันในด้านพันธุ์พืช ทำให้มีองค์ความรู้ด้านการเกษตรมากขึ้น

ต่อมาในปี ๒๕๓๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โครงการหลวงจดทะเบียนเป็นมูลนิธิโครงการหลวง โดยพระราชทานเงินเพื่อเป็นทรัพย์สินของมูลนิธิเริ่มแรกจำนวน ๕๐๐,๐๐๐ บาท เพื่อให้เป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ สามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีระบบงานที่แน่นอนรองรับ มีการบริหารงานภายในคล่องตัว มีประสิทธิภาพในการดำเนินงานและเกิดผลดียิ่งขึ้นในอนาคต โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งนายกิตติมศักดิ์ และหม่อมเจ้าภีศเดช รัชนีดำรงตำแหน่งประธานมูลนิธิ โดยมี ดร.จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยาเป็นเลขาธิการมูลนิธิ

โครงการพัฒนาตามพระราชดำริ

เป็นโครงการในพระราชดำริที่ประสงค์ให้นำไปใช้จัดการแก้ปัญหาให้ชาวบ้านยากจนในพื้นที่ห่างไกล ความเจริญโดยใช้ต้นแบบจากโครงการส่วนพระองค์ เริ่มจากการช่วยเหลือชาวบ้านรอบที่ประทับตามพระตำหนักต่างๆ ในส่วนภูมิภาคก่อน จากนั้นจึงขยายขอบเขตออกไปสู่พื้นที่เกษตรกรรมที่กว้างขึ้นภายใต้หลักการดำเนินงานที่สำคัญคือ

ทุกโครงการต้องแก้ไขปัญหเฉพาะหน้าให้ราษฎรได้มีผลดีในระยะยาว และการพัฒนาต้องเป็นไปตามลำดับขั้นตอนตามความจำเป็นและประหยัด

ทรงเน้นให้ประชาชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงและมุ่งให้สามารถ "พึ่งพาตนเองได้" ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระอัจฉริยภาพด้านภูมิสังคม ดังนั้นโครงการพัฒนาตามพระราชดำริจึงมีขั้นตอนการดำเนินงานชัดเจนเป็นระบบ เริ่มตั้งแต่การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน เช่น สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ แหล่งน้ำ และการประกอบอาชีพ ก่อนที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปยังพื้นที่ด้วยพระองค์เองเพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลจริงจากประชาชนและเจ้าหน้าที่ประจำท้องถิ่น แล้วจึงทรงวางแผนพัฒนาและพระราชทานข้อเสนอแนะให้รัฐบาลร่วมดำเนินการตามพระราชดำริในโครงการต่างๆ

ก่อนจะเสด็จพระราชดำเนินยังพื้นที่ใดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงศึกษาข้อมูลจากเอกสารและแผนที่เพื่อให้ทราบถึงสภาพในท้องถิ่นอย่างละเอียดเสมอเมื่อเสด็จลงพื้นที่จริงจะทรงหาข้อมูลเพิ่มเติมอีก เช่น ข้อมูลด้านการประกอบอาชีพ สภาพหมู่บ้าน ภูมิประเทศ ดิน อากาศ และน้ำ แล้วเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสำรวจพื้นที่จริงที่จะพัฒนาด้วยพระองค์เอง

ในขั้นตอนถัดมา พระองค์ทรงนำข้อมูลเอกสารและข้อเท็จจริงในพื้นที่มาปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องอย่างละเอียดเปรียบเทียบให้เห็นถึงความถูกต้องเหมาะสม วิเคราะห์ผลที่ชาวบ้านจะได้ประโยชน์ว่า

เป็นอย่างไรคุ้มค่ากับการลงทุนเพียงใด จากนั้นจึงพระราชทานแนวพระราชดำริให้เจ้าหน้าที่นำไปดำเนินการตามขั้นตอนต่อไป

อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสอยู่เสมอว่า พระราชดำริของพระองค์เป็นเพียงข้อเสนอแนะเท่านั้น เมื่อรัฐบาลได้ทราบแล้วควรไปพิจารณาวิเคราะห์หากลั่นกรองตามหลักวิชาการอีกครั้ง หากเห็นว่าเป็นไปได้และมีประโยชน์คุ้มค่าสมควรดำเนินการ ก็เป็นเรื่องที่จะต้องตัดสินใจเอง และในกรณีที่วิเคราะห์แล้วเห็นว่าไม่เหมาะสมสามารถล้มเลิกได้

โครงการพัฒนาตามพระราชดำริเริ่มต้นในปี ๒๕๑๖ เป็นการนำผลการศึกษาทดลองในโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่างๆ พร้อมกัน ได้แก่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เลย จันทบุรี และระยอง

สำหรับการดำเนินโครงการพัฒนาตามพระราชดำรินี้ กองทัพบกเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติงานถวายแทบเบื้องพระยุคลบาทให้เป็นไปตามพระราชประสงค์อย่างต่อเนื่อง โดยมอบภารกิจให้กรมทหารราบที่ ๒๑ รักษาพระองค์ จัดกำลังคนดำเนินงานในโครงการมาตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบันและสืบสานพระราชปณิธานต่อมาจนบรรลุผลสำเร็จมีความก้าวหน้าเป็นไปตามพระราชประสงค์ทุกประการ

ในระยะแรกผู้รับสนองพระราชดำริโครงการฯ โดยตรงคือ ร้อยเอกณรงค์เดช นันทโพธิ์เดช ผู้บังคับกองพันทหารราบที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๒๑ รักษาพระองค์ มีหม่อมเจ้าจักรพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธ์ เป็นผู้ประสานงานกับฝ่ายกองทัพบก ต่อมาในปี ๒๕๒๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ทำงานในรูปแบบคณะกรรมการและให้พลเอกปิ่น อรรถศรี แม่ทัพภาคที่ ๓ ในขณะนั้นเป็นหัวหน้าคณะทำงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ มีร้อยเอกณรงค์เดช นันทโพธิ์เดช เป็นผู้อำนวยการ โดยใช้บ้านพักพลเอกปิ่น อรรถศรีเป็นสำนักงานศูนย์ประสานงานโครงการฯ มาจนปัจจุบัน

เมื่อร้อยเอกณรงค์เดชเสียชีวิตระหว่างไปศึกษาหลักสูตรเสนาธิการทหารบกที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พลเอกนิพนธ์ ภาณุรัตน์ ขึ้นเป็นผู้ประสานงานแทน จนกระทั่งใกล้เกษียณอายุราชการในตำแหน่งรองผบ.ทบ. ได้โอนย้ายพลเอกนิพนธ์ไปเป็นที่ปรึกษาโครงการพัฒนาตามพระราชดำริในสำนักราชเลขาธิการและมีพลโทธนยศ ศิริกุล เป็นหัวหน้าสำนักงานศูนย์ประสานงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริบริหารงานต่อเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

เป็นโครงการที่ขยายผลต่อเนื่องมาจากโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ ซึ่งจัดตั้งขึ้นเป็นสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้จ่ายพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์

จำนวนมากในการทำงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริมาตั้งแต่ต้นทั้งที่เป็นการทำงานเพื่อชาติบ้านเมือง
ดังนั้น รัฐบาลจึงตั้งงบประมาณขึ้นมาจำนวนหนึ่งเพื่อทูลเกล้าฯถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสำหรับใช้
จ่ายในโครงการทั้งหลายที่ทรงวางไว้ แต่เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระประสงค์จะไม่ทรงรับเงิน
อุดหนุนด้วยพระองค์เอง สำนักนายกรัฐมนตรีจึงกำหนดให้มืองค์กระต๊อบชาติรับผิดชอบต่อการดำเนินงานของ
โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเรียกว่า “คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจาก
พระราชดำริ” ขึ้นเมื่อปี ๒๕๒๔

นับแต่นั้นมาโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ใหม่ ๆ ทั้งหมดที่เกิดขึ้นก็จะขอรับ งบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานนี้

ลักษณะการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกปร.มี
ขบวนการชัดเจนว่า เมื่อจัดทำโครงการเสร็จเรียบร้อยจนถึงการอนุมัติโครงการและงบประมาณแล้ว สำนักงาน
คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริจะเป็นศูนย์กลางประสานงานให้แต่
ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินงานให้สอดคล้องกันด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ

หากโครงการใดติดขัดล่าช้าด้านงบประมาณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานกองทุนส่วน
พระองค์ให้ดำเนินการไปก่อนจะได้ทันกับการแก้ไขปัญหาเร่งด่วน โดยมีสำนักงานกปร.เป็นหน่วยงานช่วย
วางแผนประสานงานให้สอดคล้องกัน

ในการติดตามผลการดำเนินงานนั้นแต่ละหน่วยงานรวมทั้งสำนักงานกปร.จะประเมินผลถวายรายงาน
อยู่เป็นระยะแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จกลับไปเยี่ยมชมโครงการนั้นด้วยพระองค์เองทุกครั้งเมื่อ
ทรงมีโอกาสเพื่อทอดพระเนตรความก้าวหน้าและติดตามผลงานให้เป็นที่ไปด้วยความเรียบร้อย หากเกิดปัญหา
อุปสรรคใดจะทรงชี้แนะแนวทางการแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงไปได้เสมอ

.....

โครงการพัฒนาตามพระราชดำริจังหวัดแม่ฮ่องสอน

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินจังหวัดแม่ฮ่องสอนทรงมีความห่วงใยใน
ราษฎรและความมั่นคงปลอดภัยในจังหวัดชายแดนแห่งนี้อย่างยิ่ง และมีพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการพัฒนา
ตามแนวพระราชดำรินั้น

ชาวแม่ฮ่องสอนหลากหลายเผ่าพันธุ์ได้หลอมรวมใจเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียว

เพราะทุกคนต่างมี “พ่อ” องค์เดียวกัน คือ **พ่อหลวง** ของปวงชนชาวไทย

พ่อหลวง ผู้พระราชทานโครงการดีๆไว้มากมายช่วยให้ชาวบ้านได้พัฒนาอาชีพ มีรายได้เสริม และมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต

พสกนิกรชาวไทยภูเขาจังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงมีความสุข ความรัก ความสามัคคี ที่ได้อาศัยอยู่บนแผ่นดินของพ่อที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและอยู่ดีกินดีขึ้นตามแนวพระราชดำริดังกล่าว

โครงการพัฒนาตามพระราชดำริจังหวัดแม่ฮ่องสอนก่อตั้งขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๒๒ ในรูป “ศูนย์ศึกษาและพัฒนา” ตามพื้นที่ต่างๆ มีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรให้ชาวไทยภูเขายกเลิกการปลูกฝิ่นหันมาปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ทดแทน ส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษสาขาต่างๆให้ความรู้ด้านการเกษตรสมัยใหม่เพื่อให้สามารถผลิตพืชและสัตว์ได้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ ตลอดจนพัฒนาที่ดินทำกินของราษฎรในที่สูงให้มีความอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำและสิ่งสาธารณูปโภคที่จำเป็นแก่การดำรงชีพ ป้องกันการบุกรุกทำลายป่าจากการทำไร่เลื่อนลอยเพื่อสงวนป่าไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และพัฒนาด้านจิตใจให้มีความรักความสามัคคีต่อกัน

การพัฒนาแบ่งเป็นสองขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรกจัดตั้งศูนย์กลางการผลิตพืชและสัตว์พร้อมกับพัฒนาแหล่งน้ำควบคู่กันไป และขั้นตอนที่สองเป็นการพัฒนาอาชีพราษฎร

ศูนย์อำนวยการโครงการพัฒนาตามพระราชดำริจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีส่วนราชการที่เกี่ยวข้องคือ กรมชลประทาน กรมปศุสัตว์ กรมวิชาการเกษตร และกรมทหารราบที่ ๒๑ รักษาพระองค์ จัดตั้งขึ้นพร้อมกัน ๔ แห่งคือ

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาลุ่มน้ำปายตามพระราชดำริ

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาที่สูงปางตองตามพระราชดำริ

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาในสอยตามพระราชดำริ

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาห้วยมะเขือส้มตามพระราชดำริ

ศูนย์เหล่านี้มีหน้าที่ทดลองค้นคว้าด้านการเกษตรให้เหมาะสมตามสภาพของท้องถิ่นเพื่อขยายผลไปยังราษฎรตามหมู่บ้านและชุมชนต่างๆ

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากโครงสร้างพื้นฐานของจังหวัดแม่ฮ่องสอนค่อนข้างล้าหลังเพราะความยากลำบากของสภาพภูมิประเทศทำให้หน่วยงานที่รับผิดชอบทำงานได้ไม่เต็มที่ บางทีก็ติดขัดในเรื่องงบประมาณส่งผลให้ราษฎรไม่ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตในเกณฑ์มาตรฐาน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเร่งดำเนินโครงการส่งเสริมอาชีพให้ราษฎร เน้นให้หน่วยงานที่มีผลการดำเนินงานหรือผลการวิจัยอยู่แล้วเข้าไปส่งเสริมความรู้ให้กับราษฎรได้เลย โดยมีพระราชประสงค์ให้ศูนย์ศึกษาและพัฒนาตามพระราชดำรินี้ในแม่ฮ่องสอนเป็นศูนย์บริการประชาชนในลักษณะ One stop service

ในปี ๒๕๒๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชกระแสรับสั่งให้เปลี่ยนชื่อ “ศูนย์ศึกษาและพัฒนา” เป็น “ศูนย์บริการและพัฒนา” เพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ราษฎรให้ดีขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ดีมีสุข และเสริมสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดน

ทั้งนี้มิใช่เป้าหมายในการพัฒนาและปรับปรุงระบบชลประทาน พัฒนาป่าไม้ ขยายพันธุ์และอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า การจัดที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยและหมู่บ้านให้ราษฎร การพัฒนาส่งเสริมอาชีพต่างๆ พัฒนาการศึกษาระบบสหกรณ์ และจัดตั้งธนาคารข้าว

เป็นที่ประจักษ์ว่าโครงการพัฒนาตามพระราชดำริจังหวัดแม่ฮ่องสอนนับร้อยโครงการในศูนย์ปฏิบัติงานต่างๆ มีความก้าวหน้ามาตามลำดับจนกลายเป็นฐานการเรียนรู้สำคัญที่สามารถขยายผลไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตราษฎรอย่างแท้จริง

ปัจจุบันศูนย์การดำเนินงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีอยู่ ๓ ศูนย์ ได้แก่

๑. ศูนย์บริการและพัฒนาลุ่มน้ำปายตามพระราชดำริเป็นศูนย์กลางความรู้การผลิตพืชและสัตว์ การประมง และศูนย์ฝึกอาชีพอบรมราษฎรให้มีความรอบรู้ในการประกอบอาชีพที่มีคุณค่าและเหมาะสมกับพื้นที่ ส่งเสริมขยายผลการผลิตสร้างความมั่นคงให้กับราษฎรในพื้นที่ราบ โดยมีศูนย์โป่งแดงเป็นศูนย์กลางประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ

๒. ศูนย์บริการและพัฒนาที่สูงปางตองตามพระราชดำริเป็นศูนย์การผลิตพืชเมืองหนาว และผลิตสัตว์ที่ทนกับสภาพอากาศหนาวที่ให้ผลตอบแทนสูง ส่งเสริมด้านการพัฒนาอาชีพรวมทั้งพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางการเกษตรและระบบนิเวศตามรอยเบื้องพระยุคลบาทในเขตลุ่มน้ำแม่สะงาและขยายผลการดำเนินงานไปสู่พื้นที่สูงของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

๓. ศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอนในพระบรมราชินูปถัมภ์เป็นศูนย์ศิลปาชีพแห่งแรกของจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นกิจกรรมหลัก และปัจจุบันได้ก่อสร้างอาคารศูนย์ศิลปาชีพจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของสมาชิกและใช้จัดแสดงนิทรรศการต่างๆ

นอกจากศูนย์สำคัญทั้ง ๓ แห่งดังกล่าวแล้ว ยังมีพื้นที่ขยายผลต่ออีกหลายแห่ง เช่นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อยที่ยังคงมีความเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ อบอุ่นไปด้วยวิถีชีวิตที่งดงามของชาวเขาที่ทำนาข้าวแบบขั้นบันไดศูนย์นี้เริ่มต้นมาจากโครงการธนาคารข้าวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ให้ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๑๓ ปัจจุบันเป็นแหล่งอบรมถ่ายทอดเทคโนโลยีและส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษ

นอกจากนี้กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ยังได้สนองพระราชดำริ จัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูงจังหวัดแม่ฮ่องสอนในปีพุทธศักราช ๒๕๓๖ ดำเนินงานร่วมกับสำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อขยายผลโครงการไปสู่ราษฎรในพื้นที่เป้าหมาย โครงการหลักๆ ได้แก่ โครงการรักษาน้ำเพื่อพระ

แม่ของแผ่นดิน, โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวันตามพระราชดำริ, โครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริ, โครงการจัดตั้งบ้านยามชายแดนและหมู่บ้านพัฒนาเพื่อความมั่นคงแนวชายแดนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นต้น

ผลลัพธ์ของการพัฒนามีทั้งผลทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ และด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติรูปธรรมคือ โครงการปลูกป่า โครงการป่าเปียก การสร้างฝายชะลอความชื้น โครงการศูนย์เฝ้าศึกษา โครงการพัฒนาพันธุ์พืชพื้นและกล้วยไม้ โครงการเลี้ยงเขียดแลวในแหล่งน้ำธรรมชาติ โครงการเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์สัตว์ป่า ตลอดจนโครงการอนุรักษ์ดินและแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นต้น

ด้านการพัฒนาส่งเสริมอาชีพผลลัพธ์คือโครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริหรือFood Bank โครงการฟาร์มตัวอย่างและงานด้านศิลปาชีพ

ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผลที่ได้คือศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มเยาวชนกลุ่มศิลปาชีพ ตลอดจนการฝึกอบรมกำลังประชาชนในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จะเห็นได้ว่าโครงการพัฒนาตามพระราชดำริจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้นแบบการพัฒนาที่อาจกล่าวได้ว่า เป็น King Model อย่างแท้จริง

ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการคือสภาพป่าไม้ในเขตลุ่มน้ำที่พัฒนาแล้วมีความอุดมสมบูรณ์สูง ไม่มีผลกระทบจากไฟป่าในฤดูแล้งเป็นแหล่งสะสมน้ำที่สมบูรณ์เสมือนธนาคารน้ำ(Water Bank) น้ำใส ไหลตลอดปี เพียงพอต่อการปลูกพืชในฤดูแล้ง มีเหลือเก็บในอ่างเก็บน้ำและเป็นพลังงานในการผลิตไฟฟ้าได้ด้วย

รูปธรรมที่ชัดเจนอีกอย่างหนึ่งของผลสำเร็จในการรักษาป่าต้นน้ำไว้ได้ดี คือ คนที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำสามารถประกอบอาชีพการเกษตรอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน มีความหลากหลายทางชีวภาพ ได้แก่สัตว์ป่า กล้วยไม้ป่าไม้เหวนหาย พืชสมุนไพร เจริญ และสรรพชีวิตที่ดำรงชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ

ความอุดมสมบูรณ์และความงดงามตามธรรมชาติของสภาพแวดล้อมดังกล่าวคือผลลัพธ์สูงสุดที่พสกนิกรชาวไทยภูเขาเหล่านี้ได้รับอย่างยั่งยืนเปรียบเสมือนน้ำพระทัยที่หล่อไหลจากฟ้าลงมาสู่ดิน เป็นการคืนทุนทางธรรมชาติอันยิ่งใหญ่กลับสู่แผ่นดินอันร่มเย็นของแม่ฮ่องสอน

เมื่อราษฎรอยู่ดีมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีก็จะส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืนสมดังพระราชปณิธานตราบนิจนิรันดร์

นี่คือทางเดินของพ่อหลวงที่แผ้วถางเอาไว้ให้พวกเราทุกคนใช้เป็นต้นแบบตามรอยพระราชดำเนิไปสู่
การมีอนาคตที่ดีงามในทุกภูมิภาคทั่วประเทศ

...

เป็นเวลากว่าหกทศวรรษที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปฏิบัติพระราชกรณียกิจบำบัดทุกข์บำรุงสุข
ให้แก่พสกนิกรชาวไทย ไม่ว่าจะเป็นด้านการเกษตร สาธารณสุข การศึกษา ทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม ตลอดจนด้านเศรษฐกิจของประเทศ

การทรงงานของพระองค์เป็นการดำเนินงานในลักษณะทางสายกลางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของ
สังคมไทยและสามารถปฏิบัติได้จริงทรงเน้น“การพัฒนาคน”เป็นตัวตั้ง ยึดหลักผลประโยชน์การมีส่วนร่วม
ตัดสินใจของปวงชน ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ตลอดจนคำนึงถึงลักษณะเฉพาะถิ่นที่แตกต่างกันในแต่ละ
พื้นที่ แล้วดำเนินการด้วยความรอบคอบระมัดระวัง เป็นลำดับขั้นตอนด้วยความเข้าใจเข้าถึงการพัฒนาใน
แต่ละจุด และสุดท้าย ทุกฝ่ายต้องรู้จักสามัคคีจึงจะยังประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมอย่างแท้จริง

ชาวไทยทุกหมู่เหล่าต่างรู้จักพระราชดำรัสปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งถือเป็น
ทฤษฎีและนโยบายเศรษฐกิจที่มีเคยปรากฏในตำราเล่มใดมาก่อนหากแต่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและ
ดำเนินเศรษฐกิจทั้งในระดับประเทศและระดับครัวเรือนอย่างกว้างขวาง

ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระองค์แล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงวิถีทรงงานที่หากใคร
นำไปปฏิบัติตามแล้วย่อมเห็นผลแน่นอน

และหากติดตามฟังพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทมาตลอดจะพบว่า ทุกพระราชดำรัสและพระ
บรมราโชวาทล้วนเป็น “คำสอนของพ่อ” ที่มีคุณค่ายิ่ง

ทรงเป็นตัวอย่างของบุคคลผู้รักการอ่านและการศึกษาค้นคว้าให้รู้จริงอย่างกระฉ่งแจ้งในทุกเรื่อง

ราษฎรจำนวนมากจึงน้อมนำเอา**‘หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๒๓ ประการ’**
มาปฏิบัติตนอย่างแพร่หลายเพื่อผลสำเร็จในการทำงานทั้งระดับส่วนตนและส่วนรวม

หลักการทรงงานดังกล่าว มีดังนี้

๑.ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ:ก่อนที่จะพระราชทานโครงการใดโครงการหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวทรงศึกษาข้อมูลรายละเอียดอย่างเป็นระบบทั้งจากข้อมูลเบื้องต้นในเอกสาร แผนที่ สอบถามจาก
เจ้าหน้าที่ นักวิชาการ และราษฎรในพื้นที่ก่อนที่จะพระราชทานความช่วยเหลือได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว ตรง
ตามความต้องการของประชาชน

๒ระเบิดจากข้างใน: ทรงตรัสว่า “ต้องระเบิดจากข้างใน” หมายถึงต้องสร้างความเข้มแข็งให้กับคนในชุมชนที่เข้าไปพัฒนาให้เกิดความเข้าใจและอยู่ในสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาเสียก่อน จึงค่อยออกมาสู่ภายนอกมิใช่การนำเอาความเจริญหรือบุคคลจากภายนอกเข้าไปหาชุมชนโดยที่พวกเขายังไม่ทันได้ตั้งตัวแสดงให้เห็นว่าพระองค์มุ่งเน้นที่ **‘การพัฒนาคน’** เป็นสำคัญ

๓แก้ปัญหาที่จุดเล็ก: ในหลวงทรงมองปัญหาในภาพรวมก่อนเสมอ แต่ในการแก้ปัญหาพระองค์จะเริ่มจากจุดเล็กๆ ที่คนมักจะมองข้าม เมื่อทำได้สำเร็จแล้วจึงค่อยขยาย มิใช่สั่งทำพร้อมกันทั่วประเทศซึ่งลงทุนสูงแต่ได้ผลน้อยเพราะมีแต่คนสั่งการไม่มีผู้ปฏิบัติหากไม่ใช่ความต้องการของคนในพื้นที่อย่างแท้จริงก็ไม่ควรทำ

๔ทำตามลำดับขั้น: ในการทรงงานช่วยเหลือราษฎรในหลวงทรงเริ่มต้นจากสิ่งที่เป็นที่สุจริตก่อน คือ การสาธารณสุข เพราะเมื่อมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงแล้วก็สามารถทำประโยชน์ด้านอื่นต่อไปได้ จากนั้นจึงเป็นเรื่องสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและสิ่งจำเป็นในการประกอบอาชีพ เช่น ถนน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การอุปโภคบริโภค โดยต้องไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการให้ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีที่เรียบง่าย เน้นการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ราษฎรสามารถนำไปปฏิบัติได้และเกิดประโยชน์สูงสุด

๕ภูมิสังคม: การพัฒนาต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศบริเวณนั้นเช่น ดิน, น้ำ, ป่า, เขา ฯลฯ และสังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอของคน ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณีในแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้การพัฒนานั้นเกิดประโยชน์สูงสุด

๖องค์รวม: ในการพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการหนึ่งๆ พระเจ้าอยู่หัวทรงมีวิธีคิดอย่างองค์รวม หรือมองอย่างครบวงจร ทรงมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยงกันทุกประเด็น เช่น กรณีของ **“ทฤษฎีใหม่”** ที่พระราชทานให้ปวงชนชาวไทย เป็นการมองอย่างองค์รวม ตั้งแต่การถือครองที่ดินเพียง ๑๐-๑๕ ไร่ การบริหารจัดการที่ดินและแหล่งน้ำเพื่อให้ทำการเกษตรได้ผลผลิตที่ดี และต้องรู้จักจัดการเรื่องการตลาด รวมถึงการรวมกลุ่มพลังชุมชนให้เข้มแข็ง จึงจะพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกได้อย่างครบวงจร

๗ไม่ติดตำรา: การพัฒนาตามแนวพระราชดำรินั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีลักษณะอนุโลมและรวมชอมกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและจิตวิทยาชุมชน ไม่ผูกติดกับวิชาการและเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของคนไทย ไม่ทรงเห็นด้วยกับการยึดติดทฤษฎีเกินไปจนเกิดสภาพความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

๘ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด : เป็นที่รู้กันอย่างกว้างขวางในหมู่พสกนิกรว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นต้นแบบเรื่องความประหยัดเรียบง่ายด้วยพระองค์เองมาแต่ไหนแต่ไร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการใช้จ่ายพื้นที่ต้องรัดหลอดให้เรียบแบนที่สุด การใช้ดินสอแต่ละแท่งจนจุดจึงค่อยเบิกใหม่ ดังนั้นจึงทรงเน้นให้แก้ไข

ปัญหาทุกเรื่องด้วยความประหยัด เรียบง่าย และรอบคอบ ให้ราษฎรสามารถทำได้เอง ไม่ยุ่งยาก ใช้วัสดุหาได้ในท้องถิ่น และประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ในภูมิภาคนั้นๆ

๙ทำให้ง่าย:ทรงโปรดที่จะทำสิ่งยากให้กลายเป็นง่าย ทำสิ่งที่ยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจง่าย เป็นการแก้ปัญหาด้วยการใช้กฎธรรมชาติมาเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำริจึงดำเนินไปได้ง่าย ไม่ยุ่งยาก สอดคล้องกับสภาพสังคม ความเป็นอยู่และระบบนิเวศโดยรวมในชุมชนนั้นๆ แต่การทำเรื่องยากให้กลายเป็นสิ่งง่ายนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ดังนั้น คำว่า **“ทำให้ง่าย”** หรือ **“Simplicity”** จึงเป็นหลักคิดสำคัญที่สุดของการพัฒนาในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

๑๐การมีส่วนร่วม:พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักประชาธิปไตยคำนึงถึงความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของประชาชนจึงทรงนำวิธี **“ประชาพิจารณ์”** มาใช้ในการบริหารเพื่อเปิดโอกาสให้สาธารณชนได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นหาทางออกไปด้วยกัน เป็นการฝึกให้ประชาชนมีใจกว้างขวาง หนักแน่น รู้จักรับฟังความคิดเห็นและการวิพากษ์วิจารณ์ของผู้อื่นอย่างฉลาด ถือเป็นการระดมสติปัญญาและประสบการณ์อันหลากหลาย

๑๑ประโยชน์ส่วนรวม:ในการช่วยเหลือพสกนิกรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงระลึกถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นใหญ่ ถือเป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาและช่วยเหลือพสกนิกร ทรงเชื่อว่าการให้เพื่อส่วนรวมนั้นไม่ได้ให้เพื่อส่วนรวมอย่างเดียวแต่เป็นการให้เพื่อตนเองด้วยโดยทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในสังคมเท่าเทียมกัน

๑๒บริการรวมที่จุดเดียว:One Stop Service หรือรูปแบบบริการแบบเบ็ดเสร็จศูนย์บริการและพัฒนาโครงการตามพระราชดำริเป็นต้นแบบการบริการรวมที่จุดเดียวทั้งหมดเพื่อให้ประชาชนที่มาใช้บริการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย โดยมีหน่วยงานส่วนราชการต่างๆ มาร่วมดำเนินการและให้บริการ ณ ที่แห่งเดียวพร้อมกันถือเป็นครั้งแรกในระบบบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทย

๑๓ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ:ทรงเข้าใจถึงธรรมชาติและต้องการให้ประชาชนใกล้ชิดกับธรรมชาติ ทรงมองทะลุปัญหาเรื่องธรรมชาติจึงใช้ธรรมชาติเข้ามาฟื้นฟูธรรมชาติด้วยตัวเอง เช่น การแก้ไขปัญหาป่าเสื่อมโทรมด้วยวิธีปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกปล่อยให้ธรรมชาติช่วยฟื้นฟูกันเองโดยการกักน้ำตามลำธารช่วยให้ป่าสมบูรณ์ การปลูกป่า ๓ อย่างประโยชน์ ๔อย่าง ได้แก่ ปลูกไม้เศรษฐกิจ ไม้ผล ไม้พิน นอกจากได้ประโยชน์ตามชื่อของไม้แล้วยังช่วยรักษาความชุ่มชื้นให้กับพื้นดิน พระองค์ทรงเห็นว่าหากธรรมชาติและมนุษย์เกื้อกูลกันย่อมทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน

๑๔ใช้ธรรมชาติบำบัด:ทรงนำความจริงของกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติมาเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญในการแก้ปัญหาและปรับปรุงสถานะที่ไม่ปกติให้เข้าสู่ระบบที่เป็นปกติ เช่น การนำน้ำดีมาขับไล่น้ำเสีย หรือเจือ

จางน้ำเสียให้กลับเป็นน้ำดีตามจังหวะการขึ้นลงในธรรมชาติของน้ำ การบำบัดน้ำเน่าเสียด้วยการใช้ผักตบชวา มาดูดซึมสิ่งสกปรกปนเปื้อนในน้ำออกไป เป็นต้น

๑๕ปลูกป่าในใจคน:การที่จะฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้กลับคืนมาได้ต้องปลูกจิตสำนึกให้คนรักป่าเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง

๑๖ขาดทุนคือกำไร:มาจากพระราชดำรัสที่ว่า “...ขาดทุนคือกำไร Our loss is our gain...การเสียคือการได้ ประเทศชาติก็จะก้าวหน้า และการที่คนอยู่ดีมีสุขนั้นเป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้”เป็นหลักการที่ว่า **“การให้”** และ **“การเสียสละ”** เป็นการกระทำที่มีผลกำไรคือความอยู่ดีมีสุขของราษฎร

๑๗การพึ่งตนเอง:การพัฒนาตามแนวพระราชดำริเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในเบื้องต้น เพื่อให้ประชาชนแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตได้ต่อไป ขึ้นต่อไปจึงค่อยพัฒนาให้ทุกคนสามารถอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อม และสามารถ **“พึ่งตนเองได้”** ในที่สุด

๑๘พออยู่พอกิน : ทรงเน้นช่วยเหลือประชาชนที่ยากลำบากให้สามารถอยู่ได้อย่าง **“พออยู่พอกิน”** เสียก่อนแล้วจึงค่อยขยายขยายให้มีขีดความสามารถเพิ่มขึ้น เพื่อพัฒนาตนเองต่อไป

๑๙เศรษฐกิจพอเพียง : เป็นปรัชญาการดำรงชีวิตและพัฒนาประเทศในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่สร้างความเข้มแข็งและภูมิคุ้มกันทุกด้าน ให้ทุกคนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสมดุล โดยปรัชญานี้สามารถประยุกต์ใช้ได้ตั้งแต่ระดับบุคคล องค์กร และชุมชน

๒๐ความซื่อสัตย์ สุจริต จริใจต่อกัน : ผู้ที่มีความสุจริตและบริสุทธิ์ใจแม้จะมีความรู้เล็กน้อยก็ยอมทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากกว่าผู้ที่มีความรู้มากแต่ไม่มีความสุจริตไม่มีความบริสุทธิ์ใจ

๒๑ทำงานอย่างมีความสุข : คือหลักการทำงานโดยคำนึงถึงความสุขที่เกิดจากการได้ทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระเกษมสำราญและทรงมีความสุขทุกครั้งที่ได้ช่วยเหลือประชาชนของพระองค์ ครั้งหนึ่งเคยมีพระราชดำรัสว่า “...ทำงานกับฉัน ฉันไม่มีอะไรจะให้ นอกจากการมีความสุขร่วมกันในการทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น...”

๒๒ความเพียร : จากตัวอย่างบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกในเรื่องการบำเพ็ญความเพียรพระมหาชนกเพียรว่ายน้ำอยู่ ๗ วัน ๗ คืน แม้จะมองไม่เห็นฝั่งแต่ยังคงว่ายต่อไป แต่ก็ไม่จมลงจนกลายเป็นอาหารของปลา และด้วยความเพียรนั้นจึงได้รับความช่วยเหลือจนถึงฝั่งได้ในที่สุด

๒๓รู้ รัก สามัคคี : การที่จะลงมือทำสิ่งใดต้องรู้ถึงเหตุและปัจจัยทั้งหมดเสียก่อน ต้องรู้ปัญหาและวิธีแก้ปัญหาจนครบถ้วน แล้วเห็นคุณค่าของงานจนเกิดศรัทธา มีความรักที่จะเข้าไปแก้ไขสิ่งนั้น และเมื่อถึงขั้นลงมือปฏิบัติต้องคำนึงเสมอว่าเราทำคนเดียวไม่ได้ ต้องร่วมมือร่วมใจ สามัคคีกันเป็นหมู่คณะจึงจะเกิดพลังในการแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินงานโดยเน้น ‘การพัฒนาคน’ เป็นตัวตั้ง และยึดหลัก ‘ผลประโยชน์ของปวงชน’ เป็นเป้าหมาย โดยเน้นการสร้างพื้นฐาน ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน ใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด เรียบง่าย ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาพื้นถิ่นและไม่เป็นภัยต่อระบบนิเวศ เมื่อสร้างพื้นฐานได้มั่นคงพอสมควรแล้วจึงค่อยสร้างเสริมความเจริญเติบโตตามมา เพื่อเพิ่มพูนฐานะทางเศรษฐกิจของชาวให้สูงขึ้นเป็นลำดับ

สุดท้ายสิ่งที่พระเจ้าอยู่หัวทรงปรารถนาคือความสงบสุขร่มเย็นทั่วหล้าของมวลประชาราษฎร

.....

บทที่ ๓

เพลินชมเมืองสามหมอก

“บ้านหลังคาใบไม้”

...

สอดสลับทับซ้อนใบซ้อนใบ
คอยห่มไม้เป็นโครงเค้าให้เงาร่ม
ละเมียดละไมอ่อนไหวในอารมณ์
ผสานผสมธรรมชาติสะอาดงาม

ต่ำค่าด้อยราคาใบกรอบแห้ง
แต่แบกรับทุกแรงไม้ครั่นคร้าม
ทั้งพายุ ฝนลม ช่มทุกยาม
ร้อนหนาวแดดแผดลามคอยโลมเลียม

อยู่เบื้องบนหลังคาทำแดดเผา
ระบายเงาความผันสงบเสียม
คุ้มฝนขัดหยดลมข่ม...นุ่งห่มเจียม
งดงามสะอาดเอี่ยมเปี่ยมน้ำใจ

ที่ละใบผูกเรือนร้อนชาดวีน
ที่ละหยดน้ำรินรับน้ำไหล
ที่ละแดดแผดเผาในราวไพร
ที่ละต้นร่วงหล่นไปที่ละคราว

ชุ่มนุ่มในน้ำค้างกระด้างแดด
ร้อนแผดแล้วสะบัดในสั่นหนาว
บ้านใบไม้อายุสั้นไม่ยืนยาว

จึงถึงคราวหลังคารั่วทั่วทุกใบ

ทำหน้าที่ด้วยหน้าที่อย่างสัตย์ซื่อ
รักษาชื่อ 'ตองตึง' ป่าให้อาศัย
เรียบง่ายในความงามความเป็นไป
เป็นไม้ร่มแห่งพงไพรกันดารชน

บ้านหลังน้อยมุงใบไม้ไม่ทนนัก
ถึงเวลาก็ราญหักลงปี่ป่น
ช่วยกันเก็บใบใหม่มาปรงปรน
ตองตึงยังหยัดต้นแตกกิ่งใบ

ที่ละใบสอดซอนซ่อมสร้างบ้าน
ที่ละใบประสานหลังคาใหม่
ที่ละใบเก็บมารวมซ้อนกันใบ
ที่ละใบก็แกร่งได้ใบตองตึง

....

บทกวีที่ผู้เขียนได้รับแรงบันดาลใจจากบ้านหลังคามุงใบไม้ของชาวไทยภูเขาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน สามารถสะท้อนสภาพแวดล้อม ตัวตนและจิตวิญญาณผู้คนในดินแดนชายขอบทางภาคเหนือแห่งนี้ได้อย่างงดงาม อบอุ่น และเชื่อมร้อยร่องรอยอดีตกับปัจจุบันเข้าไว้ด้วยกันอย่างเห็นภาพแจ่มชัด

ใครที่ได้ไปเยือนจังหวัดแม่ฮ่องสอนแบบเจาะลึก ลงไปคลุกคลีอยู่กับวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านพื้นถิ่นที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมมากที่สุดในประเทศนี้จะพบว่าในความเป็นจริงแล้วแม่ฮ่องสอนมีสิ่งที่น่าสนใจกว่าคำขวัญประจำจังหวัดมากมายนัก

“หมอกสามฤดู กองมูเสียดฟ้าป่าเขียวขจี
ผู้คนดี ประเพณีงามลือนามถิ่นบัวตอง”

คำขวัญนั้นเป็นแค่เปลือกผิวของผู้คนและบ้านเมืองนี้

จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่ชุกช่อนตัวอยู่ในสายหมอกสลับรางแหบจะทั้งปีนั้น ในความเป็นจริงคือพื้นที่ทาง ยุทธศาสตร์ในการระงับภัยชายแดนและพื้นที่ต้นน้ำลำธารสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ เพราะที่ตั้งอยู่ บริเวณทิวเขาถนนธงชัยและทิวเขาแดนลาวติดกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ สภาพภูมิประเทศเต็มไปด้วยภูเขาสูงชันสลับซับซ้อนเป็นเส้นกั้นพรมแดนสองประเทศ

ดังนั้นแม่ฮ่องสอนจึงเป็นดินแดนแห่งภูเขาและป่าทึบ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์และสัตว์ป่านานา ชนิด มีความหลากหลายทางชีวภาพอย่างน่าทึ่ง

สภาพป่าของแม่ฮ่องสอนมีครบถ้วนตั้งแต่ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าสนเขา ป่าเบญจพรรณ และ ป่าเต็ง รัง มีแหล่งน้ำแหล่งอาหารของสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครองที่สำคัญหลายชนิด อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

เช่น กวางผา เลียงผา กระตัง วัวแดง เก้ง กวาง หมูป่า หมีควาย เสือโคร่ง เสือดาว เสือไฟ เสือปลา หมาป่า หมูป่า ลิง ค่าง บ่าง ชะนี นกขุนทอง ไก่ป่า ไก่ฟ้า นกเขา เป็นต้น

การรักษาชุมชนเขาเอาไว้ก็เท่ากับได้รักษาพันธุ์สัตว์ป่าไม่ให้สูญหาย

ไม่เพียงแต่ผืนป่าใหญ่ในเมืองสามหมอกจะเป็นอาณาจักรของสัตว์ป่าหายากใกล้สูญพันธุ์เท่านั้น เทือกเขาแดนลาวและทิวเขาถนนธงชัยยังเป็นต้นกำเนิดลำน้ำสำคัญในเขตลุ่มน้ำสาละวินที่ได้ชื่อว่ามี ความอุดมสมบูรณ์ที่สุดและมีปริมาณน้ำเฉลี่ยต่อปีสูงมาก

แม่น้ำในภาคเหนือของไทยมีอยู่ ๓ กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน คือกลุ่มแม่น้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา กลุ่ม แม่น้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขงและกลุ่มแม่น้ำไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน

ลุ่มน้ำเจ้าพระยามีลำน้ำสาขาสายสำคัญที่รู้จักกันดี คือ ปิง วัง ยม น่านไหลจากแหล่งกำเนิดบนยอด ดอยสูงทางภาคเหนือของไทย ไหลลงมารวมกันเป็น แม่น้ำเจ้าพระยา หล่อเลี้ยงพื้นที่หัวใจทางภาคกลางซึ่งเป็น แหล่งเศรษฐกิจของประเทศ

ลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขง ได้แก่ แม่น้ำรวกแม่กกแม่สายและ แม่อิงซึ่งมีต้นกำเนิดจากดอยสูงในเขต เมียนมาร์แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงเป็นพรมแดนกั้นระหว่างไทยกับเมียนมาร์และลาว

กลุ่มแม่น้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน ได้แก่ น้ำปาย น้ำยวมและ น้ำเมยซึ่งเป็นหัวใจของผืนป่าตะวันตก ด้านบนที่เรียกว่าลุ่มน้ำสาละวินนี้เอง

แม่น้ำปายเป็นลำน้ำสายหลักของลุ่มน้ำนี้มีต้นกำเนิดจากทิวเขาถนนธงชัยในเขตอำเภอปายจังหวัด แม่ฮ่องสอนเป็นแม่น้ำที่ใหญ่และยาวที่สุดของแม่ฮ่องสอนไหลผ่านถึง ๓ อำเภอในจังหวัดเดียวคือ อำเภอปาย อำเภอปางมะผ้า และอำเภอเมือง ก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน(หรือแม่น้ำคง)ทางตอนใต้ที่รัฐคะยา สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ มีความยาวถึง ๑๔๐ กิโลเมตร

แม่น้ำยมต้นน้ำมาจากภูเขาที่อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนเช่นกัน ไหลลงสู่ม่าน้ำเมยที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และแม่น้ำยมมีลำน้ำสาขาสองสายคือแม่น้ำปอน และน้ำแม่ละ

แม่น้ำเมยต้นน้ำเกิดที่โคตโพไซในประเทศเมียนมาร์แล้วไหลเป็นเส้นกันเขตแดนระหว่างไทยกับเมียนมาร์ในอำเภอแม่สอด อำเภอสองยาง จังหวัดตากและอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากนั้นไหลเข้าสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ลงสู่ลำน้ำสาละวิน

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของขุนเขาลำเนาไพรและสายน้ำดังกล่าว พื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงเขียวขจีด้วยแมกไม้ไปทั่วทุกหนแห่ง โดยเฉพาะบริเวณดอยสูงที่ยากลำบากต่อการเข้าถึงยังสามารถรักษาสภาพความเป็นต้นน้ำลำธารได้เป็นอย่างดี แม้ในช่วงหนึ่งจะถูกบุกรุกทำลายไปมากด้วยการเปิดสัมปทานป่าไม้ก็ตาม

...

แม่ฮ่องสอนในอดีตเมื่อร้อยกว่าปีก่อนเป็นเมืองที่เย็นลับและทึบกันดารในสายตาของคนทั่วไปเพราะไม่มีถนนสายใดเข้าถึงเลยแม้แต่สายเดียว

การเดินทางเข้าสู่เมืองสามหมอกก่อนปีพ.ศ.๒๔๘๐ ใช้วิธีเดินเท้าเท่านั้น หรือหากเป็นเจ้าของนายก็จะได้นั่งช้าง เครื่องผ่อนแรงระหว่างเดินทางที่พอมีบ้างคือลูกหาบ ซึ่งเป็นคนในพื้นที่คุ้นชินกับป่าเขา เข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างขนของในเวลานั้น โดยลูกหาบ ๑ คน สามารถหามสิ่งของได้ ๒๐-๒๕ กิโลกรัมค่าจ้างขึ้นกับน้ำหนักและระยะทาง

นอกจากลูกหาบแล้วก็มีม้าต่างวัวต่างใช้ขนสินค้า ซึ่งมักจะเดินทางกันเป็นขบวนคาราวานขนาดใหญ่ เนื่องจากมีโจรผู้ร้ายซุกชุมแต่ละคณะจำเป็นต้องมีวัวต่างมากมาย ๒๐-๕๐ ตัวจึงต้องมีการระวังภัยเป็นอย่างดี

ในปีพ.ศ. ๒๔๘๒ มีการสร้างสนามบินขึ้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมหลัก เพราะขณะนั้นการสร้างถนนหนทางตัดผ่านภูเขาสลับซับซ้อนเป็นเรื่องยุ่งยากและใช้เวลามากสู่เดินทางด้วยอากาศยานไม่ได้ ซึ่งช่วงนั้นกิจการบินในเมืองไทยกำลังอยู่ในยุคบุกเบิกและได้รับความนิยม

ชาวแม่ฮ่องสอนรุ่นปู่ย่าตายายต่างจำกันได้ดีว่า ก่อนที่จะมีถนนหนทางเข้าถึงสะดวกสบายแบบทุกวันนี้ คนแม่ฮ่องสอนมีโอกาสดำเนินเครื่องบินเป็นยานพาหนะก่อนชาวบ้านในหลายจังหวัดของประเทศไทย โดยบริษัทเดินอากาศไทยได้เปิดบินสู่แม่ฮ่องสอนครั้งแรกเมื่อปี ๒๔๘๔ ใช้เครื่องบินปีกหมุนแบบสองใบพัดขนาดเล็ก และการบินขึ้นอยู่กับสภาพอากาศเป็นสำคัญ

บริษัทเดินอากาศไทยเปิดบินได้ไม่นานก็เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประจวบเหมาะกับการเกิดเหตุการณ์เครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรยิงเครื่องบินโดยสารของไทยตกในเขตพื้นที่ อำเภอขุนยวม บริษัทเดินอากาศไทยจึงหยุดบินชั่วคราวเพื่อความปลอดภัย

เมื่อสงครามสงบลง รัฐบาลได้ฟื้นฟูการคมนาคมทางอากาศขึ้นใหม่โดยให้กองทัพอากาศเป็นผู้ดำเนินการ จึงมีการปรับปรุงสนามบิน ขยายเส้นทางวิ่งเพิ่มจนสามารถเปิดบินใหม่อีกครั้งในเส้นทาง เชียงใหม่-แม่สะเรียง-แม่ฮ่องสอนเมื่อปีพ.ศ.๒๔๘๙

ต่อมาต้นปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ มีการตัดถนนสายแรกจากเชียงใหม่ผ่านอำเภอฮอดสู่อำเภอแม่สะเรียง ทางทิศเหนือจากหมู่บ้านแม่มาลัยอำเภอแม่แตงเข้าสู่อำเภอปาย และต่อมาในปีพ.ศ. ๒๕๐๖ รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ธนะรัชต์ได้เร่งรัดพัฒนาถนนทั่วประเทศรวมถึงแม่ฮ่องสอนด้วย

ผู้คนจากถิ่นอื่นจึงได้เดินทางมาเยือนแม่ฮ่องสอนได้สะดวกขึ้นแต่ก็ยังต้องใช้เวลาในการเดินทาง ยาวนานมากเพราะถนนยุคแรกเป็นถนนฝุ่น เล็กแคบ คดโค้งไปตามไหล่เขา ในฤดูฝนเต็มไปด้วยหล่มโคลน การสัญจรไปมาแทบทำไม่ได้ จนอีกหลายปีต่อมาจึงมีการลาดยางถนน

และในหลายสิบปีแรกของการคมนาคมทางบก การเดินทางเข้าสู่จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีถนนเพียงสายเดียว คือทางหลวงหมายเลข ๑๐๘ ตัดจากจังหวัดเชียงใหม่ผ่านอำเภอหางดง สันป่าตอง จอมทอง ฮอด แม่สะเรียง แม่ลาน้อย และขุนยวม ถึงอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน รวมระยะทางประมาณ ๓๔๗ กิโลเมตร

เส้นทางสายนี้เป็นทางตัดขึ้นเขาสูงมีความสวยงามและคดเคี้ยวนับได้มากถึง ๑,๘๖๔ โค้งซึ่งกลายเป็นตัวเลขที่ถูกนำไปใช้กล่าวขวัญกันมากมายมาจนถึงทุกวันนี้ว่าถ้าจะไปแม่ฮ่องสอนต้องทำใจไว้ล่วงหน้าว่าต้องผ่านการเดินทางอันคดเคี้ยว วอกวน ยาวนานมากถึง ๑,๘๖๔ โค้งใช้เวลาเดินทางทั้งวันในระยะทางที่ไม่ได้มากมายนัก

ตัวเลขนี้ได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของการเดินทางสู่เมืองแม่ฮ่องสอนและถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลาย ในการผลิตสินค้าของที่ระลึกต่างๆจำหน่ายตามแหล่งท่องเที่ยวทั่วไป

ปัจจุบันมีถนนจากจังหวัดเชียงใหม่ถึงแม่ฮ่องสอนเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งสาย คือทางหลวงหมายเลข ๑๐๙๕ หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า เส้นทางสายแม่มาลัย – ปาย ตัดจากอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ถึงอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เหลือระยะทางเพียง ๒๔๕ กิโลเมตร และมีผู้นิยมใช้กันมาก

ส่วนการเดินทางโดยเครื่องบินนั้นยังมีการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้

เวลานี้จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีท่าอากาศยาน ๒ แห่ง คือ ท่าอากาศยานอำเภอเมือง มีสายการบินนกแอร์ และสายการบินกานต์แอร์ให้บริการเที่ยวบินระหว่างเชียงใหม่-แม่ฮ่องสอนทุกวัน วันละ ๒ เที่ยวบิน ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๔๐ นาที และท่าอากาศยานอำเภอปาย มีสายการบินกานต์แอร์ให้บริการเที่ยวบินระหว่าง จังหวัดเชียงใหม่-อำเภอปาย ทุกวัน เช่นกัน ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๓๐ นาที

การเข้าถึงแม่ฮ่องสอนวันนี้จึงสะดวกสบายกว่าในอดีตมาก เป็นการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไปตามจังหวะ การหมุนของสภาวะเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่อาจหยุดยั้งได้

...

แม้จะเคยเป็นดินแดนทางไกลไร้คนอาศัยในชอกหลืบขุนเขาแต่ประวัติศาสตร์การสร้างบ้านแปงเมืองของแม่ฮ่องสอนก็มีเรื่องราวให้จับต้องได้ชัดเจนและสามารถไต่ย้อนกลับไปไกลถึงยุคก่อนประวัติศาสตร์เลยทีเดียว

มีหลักฐานทางโบราณคดีระบุว่าดินแดนแถบนี้เคยมีมนุษย์อยู่อาศัยมาตั้งแต่ยุคหินเก่า และมีลำดับการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ตลอดมาไม่หยุด

เชื่อกันว่าผู้คนที่อยู่อาศัยมาก่อนนั้นเป็นชนเผ่าลัวะหรือ ละว้าโดยมีหลักฐานที่พบคือหลุมฝังศพกับซากบ้านร้างในบริเวณที่เป็นหอประชุมเทศบาลเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน

ต่อมาในสมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์พบว่าบริเวณที่ตั้งเมืองแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน เป็นชุมชนชาวบ้านป่ามาปลูกกระท่อมอาศัยอยู่แถบที่ราบเชิงเขาซึ่งเป็นทำเลที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก เวลานั้นยังไม่มีผู้ปกครองสูงสุด ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นพวก “ไต” หรือไทใหญ่ที่อพยพข้ามฝั่งมาจากเมียนมาร์

ในช่วงนั้นพื้นที่แถบแม่ฮ่องสอนอยู่บนเส้นทางเดินทัพของเมียนมาร์ไปยังกรุงศรีอยุธยาหรือหัวเมืองฝ่ายเหนือของไทย

ตำนานเมืองแม่ฮ่องสอนระบุว่าในปี พ.ศ. ๒๓๔๗ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทางแคว้นล้านนาไทยโดยเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่คือ พระเจ้ามโหตรประเทศราชาธิบดีทรงทราบที่ดินแดนแถบแม่ฮ่องสอนมีภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสูงและป่าทึบอุดมด้วยสัตว์ป่านานาชนิด โดยเฉพาะช้างป่าที่ชุกชุมมาก จึงมีบัญชาให้เจ้าแก้วเมืองมาเป็นแม่กองนำไพร่พลช้างต่อและหมอควาญออกไปจับช้างป่ามาใช้งาน

เจ้าแก้วเมืองมายกไพร่พลข้ามภูเขาทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ ลัดเลาะไปตามลำห้วยมุ่งสู่ภูเขาสูงสลับซับซ้อนทางเมืองปาย ใช้เวลาอยู่หลายคืนจนบรรลุถึงป่าแห่งหนึ่งทางทิศใต้ริมฝั่งแม่น้ำปาย เป็นป่าดงว่างเปล่าและเป็นดินโป่งที่มีหมูป่าลงมากินโป่งชุกชุม

เจ้าแก้วเมืองมาพิจารณาเห็นว่าเป็นทำเลดี มีน้ำท่าบริบูรณ์สมควรที่จะตั้งเป็นหมู่บ้านได้ จึงหยุดพักแรมแล้วเรียกผู้คนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมห้วยริมเขาซึ่งเป็นชาวไทใหญ่และกะเหรี่ยง(ยางแดง)มาประชุมชี้แจงให้ทราบถึงความคิดที่ปักหลักจะตั้งหมู่บ้านทำมาหากินขึ้นในบริเวณนี้

เจ้าแก้วเมืองมาแต่งตั้งให้ชาวไทใหญ่ชื่อว่าพะกาหม่องเป็นนายบ้านมีหน้าที่คอยควบคุมดูแล ลูกบ้านที่ชักชวนเกลี้ยกล่อมให้ย้ายมาอยู่ด้วยกันแล้วตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านโป่งหมู” โดยถือเอาตามลักษณะที่บริเวณโป่งนั้นมีหมูป่าลงมากินโป่งจำนวนมากนั่นเอง ปัจจุบันหมู่บ้านนี้ เรียกว่า “บ้านปางหมู”

เมื่อจัดตั้งหมู่บ้านแล้ว เจ้าแก้วเมืองมาก็ยกขบวนออกเดินทางตรวจชายแดนและคล้องช้างป่าต่อไป จนมาถึงลำห้วยแห่งหนึ่งซึ่งมีรอยช้างป่าอยู่มากมายก็หยุดคล้องช้างป่าได้หลายเชือก แล้วให้ตั้งคอกฝึกสอนช้างขึ้นในร่องห้วยแห่งนี้

ริมห้วยนั้นเป็นพื้นที่ราบกว้างขวางสภาพพื้นดินดีกว่าบ้านโป่งหมูและมีชาวไทใหญ่ตั้งกระท่อมอยู่เป็นอันมาก เจ้าแก้วเมืองมาพิจารณาเห็นว่าทำเลเหมาะที่จะตั้งหมู่บ้านขึ้นอีกแห่งหนึ่ง จึงแต่งตั้งชาวไทใหญ่อีกคนซึ่งบุตรเขยของพะกาหม่อง ชื่อ **แสนโกม** ให้เป็นหัวหน้าบ้านเกลี้ยกล่อมผู้คนย้ายมาอยู่รวมกันจนกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่ในที่สุด

เจ้าแก้วเมืองมาตั้งชื่อหมู่บ้านนั้นว่า **“บ้านแม่ฮ่องสอน”** ตามสภาพพื้นที่ร่องห้วยที่อาศัยเป็นคอกฝึกสอนช้างป่าซึ่งคำว่า *ฮ่อง* ในภาษาล้านนา ก็คือ *ร่อง*

เมื่อเจ้าแก้วเมืองมาคล่องช้างป่าได้พอสมควรแล้วก็เดินทางกลับเมืองเชียงใหม่ ส่วนพะกาหม่องและแสนโกมบุตรเขยก็ได้ชักชวนผู้คนที่อยู่ใกล้เคียงให้อพยพครอบครัวมาตั้งหลักปักฐานสร้างบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ในหมู่บ้านทั้งสองแห่งจนแน่นหนาขึ้นเรื่อยและกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่

ต่อมาพะกาหม่องและแสนโกมเห็นว่าบริเวณนั้นมีไม้สักมากหากตัดเอาไม้สักนั้นไปขายที่ประเทศเมียนมาร์ก็จะได้เงินมาใช้จ่ายบำรุงบ้านเมืองมาก(สมัยนั้นเมียนมาร์อยู่ในอาณัติของอังกฤษและบริษัทอังกฤษเข้ามาทำป่าไม้ในเมียนมาร์อย่างคึกคัก)

พะกาหม่องและแสนโกมกราบทูลพระเจ้ามโหตรประเทศที่นครเชียงใหม่ขออนุญาตตัดฟันชักลากไม้ไปขายแล้วจะแบ่งเงินค่าตอบแทนถวายตลอดปี พระเจ้ามโหตรประเทศก็ทรงอนุญาต

นับแต่นั้นก็มีการตัดไม้สักส่งไปขายให้เมียนมาร์โดยใช้วิธีชักลากลงลำห้วยแล้วปล่อยให้ไหลลงแม่น้ำคง(แม่น้ำสาละวิน)ผ่านเข้าไปสู่เมียนมาร์อย่างสะดวก

พะกาหม่องและแสนโกมทำไม้ขอนสักส่งไปขายที่เมืองมะละแหม่งประเทศเมียนมาร์ได้เงินมาก็เก็บแบ่งถวายพระเจ้ามโหตรประเทศทุกปี นอกนั้นก็ใช้ประโยชน์ส่วนตัวและทำนุบำรุงบ้านเมืองทั้งสองหมู่บ้าน

ครั้นถึงพ.ศ. ๒๓๘๗ พระเจ้ามโหตรประเทศถึงแก่พิราลัย พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ได้ขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่แทนพะกาหม่องและแสนโกมก็ยังคงทำป่าไม้และส่งเงินไปถวายทุกปีหัวหน้าบ้านทั้งสองคนต่างมีฐานะดีขึ้นและหมู่บ้านโป่งหมูกับบ้านแม่ฮ่องสอนก็เจริญขึ้นตามลำดับ

พ.ศ. ๒๓๘๙ หัวเมืองไทใหญ่ตามแถบตะวันตกฝั่งแม่น้ำสาละวินเกิดการจลาจลรบราฆ่าฟันระหว่างเจ้าฟ้าเมืองนากับเจ้าฟ้าโกหล่านเมืองหมอกใหม่ เจ้าฟ้าโกหล่านสู้ไม่ได้จึงอพยพครอบครัวเข้ามาอาศัยอยู่กับแสนโกมที่บ้านแม่ฮ่องสอนพร้อมด้วย **ชานกะเล**หัวหน้าชาวไทใหญ่อีกคน

เป็นเหตุให้ชาวไทใหญ่จำนวนมากตามมาอยู่ที่บ้านโป่งหมูและบ้านแม่ฮ่องสอนด้วย บางพวกก็อพยพเลยไปจนถึงบ้านขุนยวมและเมืองปาย

ชานกะเลเป็นผู้มีความสามารถได้ช่วยงานจนเป็นที่โปรดปรานของพะกาหม่องถึงกับยกลูกสาวชื่อนางใสให้เป็นภรรยา ทั้งคู่มีลูกสาวด้วยกันคนหนึ่งชื่อนางคำ

ต่อมาชานกะเลอพยพครอบครัวลงได้มาอยู่ที่เมืองกุนลมหรือ “ขุนยวม” ในปัจจุบันและได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองกุนลมคนแรกเมื่อนางไล่ถึงแก่กรรมเจ้าฟ้าโกหล่านจึงได้ยกหลานสาวชื่อเจ้านางเมี้ยะให้เป็นภรรยา

ชานกะเลปกครองเมืองกุนลมจนมีความรุ่งเรืองมั่งคั่ง สามารถส่งส่วยต่อไม้ให้กับเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้มากมายจนถึง พ.ศ. ๒๔๑๗ เจ้าอินทวิชยานนท์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่เวลานั้นได้แต่งตั้งชานกะเลเป็นพญาสิงหนาทราชาเท่ากับสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าเมืองแม่ฮ่องสอนคนแรก และยกฐานะหมู่บ้านแม่ฮ่องสอนขึ้นเป็น “เมืองแม่ฮ่องสอน” ในฐานะเมืองหน้าด่าน พร้อมกับยกเมืองปายกับเมืองขุนยวมเป็นเมืองรอง

พญาสิงหนาทราชาได้ปกครองและพัฒนาเมืองแม่ฮ่องสอนให้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการขุดคูเมืองและสร้างประตูเมืองขึ้นอย่างมั่นคง จนถึง พ.ศ. ๒๔๒๗ พญาสิงหนาทราชาได้ถึงแก่กรรม เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่จึงแต่งตั้งเจ้านางเมี้ยะผู้เป็นภรรยาของพญาสิงหนาทเป็นเจ้านางเมวดีขึ้นปกครองแทน

ชาวแม่ฮ่องสอนเรียกเจ้านางเมวดีว่า “เจ้านางเมี้ยะ” และให้ปู่โทะ (พญาขันธเสมาราชานุรักษ์) เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๔ เจ้านางเมี้ยะถึงแก่กรรม พระเจ้าอินทวิชยานนท์จึงแต่งตั้งพญาขันธเสมาราชานุรักษ์เป็นพญาพิทักษ์สยามเขตให้ปกครองเมืองแม่ฮ่องสอนต่อไป

นับแต่นั้นมาเมืองแม่ฮ่องสอนมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ มีกลุ่มชนเผ่าไตและชาวไทยภูเขาหลังไหลอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองแม่ฮ่องสอนมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ประชากรส่วนใหญ่ยังเป็นชนชาว “ไต” หรือ “ไทใหญ่”

จนถึงพ.ศ. ๒๔๓๓ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระยาศรีสุทเทพปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยได้ตรวจราชการพื้นที่หัวเมืองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือจึงจัดระบบการปกครองใหม่รวมเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองขุนยวม เมืองปาย และเมืองยวม (แม่สะเรียง) เข้าด้วยกันเรียกว่า “บริเวณเชียงใหม่ตะวันตก” แล้วตั้งที่ว่าการแขวงขึ้นที่เมืองขุนยวม

พ.ศ. ๒๔๕๓รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ตั้งเมืองจัตวาขึ้นกับมณฑลพายัพ ย้ายที่ว่าการแขวงจากเมืองยวมมาตั้งที่แม่ฮ่องสอนให้ชื่อว่า “จังหวัดแม่ฮ่องสอน” แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระศรีสุรราช (เปลื้อง) มาปกครองเมืองแม่ฮ่องสอน ถือว่าเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอนคนแรก

...

เห็นได้ชัดเจนนับตั้งแต่อดีตมาแล้วการทำ “ไม้สัก” คือปัจจัยสำคัญที่ก่อกำเนิดเมืองแม่ฮ่องสอนขึ้นมาอย่างมั่นคงจนทุกวันนี้

การทำไม้ยังเป็นลำเป็นสันในดินแดนแถบนี้ดำเนินเรื่อยมาเป็นเวลากว่า ๑๐๐ ปี จนกระทั่งรัฐบาลไทยประกาศปิดป่าอย่างถาวรในปีพ.ศ. ๒๕๓๓ การทำป่าไม้ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนและบริเวณภาคเหนือ

ตอนบนจึงต้องยุติลงอย่างสิ้นเชิง หลังจากที่ทำป่าไม้ถูกตัดโค่นลงอย่างมาก จนเกิดสภาวะวิกฤติของการสูญเสียป่าไม้สักจากการเปิดสัมปทานป่าไม้ในพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลระบอบไปทั่วประเทศ

กว่าจะรู้ค่าว่าเราสูญเสียทรัพยากรอันมีค่าไปจนเกินพอดีก็เกิดความเสียหายไปแล้ว

ตั้งแต่นั้นมาไม้สักได้กลายเป็นพันธุ์ไม้สงวนที่ได้รับการคุ้มครองอย่างเคร่งครัดไม่ผิดกับทรัพย์แผ่นดินอันสูงค่ามาจนกระทั่งปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามด้วยความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ของป่าเขา แม้ว่าป่าไม้โดยเฉพาะไม้สักจะถูกตัดโค่นไปเป็นจำนวนมากแม่ฮ่องสอนก็ยังเหลือพื้นที่ป่าอยู่มากถึงร้อยละ๘๘ ของพื้นที่ทั้งหมด(ข้อมูลกรมป่าไม้ปี ๒๕๕๑) เทียบกับจังหวัดอื่นแล้วถือว่าต้นทุนธรรมชาติยังหลงเหลืออยู่มากกว่าทุกจังหวัดในเวลานั้น

นั่นคือป่าต้นทุนที่เป็นรากเหง้าร่วมเงาก่อเกิดไม้ป่ารุ่นใหม่ทั้งป่าปลูกและป่าธรรมชาติ ที่คนรุ่นหลังช่วยกันกอบกู้เอาไว้นจนปรากฏให้เห็นและจับต้องได้

ประวัติศาสตร์สอนให้พวกเราว่าความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาตินั้นไม่ได้ยืนยงคงทนถาวรตลอดไป เมื่อไม่รู้จักรักษาหรือไม่ถนอมใช้แบบพอดีพออยู่พอเพียงวันหนึ่งก็จะต้องหมดไปจนได้ และกว่าจะฟื้นฟูให้คืนกลับมาเหมือนเก่าได้บางที่อาจต้องใช้เวลานานหลายชั่วอายุคน

กิจการการทำไม้ในแม่ฮ่องสอนเริ่มต้นเมื่อครั้งอังกฤษแผ่ขยายอำนาจการปกครองเข้ามาในประเทศเมียนมาร์หลังสงครามที่อังกฤษรบชนะพม่าในปี พ.ศ.๒๓๖๙ มีการเปิดให้บริษัทอังกฤษหลายแห่งเข้ามากอบโกยทรัพยากรธรรมชาติด้วยกิจการค้าไม้สัก ให้สัมปทานทำป่าไม้และส่งออกไม้สักไปจำหน่ายทั่วโลก

เนื่องจากไม้สักในภูมิภาคนี้เป็นไม้ที่มีคุณสมบัติคงทนต่อสภาพภูมิอากาศและทนทานต่อการเจาะทำลายของปลวก ทั้งยังเป็นไม้คุณภาพดีมีลวดลายที่สวยงามจึงเป็นที่ต้องการสูง

กิจการค้าไม้สักเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็วบริษัทที่ทำไม้อย่างเป็นล่ำเป็นสันในเมียนมาร์เวลานั้น ได้แก่ บริษัทบริติชบอร์เนียวและบริษัทบอมเบย์เบอร์มา เป็นต้นจนปริมาณไม้สักในพม่าเริ่มร่อยหรอ ชาวอังกฤษรวมทั้งชาวพม่า ไทยใหญ่ กะเหรี่ยงและตองสู จึงเริ่มเข้ามาทำไม้สักในเขตล้านนาเมื่อปีพ.ศ.๒๓๗๕ ในสมัยเจ้ามโหตรประเทศราชาธิบดีนั่นเอง

มีการสั่งซื้อไม้สักไทยจากแหล่งใหญ่ที่แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และเชียงราย สร้างโรงเลื่อยจักรขึ้นที่เมืองมะละหม่งเปลี่ยนหมู่บ้านประมงเล็กๆให้กลายเป็นเมืองท่าส่งออกไม้สักที่สำคัญ

การตัดไม้สักขายในเขตล้านนาทำให้เกิดการเปิดป่าเป็นวงกว้าง จากนั้นเป็นต้นมาแม่ฮ่องสอนซึ่งเคยเต็มไปด้วยป่ารกก็เริ่มมีชาวไทยภูเขาเผ่าต่างๆอพยพเข้ามาตั้งหลักปักฐานกันมากขึ้น โดยเฉพาะชาวไทยใหญ่และตองสูที่เชี่ยวชาญการทำไม้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

แม่ฮ่องสอนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่และส่งผลผลประโยชน์ค่าต่อไม้ให้ทางเมืองเชียงใหม่เป็นประจำ

จึงไม่แปลกที่เจ้าอินทวิชยานนท์ตระหนักถึงความสำคัญจะต้องยกฐานะให้แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองหน้าด่านในที่สุด

ชานกะเลเมื่อได้รับแต่งตั้งให้เป็นพญาสิงหนาทราชาเจ้าเมืองคนแรกของแม่ฮ่องสอน ชาวเมืองต่างพากันยกย่องให้เป็น“เจ้าฟ้า”ตามแบบเจ้าผู้ครองนครในเมืองไทใหญ่ของรัฐฉาน

ดังนั้น คำกล่าวในปัจจุบันที่ว่า “แม่ฮ่องสอนคือเมืองหลวงของชาวไทยใหญ่ในประเทศไทย”จึงอาจจะไม่ผิดไปจากความเป็นจริงนัก

...

แม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีสถิติน่าสนใจหลายอย่าง

เป็นต้นว่า มีประชากรน้อยสุดลำดับที่๗๓(๒.๕ แสนคน) ในขณะที่มีพื้นที่มากเป็นอันดับ ๘ ของประเทศ(๑๒.๖ ล้านตร.กม.) แต่ด้วยพื้นที่กว้างใหญ่พลเมืองน้อยความหนาแน่นของประชากรจึงเบาบางที่สุดคือมีจำนวนเพียง ๑๙.๕๗ คน/ตร.กม.นอกจากนั้นประชากรยังมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์มากที่สุด

ราษฎรในแม่ฮ่องสอนแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบกับกลุ่มที่อยู่บนที่สูง พวกพื้นราบนั้นส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายไทใหญ่หรือคนไตและ จีนฮ่อซึ่งเป็นอดีตทหารกองพล ๙๓(ก๊กมินตั๋ง) ที่หนีภัยการเมืองจากจีนเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยโดยตั้งชุมชนถาวรอยู่ที่บ้านรักไทย หมู่บ้านแม่ฮ่อ อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอนและที่หมู่บ้านสันติชล อำเภอปาย

กลุ่มประชากรบนพื้นที่สูงเป็นชาวไทยภูเขา ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง(แม้ว) มูเซอ ลีซู(ลีซอ) ละว้า(ลัวะ)และ ปาดอง

กะเหรี่ยงเป็นชนเผ่าที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาช้านานบางหมู่บ้านมีอายุมากกว่า ๑๐๐ ปี และมีประชากรมากที่สุดคือร้อยละ ๗๘ แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่ สะกอ โปว์(ปะอ)และ บวอย อาศัยกระจายอยู่ในทุกอำเภอ กะเหรี่ยงสะกอพบมากที่อำเภอแม่สะเรียงและอำเภอขุนยวม โปว์ อยู่ทางตะวันออกและใต้ของอำเภอแม่สะเรียง และบวอยมักอยู่ตามพรมแดนทางทิศตะวันออกของจังหวัดแม่ฮ่องสอนและที่อำเภอขุนยวม

ม้ง(แม้ว)แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ ม้งน้ำเงิน ม้งขาว และม้งลาย เป็นกลุ่มชาวเขาจำนวนน้อยที่สุดในแม่ฮ่องสอนแต่มีกระจายอยู่ทั่วไปและในแม่ฮ่องสอนมีม้งเพียงสองกลุ่ม คือ ม้งขาว กับ ม้งลาย อาศัยอยู่ในทุกอำเภอของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ยกเว้นอำเภอสบเมย

มูเซอมี ๓ กลุ่ม คือ มูเซอดำ มูเซอแดง และ มูเซอเซเล อาศัยอยู่ในอำเภอปางมะผ้าอำเภอปาย และอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน

ลีซู(ลีซอ)อาศัยอยู่ในอำเภอปายมากที่สุด ส่วนที่อำเภอปางมะผ้าและอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอนเพียงประปราย

ละว้า(ลัวะ)พบมากที่แม่สะเรียง ชุนยวม ปางมะผ้า แม่ลาน้อย

ปาดองหรือ กะเหรี่ยงคอยาว ปัจจุบันมีอยู่ที่บ้านในสอย บ้านน้ำเพียงดิน และบ้านห้วยเสือเฒ่า ในเขตอำเภอเมือง

เส้นทางประวัติศาสตร์บ่งบอกชัดเจนว่า เมืองแม่ฮ่องสอนเจริญเติบโตขึ้นมาได้เพราะผู้นำที่เป็นชาวไทยใหญ่และประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดในจังหวัดก็คือคนไทยเชื้อสาย **ไทใหญ่**ซึ่งมีอยู่มากที่สุดประมาณ ๔๐%ของจำนวนประชากรทั้งหมด

ที่เหลือเป็นบรรดาชาวไทยภูเขาชาติพันธุ์ต่างๆ

ถึงแม้คนเหล่านี้จะมีความแตกต่างกันทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี แต่ทุกคนก็ยังอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและสันติ แต่ละชนเผ่าสามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมของตนเอาไว้ได้อย่างดี

เนื่องจากชาวไตหรือไทใหญ่เป็นคนพื้นราบจึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่น การทำนาปลูกข้าว ในบริเวณที่มีน้ำมากจะปลูกข้าวแบบนาดำและทำนาดอนในที่ที่มีน้ำน้อย ส่วนพืชชนิดอื่นที่ปลูกได้แก่ ฝ้าย ยาสูบ อ้อย ข้าวโพด ถั่ว มะเขือเทศ ส้ม กล้วย มะนาว มะม่วง มะละกอ สัตว์เลี้ยงประจำบ้าน คือ วัว ควาย ม้า หมู ไก่ มีการปั้นหม้อไห แกะสลัก ทำเครื่องเงิน ทอผ้าฝ้าย และทำกระดาษ เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน

ในอดีตหมู่บ้านของชาวไตมักจะตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มหุบเขาหรือบริเวณที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ บ้านเรือนแต่ละหลังมีส่วนล้อมรอบเอาไว้ปลูกพืชผักสวนครัว และสัตว์เลี้ยงจะผูกเอาไว้ใกล้ประตูบ้าน

หน้าที่ของผู้หญิงชาวไตคือการทอผ้า ตักน้ำ เก็บฟืน ตำข้าว ทำอาหาร จำยตลาด ส่วนผู้ชายเป็นคนสร้างบ้านเรือน ทำนาทำไร่ และทั้งสองฝ่ายจะช่วยกันเพาะปลูกในฤดูหว่านไถและเก็บเกี่ยว

ครอบครัวของชาวไทใหญ่เป็นระบบผัวเดียวเมียเดียวแต่ในชนชั้นปกครองอาจพบว่า ผู้ชายสามารถมีเมียได้หลายคน การแยกครอบครัวของไทใหญ่จะเกิดขึ้นหลังแต่งงาน ชายหญิงมักจะออกไปสร้างเรือนหลังใหม่ของตัวเอง แต่โดยทั่วไปลูกชายที่แต่งงานแล้วอาจยังอาศัยอยู่กับบิดามารดาก็ได้

ชาวไตนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทและยังมีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เรื่องขวัญและจิตวิญญาณ เด็กชายนิยมสักร่างกายตั้งแต่อายุยังน้อยด้วยความเชื่อว่าลายสักเป็นเครื่องบ่งบอกความเป็นชายเหมาะสมที่หญิงสาวจะเลือกให้เป็นคู่ครอง

ชาวไทใหญ่จะมีภาษาพูดเป็นของตนเอง เรียกว่า “กวมไต”หรือ ก่าไต(ภาษาพื้นถิ่นแม่ฮ่องสอน) เวลาพูดภาษาไตกันเรียกว่า “อุบไต”ซึ่งมีคำหลายคำคล้ายกับภาษาไทยแต่เมื่อพูดต่อกันเป็นประโยคยาวๆอาจฟังไม่รู้เรื่องหรือเข้าใจยาก ส่วนภาษาเขียนเป็นตัวอักษรไตเรียกว่า “ลิกไต” เป็นตัวอักษรที่ใช้กันมาแต่โบราณ ลักษณะกลมป้อมคล้ายตัวอักษรมอญและพม่า

เอกลักษณ์ของชาวไทใหญ่นอกจากเรื่องภาษายังมีการแต่งกาย ข้าวของเครื่องใช้ เือนไต ดนตรี
พื้นบ้านไตชนมไตและอาหารการกินที่มีลักษณะเฉพาะแบบชาวไทใหญ่ และยังสามารถรักษาสืบทอดมาได้
จนถึงปัจจุบัน

ในอดีตการแต่งกายของผู้หญิงไตนิยมนุ่งผ้าซิ่นสีพื้นไม่มีการต่อชายหรือปักลายซิ่น สวมเสื้อแบบพม่า
คือسابเสื้อด้านหน้าจะป้ายจากด้านซ้ายมาติดกระดูกด้านขวา มีทั้งแบบแขนสั้นและแขนยาว ตามคอและ
ชายเสื้อนิยมปักลวดลาย ส่วนผู้ชายสวมกางเกงแบบเดี่ยวโยงเหมือนขาล้านนา ใส่เสื้อคอกลมต่อแขนยาว
ติดกระดูกผ้าด้านหน้าแบบเสื้อคนจีน มีของประจำกายคือย่ามและดาบเงิน ไม่ว่าชายหรือหญิงเวลาออกนอก
บ้านคนไตมักพกผ้าหรือสวมหมวกสานที่เรียกว่า “กูปไต” เป็นหมวกปีกกว้างยอดแหลมคล้ายทรงหมวก
เวียดนาม

ปัจจุบันนี้ชาวไทใหญ่ในเมืองแม่ฮ่องสอนที่เราพบเห็นอยู่ทั่วไปได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่เป็นแบบคน
เมืองกันหมดแล้ว เสื้อผ้าข้าวของที่นิยมพกพาติดตัวทั้งมีดดาบ ย่าม และหมวกกูปไต หรือแม้แต่การพกผ้าจะมี
ให้เห็นก็เฉพาะในงานเทศกาลสำคัญประจำปีเท่านั้น

ในเทศกาลงานบุญชาวไตจะรวมพลังกันออกมาแสดงให้เห็นถึงจิตวิญญาณการสืบทอดมรดกไตที่ยังมี
อยู่อย่างเปี่ยมล้นเพื่ออนุรักษ์เมืองแม่ฮ่องสอนไว้ให้เป็น“เมืองมรดกไต”ตามเจตนารมณ์ปญฺ์าตายายของพวกเขา

...

ชาวไทใหญ่มีบทบาทสำคัญทางการค้าและเศรษฐกิจของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและเป็น
พันธมิตรสำคัญในการสร้างเอกลักษณ์วัฒนธรรมของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ย่าน “ป๊อกกาเดเก่า”บริเวณหัวมุมถนนมรรคาสันติที่จะเลี้ยวซ้ายไปถนนผดุงเมืองเส้นทางขึ้นสู่พระธาตุ
ดอยกองมู เป็นชุมชนดั้งเดิมของชาวไตที่มาสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยรวมกันเป็นกลุ่มก้อนยาวนานหลายชั่วอายุ
คนตั้งแต่มีการตั้งรกรากในยุคแรก

เอกลักษณ์ของเฮือนไตคือเป็นเรือนเครื่องไม้ทั้งหลังยกใต้ถุนสูงโดยบ้านของคหบดีจะสร้างด้วยไม้สัก
ส่วนของชาวบ้านสร้างเป็นกระท่อมเดียวทำด้วยไม้ไผ่

โดยทั่วไปแล้วเรือนพื้นบ้านของชาวไทใหญ่แบ่งออกเป็นสองแบบ คือ เรือนชั่วคราวและเรือนถาวร

เรือนชั่วคราวเป็นเรือนเครื่องผูกที่เรียกว่า “ตูป” หรือบางที่เรียกเรือนไม้บั่ว(คำว่าไม้บั่วหมายถึงไม้ไผ่)มัก
พบเห็นเรือนประเภทนี้ในท้องถิ่นชนบท ชาวนาชาวไร่จะใช้เรือนประเภทนี้กันทั่วไปเนื่องจากก่อสร้างง่ายราคา
ถูก นิยมปลูกเป็นเรือนชั่วคราว หรือ เรือนเฝ้าทุ่ง

ตูป หรือ เรือนไม้บั่วนี้ยกพื้นสูง สร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่เป็นส่วนใหญ่ อาจใช้ไม้เนื้อแข็งจำพวกไม้กระยาเลย
ทำเสาและต่อม่อหรือบางที่ใช้เสาไม้ไผ่เลยก็มีเพราะไม้ไผ่ทุกชนิดของภาคเหนือมีคุณสมบัติพิเศษ คือ เนื้อแกร่ง

คงทน และมีขนาดใหญ่กว่าไม้ไผ่ภาคอื่นพื้นเรือนทำด้วยไม้สานหรือฟากสับ(ไม้ไผ่ที่สับเป็นแผ่นวางเรียงต่อกันเป็นซี่ๆ) ฝาทำด้วยไม้ไผ่ขัดแตะหรือแผงไม้ซางสานเป็นลวดลายต่างๆ และถ้าต้องการความอบอุ่นในบ้านเพิ่มขึ้นก็จะใช้ตับตองตึงกรุเป็นฝาด้านใน ส่วนโครงหลังคาทำด้วยไม้ไผ่เช่นกัน การยึดโครงสร้างใช้วิธีเจาะรูและฝังเดือยผูกด้วยตอกหรือหวาย หลังคามุงด้วยใบตองตึง

เรือนไต่พื้นบ้านของไทยใหญ่ มีเสน่ห์ที่รูปลักษณะสถาปัตยกรรมขนาดพอเหมาะพอดี ง่ายแต่งาม เป็นเรือนขนาดเล็ก มีแค่ห้องนอนเดียว และถือว่าเป็นเรือนแบบดั้งเดิมเพราะวิธีการก่อสร้างเป็นวิธีเก่าแก่ที่สุดอย่างหนึ่ง ใช้วัสดุจากธรรมชาติทั้งหมด โดยเฉพาะใบตองตึงนั้นหาได้ง่ายทางภาคเหนือนิยมใช้เป็นกระติบฝาทุ่งหรือสร้างเป็นเรือนชั่วคราวสำหรับครอบครัวเล็กๆก่อนที่จะสร้างเรือนถาวรขึ้นภายหลัง

หลังคาใบตองตึงหรือใบพลวงนั้นเป็นวัสดุท้องถิ่นที่หาได้ง่ายในชุมชน เช่นเดียวกับไม้ไผ่ที่มีอยู่มากมายเต็มป่า เมื่อก่อนการปลูกเรือนไต่สักหลังจึงไม่ใช่เรื่องยุ่งยากและใช้เงินมากมายอะไรเลย เพราะชาวบ้านสามารถลงแขกช่วยกันทำในวันสองวันก็แล้วเสร็จ

ชาวไตมีความเชื่อว่าการปลูกเรือนไม้ไผ่แบบนี้สามารถกันขโมยได้ดี เพราะฟากและฝาไม้ไผ่นั้นมีความยืดหยุ่นสูงเมื่อมีคนขึ้นมาเหยียบเรือนก็จะมีเสียงดังเตือนให้เจ้าของรู้ตัวโดยง่าย

สำหรับเรือนถาวรหรือเรือนไม้จริงเป็นเรือนที่พัฒนาขึ้นมาจากเรือนชั่วคราว ลักษณะทั่วไปเป็นบ้านยกใต้ถุนสูงประมาณ ๑.๕-๒ เมตร เสาและพื้นส่วนใหญ่ใช้ไม้เบญจพรรณ หลังคาทรงจั่ว ด้านหน้ามีกันสาดคล้ายหลังคาเรือนชาวเขายื่นออกมาคลุมบันได โครงสร้างหลังคามีทั้งไม้จริงมุงด้วยกระเบื้องดินเผาและโครงไม้ไผ่มุงด้วยใบตองตึง ฝาผนังใช้ไม้สานเป็นแบบลำแพน ลายอำ ลายตาล ไม้ไผ่ขัดแตะ ไม้ซางทาบเรียบ หรือใช้ไม้จริงตีนอน เป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นและราคาถูก

ปัจจุบันบ้านเรือนชาวไทใหญ่พื้นบ้านแบบ *ตูป* หรือ เรือนไม้บ้วนนั้นแทบไม่มีให้เห็นแล้ว เพราะความคงทนน้อยกว่าบ้านตามสมัยนิยมที่มักสร้างด้วยไม้สักและปูนมุงหลังคาด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง

แต่ถ้าใครอยากไปเห็นเรือนไต่พื้นบ้านในลักษณะต้นแบบที่ถูกต้องและตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมงดงามตามธรรมชาติที่สุดของแม่ฮ่องสอนก็ต้องไปชมบ้านไทใหญ่หลังงามที่ริมห้วยปางตองภายในเขตพระตำหนักปางตองที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ไม่เหมือนใครในอาณาบริเวณ **“บ้านของพ่อ”** ดังกล่าว

ชุมชนไทใหญ่ในตัวเมืองแม่ฮ่องสอนใกล้เคียงกับชุมชนป๊อกกาดเก่าบริเวณถนนสีหนาทบำรุงเป็นย่านบ้านไม้สักโบราณของชุมชนชาวไทใหญ่อายุกว่า ๑๐๐ ปีสร้างตามแบบศิลปะไทใหญ่ผสมเมียนมาร์โดยสล่าฝีมือดี ในยุคนั้น มีการประดิษฐ์ลวดลายฉลุไม้ ด้วยความวิจิตรบรรจงยังเป็นบ้านเรือนของคหบดีก็จะยิ่งเพิ่มความประณีตงดงามมากเป็นพิเศษ

ถนนสายนี้ไม่เพียงเป็นหลักฐานของการสร้างบ้านแปงเมืองแม่ฮ่องสอนแต่เรื่องราวต่างๆ ยังถูกบันทึกไว้ในเค้าโครงของเรือนไม้อายุนับร้อยปีซึ่งหลายหลังยังได้รับการดูแลให้อยู่ในสภาพดีมาก

บ้านคนหบดีในย่านนี้ส่วนใหญ่ทำด้วยไม้สักเนื่องจากสมัยที่อังกฤษเข้ามาปกครองพม่าและได้เข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ในพื้นที่นี้นิยมสร้างบ้านเรือนด้วยไม้สักและบางครั้งก็สืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่เคยค้าไม้สัก ชาวบ้านบางคนยังคงเก็บรักษาบ้านที่ใช้สังกะสีเก่าจากพม่าซึ่งนำเข้ามาจากอังกฤษตั้งแต่ยุคอาณานิคม

ปัจจุบันเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนได้ผลักดันจิตสำนึกการอนุรักษ์คุณค่าในอดีตด้วยการสนับสนุนชมรมอนุรักษ์บ้านเก่าแม่ฮ่องสอนให้เปิดบ้านโบราณเหล่านี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในลักษณะโครงการพิพิธภัณฑ์มีชีวิต

ส่วนชุมชนป๊อกกาตเก่า(ป๊อก หมายถึง ย่าน) เป็นที่ตั้งบ้านเรือนกลุ่มอพยพชาวไทยใหญ่ที่หนีภัยสงครามจากเมืองหมอกใหม่ เมืองแสนหวี เมืองนาย เมืองสีป้อ รัฐฉานประเทศเมียนมาร์เข้ามาอาศัยอยู่กว่าร้อยปีแล้วนั้น ชาวบ้านในชุมชนติดต่อด้านขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับทางเชียงใหม่และเมียนมาร์มายาวนานจนเกิดเป็น“กาต”หรือตลาดขึ้นมี“โฮ่งกาต”เป็นที่ขายสินค้า

คำว่าโฮ่งกาตในภาษาไทยใหญ่คือสถานที่ขายสินค้าของชาวบ้านมีหลังคามุงด้วยใบตองตึงหรือใบพลวง(ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นสังกะสีหมดแล้ว)เมื่อชาวบ้านว่างจากการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าก็มักใช้บริเวณโฮ่งกาตเป็นที่สำหรับพบปะสังสรรค์ เล่นกีฬาพื้นบ้าน จัดงานบุญ งานประเพณี ตามโอกาส

ต่อมาเมื่อตลาดของชุมชนได้ย้ายไปอยู่ในบริเวณตลาดสดเทศบาลหรือ “ตลาดสายหยุด”ในปัจจุบันชาวบ้านก็เปลี่ยนมาใช้โฮ่งกาตเป็นสถานที่จัดประชุมและศูนย์ประสานงานชุมชนแทน บางทีก็มีการจัด “สภาน้ำเมียง” ซึ่งเป็นเสมือนสภาภาพสำหรับพบปะสังสรรค์ของคนในชุมชน

ปัจจุบันชุมชนป๊อกกาตเก่านี้ได้กลายเป็นศูนย์กลางของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนในการจัดกิจกรรมสืบสานงานบุญประเพณีของชาวไทยใหญ่อยู่เป็นประจำ แต่ละงานมีเอกลักษณ์โดดเด่นเป็นที่เชิดหน้าชูตาของเมืองแม่ฮ่องสอน

...

ว่ากันว่าหากต้องการชื่นชมสีสันทางวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่แบบครบเครื่องตั้งแต่เรื่องเสื้อผ้า อาหาร ดนตรีพื้นบ้านไปจนถึงพิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิม ต้องไปร่วมในงานประเพณีปอยส่างลอง และงานประเพณีจองพารากันให้ได้

หัวใจของงานประเพณีเหล่านี้อยู่ที่การทำบุญร่วมกัน สะท้อนให้เห็นความผูกพันระหว่างผู้คนกับพุทธศาสนาในเมืองที่เงียบสงบ มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์และแสนสุขจนแม่ฮ่องสอนได้รับการจัดลำดับให้เป็นเมืองที่ประชากรมีความสุขที่สุดของประเทศไทย

และทุกวันนี้ดัชนีความสุขก็ยังพุ่งอยู่ไม่หยุดยั้ง

ชีวิตผู้คนที่นี่ไม่เร่งร้อน ไม่วุ่นวาย ไม่ต้องปวดหัวกับปัญหาอาชญากรหรือวดยานการจราจรที่คับคั่งเหมือนในเมืองใหญ่

ชาวบ้านแต่ละคุ้มแทบจะรู้จักกันทุกหลังคาเรือนและยังไปมาหาสู่กันในลักษณะคนชนบทดั้งเดิมที่
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีน้ำใจดีน้ำใจต่อกันอยู่มาก

อ่างเก็บน้ำที่กว้างใหญ่งดงามราวทะเลสาบ ธารน้ำตกและสายน้ำใหญ่น้อยที่หลากหล่งพร้งพรอยู่ทั้งปี
กับเทือกเขาสูงใหญ่เขียวขจีที่โอบล้อมไว้ทุกทิศคือภูมิทัศน์จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่อยู่ในความทรงจำของผู้คน

แม้แต่ในพื้นที่ราบใจกลางเมืองแม่ฮ่องสอนก็ยังโดดเด่นด้วยที่ตั้งศาสนสถานศิลปะแบบไทใหญ่อันเป็น
ศูนย์รวมจิตใจของผู้คนคือวัดจองคำกับวัดจองกลางวัดศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองชาวแม่ฮ่องสอนซึ่งตั้งอยู่ริม
สวนสาธารณะหนองจองคำที่มีทัศนียภาพสวยงามที่สุดในเมืองเป็นเสมือนสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเมือง
ไทใหญ่แห่งนี้เพราะนอกจากความงดงามทางศิลปะแล้ววัดทั้งสองยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางวัฒนธรรม
และประเพณีของชาวแม่ฮ่องสอน

บริเวณหนองจองคำในอดีตมีสภาพเป็นป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีร่องน้ำแม่ฮ่องสอนไหลผ่าน
จนกลายเป็นหนองน้ำธรรมชาติกว้างใหญ่ ประกอบกับอยู่ติดกับวัดจองคำจึงได้ชื่อว่า “หนองจองคำ” มีน้ำอุดม
สมบูรณ์ตลอดปีอยู่บริเวณด้านหน้าของวัดและจัดให้เป็นสวนสาธารณะของเมืองปัจจุบันใช้เป็นสถานที่พักผ่อน
หย่อนใจของชาวเมืองและเป็นสถานที่จัดงานบุญประเพณีสำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ทัศนียภาพของวัดจองคำ วัดจองกลางเมื่อมองผ่านหนองจองคำแห่งนี้งดงามอลังการยิ่งนักไม่ว่าจะ
เป็นยามกลางวันหรือกลางคืน โดยเฉพาะในช่วงที่จัดงานบุญประเพณี ซึ่งจะมีการตามไฟรอบพระอาราม โบสถ์
วิหาร เจดีย์ แสงไฟเรืองรองจะสะท้อนภาพเจดีย์สีทองอร่ามให้เห็นเด่นสะดุดตาแต่ไกล และสะท้อนความสว่าง
ไสวลงไปในผิวน้ำ

ประกาศให้เห็นถึงความศรัทธายึดมั่นในพระพุทธศาสนาของคนแถบถิ่นนี้

วัดจองคำเป็นพระอารามหลวงที่สร้างขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๐ โดย “พระยาสิงหนาทราชา” เจ้าเมืองคน
แรก จึงเป็นวัดแรกของเมืองแม่ฮ่องสอน โดดเด่นด้วยวิหารตรีมุขศิลปะแบบไทใหญ่ที่งดงามยังมีหลังคาวิหาร
เป็นรูปปราสาท ๙ ชั้น มุงด้วยสังกะสีเชิงชายประดับไม้ฉลุดงดาม

หลังคาวิหารในงานศิลปะไทใหญ่นิยมสร้างเป็นยอดปราสาทเนื่องด้วยคติความเชื่อที่ว่าปราสาทเป็น
ของสูง เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์หรือตัวแทนของพระพุทธศาสนาและเนื่องจากการปิดทองคำเปลว
ประดับเสาววิหารจนเหลืองอร่ามชาวบ้านจึงเรียกวัดแห่งนี้ว่า “วัดจองคำ”

ภายในวิหารเป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อดโต พระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะเมียนมาร์องค์ใหญ่ที่สุดของ
แม่ฮ่องสอนลักษณะคล้ายพระศรีศากยมุนี(หลวงพ่อดโต) ที่วิหารวัดสุทัศน์เทพวรารามสร้างโดยสล่าโพโต่ง เตชะ
โกเมนต์ชาวเมียนมาร์

วัดจองกลางตั้งอยู่ติดกับวัดจองคำภายในกำแพงเดียวกันลักษณะราวกับวัดฝาแฝด สองวัดนี้สร้างด้วยศิลปะแบบไทใหญ่ที่มีความงดงามมากทั้งคู่ โดยเฉพาะศิลปะการสร้างอาคารแบบหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆลดหลั่นกันลงมา

วัดจองกลางแห่งนี้ถือว่าศูนย์รวมผลงานศิลปะไทใหญ่-เมียนมาร์ เริ่มตั้งแต่เจดีย์ประธานทรงมอญสีขาวตกแต่งลายปูนปั้นสีทอง บนยอดประดับฉัตรสามชั้น ฐานเจดีย์สี่เหลี่ยม มีมุขสี่ด้านพร้อมเจดีย์บริวารขนาดเล็กประดับสิงห์ปูนปั้นไว้ทั้งสี่มุม

ภายในจองหรือวิหารมีแท่นบูชาตั้งพระพุทธรูปสี่องค์จำลองปิดทองเหลืองอร่ามไปทั่วองค์นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑสถานจัดแสดงตุ๊กตาไม้แกะสลักเป็นรูปคนและสัตว์ ฝีมือแกะสลักของช่างชาวเมียนมาร์ที่หาชมได้ยาก รวมทั้งภาพจิตรกรรมบนแผ่นกระจกเล่าเรื่องพระเวสสันดรชาดกและภาพพุทธประวัติ ตลอดจนภาพแสดงชีวิตความเป็นอยู่ของคนสมัยนั้นนับร้อยภาพ มีคำบรรยายใต้ภาพเป็นภาษาเมียนมาร์และมีบันทึกบอกไว้ว่าเป็นฝีมือของช่างไทยใหญ่จากมณฑลพะโล่

ในช่วงเย็นของทุกวันทางวัดจะเปิดไฟประดับสวยงามระยิบระยับ บรรยากาศยามเย็นของหนองจองคำจึงเป็นที่เดินเล่นพักผ่อนหย่อนใจอันสวยงามเพลินตา ทั้งชาวเมืองและนักท่องเที่ยวต่างนิยมมาชมวิวก่ายรูปวัดหลวงทั้งสองแห่งนี้สะท้อนเงาในน้ำละลานตาในทุกฤดูกาล

ยิ่งในฤดูท่องเที่ยวหรือเมื่อมีการจัดงานเทศกาลประจำปี บริเวณถนนด้านหน้าวัดทั้งสองแห่งนี้จะจัดให้เป็นถนนคนเดินในตอนเย็นมีสินค้าต่างๆมาวางขายมากมายทั้งของกินและของใช้ เพิ่มสีสันให้เมืองคูคักยิ่งขึ้น จนเป็นที่กล่าวขวัญกันว่า ถนนคนเดินของเมืองแม่ฮ่องสอนนี่ เป็นถนนคนเดินที่สวยงามที่สุดในประเทศ

นอกจากวัดศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองคูแฝดนี้แล้วยังมีปูชนียสถานคู่บ้านคูเมืองที่สำคัญของชาวเมืองสามหมอกอีกแห่งหนึ่ง คือวัดพระธาตุดอยกองมูตั้งอยู่บนดอยกองมู ทางทิศตะวันตกของตัวเมือง วัดนี้เดิมเรียกว่าวัดปลายดอย ประกอบด้วยพระธาตุเจดีย์ที่สวยงาม ๒ องค์พระเจดีย์องค์ใหญ่สร้างโดย “จองต่องสู” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ เป็นที่บรรจุพระธาตุของพระโมคคัลลานะเถระซึ่งนำมาจากสหภาพพม่า ส่วนพระธาตุเจดีย์องค์เล็กสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ โดยพระยาสิงหเสนีท้าวเจ้าเมืองแม่ฮ่องสอนคนแรก

วัดพระธาตุดอยกองมูไม่เพียงเป็นปูชนียสถานสำคัญแต่ยังเป็นจุดชมวิวกว้างทัศนอันโดดเด่นของเมือง เพราะสามารถมองเห็นภูมิประเทศเมืองแม่ฮ่องสอนจากมุมสูงได้อย่างชัดเจนและสวยงามมาก พุทธศาสนิกชนจึงนิยมมากราบไหว้สักการะพระธาตุและชมความงามของเมืองแม่ฮ่องสอนไปพร้อมกันทั้งตอนกลางวันและกลางคืน โดยเฉพาะช่วงที่มีงานเทศกาลประจำปี เช่น งานทำบุญตักบาตรเทโวช่วงออกพรรษา จะมีผู้คนขึ้นดอยกองมูกันอย่างแน่นขนัด

ในแต่ละปีมักมีเรื่องเล่าถึงปรากฏการณ์แสดงอิทธิฤทธิ์ของพระธาตุเจดีย์ดอยกองมู คือ จะมีแสงสว่างเป็นวงกลมรัศมีประมาณดวงจันทร์ลอยออกจากเจดีย์แล้วลอยข้ามตัวเมืองไปทางทิศตะวันออกหายไปที่เจดีย์

บนดอยกิ่วขม้น หรือบางครั้งก็มีแสงเป็นวงกลมรัศมีเล็กกว่าดวงจันทร์ลอยออกจากเจดีย์องค์เล็กไปยังพระเจดีย์สี่สูง(สี่องค์)บริเวณวัดม่วยต่อเชิงดอยกองมูแล้วหายไป อภินิหารดังกล่าวมักจะเกิดในวันพระหรือวันนักขัตฤกษ์ เวลาใกล้ค่ำหรือใกล้รุ่ง และมีผู้พบเห็นอยู่เป็นประจำ

เรื่องเล่าต่างๆนี้เพิ่มมนต์ลึกลับเป็นเสน่ห์น่าค้นหาให้กับการเดินทางสู่เมืองสามหมอกอย่างไม่รู้จบ

สถาปัตยกรรมท้องถิ่นแบบไทใหญ่ที่มีความงดงามเป็นที่เชิดหน้าชูตาของจังหวัดแม่ฮ่องสอนอีกแห่งหนึ่งคือ วัดหัวเวียงหรือวัดกลางเมืองตรงถนนสิงหนาทบำรุง ตำบลจองคำ ติดกับตลาดเช้าหรือตลาดสายหยุด บริเวณสี่แยกไฟแดงใจกลางเมือง

วัดหัวเวียงเป็นวัดแห่งที่สองของเมืองแม่ฮ่องสอนสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๐๖ เพื่อประดิษฐานพระเจ้าพลาละแข่ง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยทรงเครื่องประจำเมืองจำลองจากพระมหามุนีในเมืองมณฑลพายัพ พระหล่อจากทองเหลืองแยกออกเป็นท่อนๆ ทั้งหมด ๙ ท่อนล่องตามแม่น้ำปายนำมาประกอบใหม่และประดิษฐานที่วัดหัวเวียง พระพักตร์พระพุทธรูปมีส่วนผสมของทองคำอยู่จำนวนหนึ่งจึงทำให้ขึ้นเงาแวววาวอยู่เสมอและชาวแม่ฮ่องสอนถือว่าพระเจ้าพลาละแข่งเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองสำคัญของหนึ่ง

สถาปัตยกรรมที่โดดเด่นอย่างยิ่งของวัดหัวเวียงคือ วิหารพลาละแข่งเป็นวิหารทรงปราสาทสององค์ โดยองค์ใหญ่เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสสูงจากพื้นประมาณ ๑๕ เมตร ตัวอาคารสร้างด้วยไม้ พื้นล่างเป็นคอนกรีตปูด้วยกระเบื้องลวดลายต่างๆ หลังคาลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ยอดเป็นโดมแหลม มุงด้วยกระเบื้องไม้แบบแป้นเกล็ด มีเชิงชายสังกะสีแกะสลักลวดลายประดับทุกชั้นไป ส่วนวิหารหลังเล็กซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออก ก่อสร้างแบบเดียวกันแต่เป็นแบบหลังคา ๕ ชั้น ไม่รวมยอดโดมและฉัตร

นอกจากวิหารพลาละแข่งอันงดงามแล้วยังมีศาลาจำศีลอาคารไม้ หลังคามุงสังกะสีประดับลายเจาะสังกะสีรูปทรงสวยงาม เป็นศาลาไม้แบบไทใหญ่ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานโดยกรมศิลปากรแล้ว ตั้งแต่ปี ๒๕๒๔

วัดแห่งนี้ยังใช้ประโยชน์เป็นที่ประชุมชนในฐานะศูนย์กลางของจังหวัดแม่ฮ่องสอน บรรดาพ่อค้าประชาชนมักมาใช้ประโยชน์สาธารณะต่างๆเสมอเนื่องจากตั้งอยู่ใจกลางเมืองและใกล้ตลาดสดเทศบาลหรือตลาดสายหยุดที่เปรียบเสมือนโรงครัวใหญ่ของเมือง

ตั้งแต่เข้ามีดโรงครัวแห่งนี้ก็คึกคักไปด้วยผู้คนที่เป็นพ่อค้าแม่ขายทั้งชาวไทยภูเขาที่ลงจากดอยเอาของมาขายและชาวบ้านไทใหญ่ที่ประกอบการค้ามายาวนาน

เสียงพูดคุยต่อรองราคาสินค้าดังจอบแฉะชีวิตชีวาตั้งแต่ฟ้ายังมีดสนิท ตลาดเช้าแห่งนี้ คือจังหวัดนของหัวใจที่ปลูกผู้คนให้ตื่นจากหลับไหลออกมาสู่วางจรของชีวิตการงานในรอบวัน

ตลาดสายหยุดเป็นตลาดเมืองก็จริงแต่ยังมีกลิ่นอายชนบทซ่อนเร้นอยู่ล้าลึก

มีแต่คนที่ขยันตื่นเช้ามาทำมาหากินเท่านั้นจึงจะได้เลือกสรรเอาของสด ใหม่ ดีที่สุดกลับบ้าน เพราะที่นี้ใครมาก่อนได้ก่อน ของที่ชาวบ้านเอามาขายไม่ได้มากมายจนให้ใครเหมาไปกักตุนได้แต่มีแบ่งให้กินกันเท่าที่พอใจจะเอามา เมื่อขายหมดแล้วก็หมดเลย

กลิ่นควันไฟ ของปิ้งย่าง อาหารทอดทั้งคาวหวาน หอมกรุ่นอยู่ในอากาศเย็นยามเช้า เสียงน้ำแกงเดือดปุด เสียงทักทายของเพื่อนบ้านที่มาเจอกันในตอนเช้ามืดเป็นสรรพสำเนียงเปี่ยมเสน่ห์ประจำตลาด

พอฟ้าเริ่มสว่างพระสงฆ์สามเณรจากวัดต่างๆ ก็เรียงแถวเดินออกมารับบิณฑบาตรอย่างสำรวมยาวเหยียดดงามไม้แพที่ได้พบเห็นในเมืองหลวงพระบางของสปป.ลาว

ตลาดสายหยุดเป็นที่เหมาะอย่างยิ่งในการเติมพลังชีวิตตอนเช้าตรู่ด้วยอาหารแบบไตแทบทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็น ข้าวส้มข้าวเส้นน้ำมะเขือส้ม ข้าวแรมพีน ถั่วพูอุ่น ข้าวก้นจั้น ข้างปอง ขนมอาละหว่า ฯลฯ

คนที่นี้ยังนิยมใช้ใบตองตึงมาห่อของอยู่ข้าวหนึ่งร้อนๆ จึงหอมกลิ่นตองตึงชื่นใจ

...

ยามสายถ้าออกไปนอกเมืองเข้าสู่เขตป่าเขา หากเป็นช่วงหน้าแล้งตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์จนถึงเดือนพฤษภาคมกระพี้จั่นซึ่งเป็นต้นไม้ประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอนจะออกดอกสะพรั่งบานรูปร่างคล้ายกับดอกถั่วเล็กๆ รวมกันอยู่ในช่อใหญ่

เป็นความสวยงามละมุนละไมอยู่กลางฤดูกาลที่แห้งแล้งของปี

ในผืนป่าหน้าแล้งกระพี้จั่นจะทิ้งใบหมดต้นแล้วผลิซ่อออกดอกมาเต็มต้น ซ่อดอกมีขนาดใหญ่สีม่วงครามกระจ่างไปทั้งต้นขณะที่ใบจั่นจะปลิดปลิวร่วงลงหมดสิ้น ดอกกระพี้จั่นจึงเป็นเสมือนราชินีแห่งดอกไม้ประจำขุนเขางามยิ่งนัก

และเมื่อแตกใบใหม่อีกครั้งใบอ่อนที่กินได้จะมีสีแดงสนิมเหล็กพลั่วไสวในสายลมสวยงามจับใจเมื่อกระทบกับแสงแดดยามเช้า

แต่ถ้าหากใครไปเที่ยวแม่ฮ่องสอนเมื่อลมหนาวมาเยือนในช่วงเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคมจะได้ชมทุ่งดอกบัวตองบานสะพรั่งห่อหุ้มผืนดินไปทั่วขุนเขาน่าตื่นตาตื่นใจยิ่งนัก

บัวตอง(พอห์ม่อนี่ หรือ Mexican Sunflower)เป็นดอกไม้ประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีถิ่นกำเนิดในอเมริกากลางและหมู่เกาะอินเดียตะวันตก กล่าวกันว่าผู้ที่นำเมล็ดพันธุ์บัวตองเข้ามาแพร่พันธุ์คือมิชชันนารีที่มาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในดินแดนแถบนี้

ถิ่นชมทุ่งดอกบัวตองสำคัญอยู่ที่ดอยแม่อุคอ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ถือเป็นทุ่งดอกบัวตองที่ขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศมีพื้นที่กว่า ๕๐๐ ไร่ ปัจจุบันอยู่ในความรับผิดชอบของโครงการพัฒนาป่าไม้ที่สูงหน่วยที่ ๕ กองอนุรักษ์ต้นน้ำ

ยามเช้าเมื่อลมหนาวมาเยือนบนแผ่นดินเมืองสามหมอกไม่มีสิ่งใดจะงดงามไปกว่าการได้เห็นดอกบัว
ตอมนับแสนนับล้านดอกที่จะบานสะพรั่งพร้อมๆกัน

ราวกับภูเขาทั้งลูกถูกปูไว้ด้วยพรมสีเหลืองผืนมหึมาที่เปล่งสีเป็นประกายอร่ามงามอยู่ในแสงแดดสี
ทองที่ส่องผ่านไอหมอกแซมสลับกับมวลดอกไม้นุ่มนวลอ่อนหวานไปทั่วหุบเขา

เบื้องล่างต่ำลงไป น้ำปายไหลรินอยู่ไม่รู้เบื่อ ไม่เคยขาดสายหรือแห้งขอด ฝ้ากอดพำรากระซิบกระซาบ
เรื่องราวของป่าใหญ่ให้หมูก่อนหินได้ล่ำลารฟังเรื่องเก่าๆ...

เรื่องเล่าแต่หนหลังของป่าต้นน้ำ

.....

บทที่ ๔

ดอกไม้ได้ร่มพระบารมี

...

“สวรรค์แห่งหุบเขา”

เมื่อหยาดฝนไหลรินดินดูดซับ
ป่าขยับกิ่งใบ...ไหวสะท้าน
ลมพรมจุพระริกพลิวแผ่วผิวธาร
หวานกว่าหวานในแสงพลบสงบงาม

พลิวพรายน้ำหาวมวบก่ำซาบชื้น
หอมลมรืนพัดทิวไม้ไหวอร่าม
แว่วเสียงไพรไสแจ่มในทุกยาม
ใจเคลื่อนตามใจดาวทุกคราวจร

ในราวป่าฟ้าขลิบทองส่องแสงทาบ
สุพรรณอาบผิวน้ำใสใจโอนอ่อน
นิ่งเหมือนไหลหวนไหวได้ลมวน
สะทกสะทอนเหมือนสวาน้อยคอยคนรัก

ป่าทั้งป่าคอยโอบอุ้มน้ำชุ่มภพ
แมกไม้ใหญ่ยืนต้นสบตาประจักษ์
อ้อมกอดฟ้าปรารถนาให้ผ่อนพัก
ใจตระหนก..ป่าต้นน้ำงามด้วยใจ

ใจ ที่เห็นคุณค่าน้ำ ป่า เขา
ใจ ที่เฝ้าหวงแหนแผ่นดินไว้

ใจ ที่รักในฝันป่าพนาไพร
ใจ ที่ไหวกับทุกไม้ถูกโค่นราญ

นั่งนั้น..กลางสวรรค์แห่งหุบเขา
เฝ้ามองทุกแสงเงาทอดทางผ่าน
อิมสุขความอุดมหม่มสายธาร
โลกตระการเพราะรักโลก..โลกตอบรัก

....

ไม่ว่าฤดูกาลใดฝันป่าใหญ่แห่งเมืองสามหมอกย่อมสะกิดใจผู้คนดั่งต้องมนต์มีเสน่ห์คล้าย

๑,๘๖๔ โค้งอันวิ้งเวียนจากเชียงใหม่ถึงจังหวัดแม่ฮ่องสอน หรือแม้แต่การเดินทางโดยอากาศยานที่ไม่
ว่าจะมาจากไหนในโลกนี้ก็ต้องไปตั้งหลักที่เชียงใหม่แล้วเปลี่ยนเครื่องบินเล็กต่อขึ้น กลายเป็นสิ่งไร้ความหมาย
ไปสิ้นเมื่อสองเท้าได้เหยียบย่างลงบนแผ่นดินแม่ฮ่องสอน

บ้านที่พ่อสร้างให้กับพสกนิกรของพระองค์

บ้าน...ที่อบอุ่นไปด้วยความรักความสามัคคีที่ผู้คนมีให้กันผูกพันไปถึงการเฝ้าดูแลรักษาป่าเขาต้นน้ำ
ลำธาร สัตว์ป่า พันธุ์ไม้และแผ่นดิน ที่เป็นชุมทรัพย์ความอุดมสมบูรณ์ของประเทศนี้

บ้าน...ที่พ่อมาช่วยสร้างอาชีพ สร้างโอกาส สร้างความหวังด้วยสาธารณูปโภคมูลฐานมากมายให้
ชาวบ้านได้อยู่ดีกินดี มีอนาคต มีความสุขความพอใจในการพึ่งพิงตนเองได้

บ้าน...ที่มั่งคั่งด้วยวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตพื้นถิ่นของคนไทยหลากหลายชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่าง
ทางขนบธรรมเนียมแต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสงบ ร่มเย็นเป็นสุขตลอดมาเป็นเวลาหลายร้อยปี

บ้าน...ที่พ่อมาช่วยปรุงแต่งสรรค์สร้างให้งดงามประดุจดั่งอุทยานสวรรค์ก็ไม่ปาน มีสวนรื่น น้ำใส
อากาศสด พรรณบุปผานานาให้ทุกคนได้ร่วมชื่นชมยินดี ไม่เว้นแม้แต่คนที่อยู่ห่างไกล

เมืองสามหมอกที่เคยเป็นดอกไม้งามกลางหุบลึกบัดนี้ถูกนำออกจากป่ามาอวดโฉมให้คนทั่วไปได้
ประจักษ์แล้ว

...

ลำน้ำปายที่เป็นเส้นเลือดใหญ่หล่อเลี้ยงผู้คนในจังหวัดนี้แสดงพลังถึงโหมหลากหลังรุนแรงที่สุดในช่วงฤดูฝนที่ป่าทั้งป่าชุ่มไปด้วยหยาดน้ำจากแผ่นฟ้า

ประจวบเดียวกับพระบารมีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ปกป้องคุ้มครองแผ่นดินแม่ฮ่องสอนให้เป็นแผ่นดินอันศักดิ์สิทธิ์ชุ่มเย็นนับตั้งแต่เสด็จเถลิงราชสมบัติเป็นต้นมา

สายธารชุ่มกับป่าที่โอบล้อมเราไว้ตลอดเวลาขณะเข้าไปเดินเพลินชมแผ่นดินแม่ฮ่องสอนทุกวันนี้ในอดีตถูกแผ้วทางทำลายไปมากมายด้วยการเปิดสัมปทานป่าไม้ให้เอกชนและหน่วยงานต่างๆ บวกกับการบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอยของบรรดาชาวไทยภูเขาชนกลุ่มน้อยเผ่าต่างๆ ที่มีวิถีชีวิตอยู่บนดอยสูงและเคลื่อนย้ายแหล่งเพาะปลูกทำมาหากินไปเรื่อย

ในอดีตพืชเกษตรที่ทำรายได้มากมายมหาศาลแก่ชนเผ่าเหล่านี้ คือ **ฝิ่น** ที่ระบาดหนักในยุคต้นปี ๒๕๐๐ ต่อเนื่องยาวนานถึง ๓๐ ปีเป็นอย่างน้อย

ช่วงเวลานั้นพื้นที่บนดอยทางภาคเหนือของประเทศไทยมีชื่อเสียงในด้านการปลูกฝิ่นโด่งดังไปทั่วโลก ปัญหาการลักลอบปลูกฝิ่นนี้มีมาเป็นร้อยปีแล้ว โดยชาวเขาได้รับอิทธิพลมาจากชาวจีนยูนนานที่ปลูกฝิ่นกันมากตามแนวเทือกเขาติดต่อระหว่างพรมแดนไทย พม่า และประเทศกลุ่มอินโดจีน โดยเฉพาะในเขตรัฐฉานซึ่งเป็นพื้นที่ไกลหูไกลตายากที่จะเข้าไปควบคุมดูแล

เบื้องต้นกลุ่มผู้ปลูกฝิ่นส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่าม้ง เย้า แล้วค่อยกระจายไปสู่ชาวเขาเผ่าอื่นที่อาศัยบนพื้นที่สูงด้วยกันเพราะเห็นว่าฝิ่นเป็นพืชรายได้งาม

ฝิ่น เป็นพืชที่มีประวัติความเป็นมายาวนานหลายพันปี ย้อนไปถึงยุคโบราณในดินแดนเมโสโปเตเมียเลยทีเดียว มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าชนชาติแรกในโลกที่รู้จักการเพาะปลูกและใช้ประโยชน์จากฝิ่นคือชาวสุเมเรียน พวกเขาเรียกต้นฝิ่นว่า *"ต้นไม้แห่งความสุข"* และเรียกน้ำยางจากกระเปาะฝิ่นว่า *"น้ำทิพย์"*

ยุคนั้นฝิ่นนำมาใช้เป็นยาระงับปวดและทำให้เกิดอารมณ์เคลิบเคลิ้ม ต่อมาความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของฝิ่นได้ถูกถ่ายทอดไปในวงกว้าง จนกระทั่งฝิ่นเจริญงอกงามผลิดอกบานสะพรั่งไปทั่วขุนเขาในอาณาจักรอียิปต์

ความนิยมบริโภคฝิ่นพัฒนามาควบคู่ไปกับอารยธรรมของมนุษย์จนถึงช่วงศตวรรษที่ ๑๙ ประเทศอังกฤษตั้งตนเป็นผู้ผูกขาดการค้าฝิ่นผ่านบริษัทบริติชอีสต์อินเดีย ซึ่งสามารถยึดครองแคว้นเบงกอลและพิหาร ซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกฝิ่นที่ใหญ่ที่สุดของอินเดียไว้ทั้งหมด

อังกฤษค้าฝิ่นด้วยการเอาไปแลกกับใบชาและผ้าไหมของจีนจนมั่งคั่งและทำให้คนจีนตกเป็นทาสยาฝิ่นทั้งเมืองจนกระทั่งรัฐบาลจีนเล็งเห็นภัยร้ายที่ชาติตะวันตกใช้ฝิ่นเป็นอาวุธล่อเพื่อล่าอาณานิคมและปกครอง

เมืองขึ้น ทำให้เกิดสงครามฝิ่นครั้งที่ ๑ เมื่อค.ศ. ๑๘๓๙-๑๘๔๒ แต่จีนแพ้สงครามและต้องชดใช้ค่าเสียหายให้อังกฤษจำนวนมหาศาล

หลังสงครามการค้าฝิ่นยิ่งขยายขอบเขตกว้างมากขึ้นส่งผลให้จีนอ่อนกำลังลงและถูกเอารัดเอาเปรียบจากอังกฤษและฝรั่งเศสมากขึ้นอีกจนทนไม่ไหวจึงก่อสงครามฝิ่นครั้งที่ ๒ ในปีค.ศ. ๑๘๕๖ แต่ต้องยอมแพ้ในระยะเวลาอันสั้นเพราะไม่สามารถสู้อาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยกว่าของชาติตะวันตกได้

จีนต้องยอมเปิดให้มีการค้าฝิ่นอย่างถูกกฎหมายในปี ค.ศ. ๑๙๐๔ เป็นต้นมา ทำให้อังกฤษค้าฝิ่นในจีนอย่างร่ำรวย เคยมีผู้ประเมินว่าภายในสิบปีแรกนี้มีชาวจีนติดฝิ่นกันมากกว่า ๘ ล้านคน จนได้รับการขนานนามว่า "คนซีโรคแห่งเอเชีย"

การปราบปรามฝิ่นในประเทศจีนเกิดขึ้นอย่างจริงจังและประสบผลสำเร็จในยุคที่ปกครองด้วยพรรคคอมมิวนิสต์แล้ว

ส่วนการปลูกฝิ่นในพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำเริ่มต้นเมื่ออังกฤษเข้ายึดครองประเทศเมียนมาร์ในปีค.ศ. ๑๘๕๒ และได้นำฝิ่นจากอินเดียเข้ามาขายในโรงฝิ่นของรัฐบาล ทำให้ชาวเมียนมาร์ติดฝิ่นกันงอมแงม และฝิ่นกลายเป็นสินค้าที่มีความต้องการมากและราคาสูง

ในระหว่างเกิดสงครามฝิ่นครั้งที่ ๒ รัฐบาลจีนปลูกฝิ่นอย่างเป็นล่ำเป็นสันและลักลอบขายฝิ่นแข่งกับอังกฤษ แม้ต่อมาอังกฤษจะยึดดินแดนทางตอนเหนือได้และบีบให้รัฐบาลเลิกค้าฝิ่นแต่ก็ไม่สำเร็จ ยังมีการลักลอบปลูกฝิ่นและค้าฝิ่นในตลาดมืดเรื่อยมา

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ เส้นทางการค้าฝิ่นจากอินเดียมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกตัดขาดลงประเทศฝรั่งเศสซึ่งปกครองลาวอยู่ในเวลานั้นเกรงจะสูญเสียผลประโยชน์จากการค้าฝิ่นจึงสนับสนุนให้ชาวเขาเผ่าม้งปลูกฝิ่นในลาว เมื่อสิ้นสุดสงครามโลก เมียนมาร์และรัฐอิสระในเขตปกครองตนเองได้รับเอกราชรัฐบาลจึงกลายเป็นพื้นที่ปลูกฝิ่นที่ใหญ่ที่สุดในเวลาต่อมา

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง การเมืองโลกได้แบ่งเป็น ๒ ขั้ว คือ ฝ่ายเสรีประชาธิปไตยที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ กับฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่มีโซเวียตเป็นแกนนำ

ด้วยความกลัวว่าลัทธิคอมมิวนิสต์จะเข้ามาครอบครองประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศสหรัฐอเมริกาจึงเข้ามาแทรกแซงทางด้านการทหารและการเมืองของไทย ด้วยการสร้างผูกมิตรกับชนกลุ่มน้อยและราชายาเสพติดที่อยู่ในดินแดนสามเหลี่ยมทองคำซึ่งเป็นพื้นที่ที่ตะเข็บพรมแดนระหว่างลาว ไทยและเมียนมาร์ในลักษณะเป็นพันธมิตรกันเพื่อจะได้อาศัยช่องทางเข้าถึงพื้นที่ชายแดนตะวันตกเฉียงใต้ของจีน

ช่วงนี้ฝรั่งเศสซึ่งเป็นพันธมิตรเหนียวแน่นกับสหรัฐอเมริกาและมีผลประโยชน์ร่วมในดินแดนแถบนี้ได้ช่วยกันกับสหรัฐจัดหาอาวุธสงครามให้กับชนกลุ่มน้อยและราชายาเสพติดกลุ่มต่างๆ พร้อมทั้งสนับสนุนการขนส่งทางอากาศให้ผลผลิตเข้าสู่ตลาดโลก

ส่งผลให้ดินแดนสามเหลี่ยมทองคำกลายเป็นแหล่งผลิตยาเสพติดเกือบทุกชนิดที่ใหญ่ที่สุดในโลก

ในเวลาต่อมาสหรัฐอเมริกาที่ตั้งตัวเป็นตำรวจโลกทำการปราบปรามยาเสพติดอย่างเข้มข้น หลังจากยาเสพติดประเภท “เฮโรอีน” ซึ่งมีสารตั้งต้นมาจากฝิ่น เข้าไปแพร่ระบาดอย่างหนักภายในประเทศ เป็นที่นิยมเสพกันมากในหมู่ชาวอเมริกันรุ่นใหม่เวลานั้นที่เรียกกันว่า “ฮิปปี”

จากที่เคยแอบสนับสนุนการค้าฝิ่นเพื่อหวังผลทางด้านการเมือง เมื่อสหรัฐอเมริกาพ่ายแพ้สงครามเวียดนามและสงครามอินโดจีนได้ยุติลง สหรัฐฯเดินเกมใหม่ด้วยการประกาศทำสงครามกับยาเสพติดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในไทย โดยพุ่งเป้าไปที่การทำลายแหล่งปลูกฝิ่นบริเวณสามเหลี่ยมทองคำและพื้นที่บนยอดดอย

แต่การปราบปรามด้วยกองกำลังติดอาวุธและบทลงโทษตามกฎหมายที่รุนแรงเป็นเวลาหลายปี ต่อเนื่องกันนั้นมิได้ทำให้พื้นที่ปลูกฝิ่นและความรุนแรงของปัญหาเสพติดลดลงแต่อย่างใด

ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๐๙ สำนวนพบว่ามีการปลูกฝิ่นในประเทศไทยมากถึง ๑๑๒,๐๐๐ ไร่

ใครจะเชื่อว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเปลี่ยนทุ่งดอกฝิ่นอันกว้างใหญ่ไพศาลนับแสนนับล้านไร่ให้กลายเป็นดอกไม้ชนิดอื่นได้ด้วยการเสด็จประพาสต้นบนดอยเพียงครั้งเดียว

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรชีวิตของชาวเขาที่บ้านดอยบุญไถ้พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ จึงทรงทราบว่าชาวเขาปลูกฝิ่นกันมาก แต่ก็ยังยากจนอยู่เช่นเดิม ทรงรับสั่งถามว่านอกจากปลูกฝิ่นขายแล้วเขามีรายได้จากพืชชนิดอื่นอีกหรือเปล่า ทำให้ทรงทราบว่า นอกจากฝิ่นชาวเขายังเก็บลูกท้อพื้นเมืองขาย แม้ว่าลูกท้อจะเล็กก็ยังได้เงินพอกับปลูกฝิ่น

ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่าสถานีทดลองดอยบุญไถ้ซึ่งเป็นสถานีทดลองไม้ผลเขตร้อนของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้นำกิ่งพันธุ์ท้อลูกใหญ่มาต่อกับต้นดอท้อพื้นเมืองได้ จึงมีพระกระแสรับสั่งให้ค้นคว้าหาพันธุ์ท้อที่เหมาะสมสำหรับบ้านเราเพื่อให้ได้ท้อผลใหญ่ หวานฉ่ำ ที่ทำรายได้สูงไม่แพ้ฝิ่น โดยพระราชทานเงินจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ บาท ให้มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เพื่อจัดหาที่ดินสำหรับดำเนินงานวิจัยไม้ผลเขตร้อนเพิ่มเติมจากสถานีวิจัยดอยบุญไถ้ซึ่งมีพื้นที่คับแคบ

สวนแห่งนี้เรียกชื่อว่า “สวนสองแสน” นับแต่นั้น

ต่อมาในปีเดียวกันนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งโครงการหลวงขึ้นเป็นโครงการส่วนพระองค์ โดยมีหม่อมเจ้าภีศเดช รัชนีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการในตำแหน่งผู้อำนวยการ มีชื่อเรียกในระยะแรกว่า “โครงการหลวงพระบรมราชานุเคราะห์ชาวเขา” โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ รวมกับเงินที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวาย สำหรับเป็นงบประมาณดำเนินงานต่างๆ

ปัจจุบันใช้ชื่อว่า “มูลนิธิโครงการหลวง” จัดทะเบียนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ มีหม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี ทรงเป็นประธานกรรมการดำเนินงานของโครงการหลวงทั้งหมด

เป้าหมายในการดำเนินงานของโครงการหลวง เพื่อช่วยชาวเขาในด้านมนุษยธรรมลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้และต้นน้ำลำธารกำจัดการปลูกฝิ่นรักษาดิน และใช้พื้นที่ให้ถูกต้อง คือ ให้ป่าอยู่ส่วนที่เป็นป่า และทำไร่ทำสวนในส่วนที่ควรเพาะปลูกอย่าให้สองส่วนนี้รุกร้าซึ่งกันและกัน

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณและพระอัจฉริยภาพที่ทรงมองการณ์ไกลถึงปัญหายาเสพติดที่จะส่งผลเสียต่อประเทศชาติในอนาคตและทรงหาวิธีการแก้ไขด้วยทางออกที่แยบยลด้วยการส่งเสริมให้ชาวเขาปลูกพืชทดแทนฝิ่นจนประสบผลสำเร็จ ทำให้พื้นที่ปลูกฝิ่นลดลงอย่างต่อเนื่อง จากระดับหลายแสนไร่เหลือเพียงไม่กี่พันไร่

ด้วยเหตุนี้ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๗ โครงการควบคุมยาเสพติดของสหประชาชาติ(UNDCP) ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญทองเพื่อสดุดีพระเกียรติคุณในการแก้ปัญหา ยาเสพติด โดยส่งเสริมให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่น แต่ปลูกพืชอื่นแทน จึงกล่าวได้ว่าโครงการหลวงเป็นโครงการปลูกพืชทดแทนฝิ่นแห่งแรกของโลก

ต่อมาในปีพ.ศ.๒๕๔๗ รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้ประกาศถอนชื่อประเทศไทยออกจากประเทศที่เป็นผู้ผลิตและลำเลียงยาเสพติด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า ชาวเขาในอดีตปลูกฝิ่นเป็นรายได้ก็เพราะพวกเขาไม่รู้ว่าจะปลูกพืชอื่นใดนอกจากฝิ่นซึ่งเป็นพืชทำเงินเพียงอย่างเดียวที่รู้จัก พืชอื่นๆ เช่น ข้าวหรือข้าวโพดนั้น ก็ปลูกเพื่อใช้รับประทานและเลี้ยงสัตว์ จึงได้พระราชทานแนวทางแก้ปัญหาด้วยโครงการหลวง

การดำเนินงานของโครงการหลวงระยะแรก มีอาสาสมัครจากมหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการปฏิบัติงานถวาย ทำให้งานก้าวหน้าอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานวิจัยการปลูกพืชเขตหนาวบนที่สูงมากมายหลายชนิดที่สามารถปลูกทดแทนฝิ่นได้ผลดีโดยได้รับความช่วยเหลือจากมิตรประเทศที่เข้าใจและเห็นใจว่าปัญหาเรื่องฝิ่นไม่ใช่ปัญหาของประเทศไทยเท่านั้นแต่เป็นปัญหาของโลกด้วย

ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพันธุ์ไม้ผลเขตหนาว ได้แก่ แอปเปิล ท้อ พลับ และพีชไว้ที่เหมาะสมต่อการปลูกบนเขาสูงได้แก่ ถั่วแดงหลวง สตรอเบอร์รี่ กาแฟอาราบิก้า รวมทั้งสัตว์เลี้ยงต่างๆ ได้แก่ วัว พันธุ์บราห์มัน ห่าน และแกะ เป็นต้น ซึ่งเป็นการให้ชาวเขายืมพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์เหล่านี้ไปทดสอบเพาะปลูกและเลี้ยงดู

เมื่อชาวเขาเริ่มมีความเชื่อมั่นที่จะปลูกผักเมืองหนาว ปลูกดอกไม้ ปลูกผลไม้ พวกพืช สาลี พลับ พลัม บ๊วย อโวคาโด กีวีฟรุต เสาวรส เพื่อทำรายได้ทดแทนฝิ่น และเมื่อเห็นว่าได้เงินมาจริงก็ค่อยๆ ลดการปลูกฝิ่นลงจนในที่สุดฝิ่นกลายเป็นพืชที่หาได้ยากไปเสียแล้วเพราะไม้ผลเหล่านี้สามารถสร้างรายได้ที่มั่นคงแก่เกษตรกรชาวเขาจนเลิกการทำไร่เลื่อนลอยและการปลูกฝิ่นหันมาประกอบอาชีพเป็นชาวสวนอย่างจริงจัง

ปัจจุบัน ผลไม้ ผัก ดอกไม้ และพืชเมืองหนาวต่างๆ มีจำหน่ายตลอดปีเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายจากเดิมที่เราต้องสั่งซื้อมาจากต่างประเทศ

พื้นที่สูงกลับกลายเป็นพื้นที่พิเศษ เป็นพื้นที่ที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อน

ผลผลิตจากโครงการหลวงในปัจจุบันประกอบด้วย ผักปลอดภัยสารพิษ สมุนไพร ถั่วและธัญพืช ผลไม้เห็ด ดอกไม้เมืองหนาว ผลิตผลปศุสัตว์ ผลิตผลประมง ผลิตผลป่าไม้ ดอกไม้แห้ง ผลิตภัณฑ์จากผัก ไม้กระถาง และผลิตภัณฑ์แปรรูปภายใต้ชื่อการค้า “ดอยคำ”

ปัจจุบันโครงการหลวง ดำเนินงานใน ๔ จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน พะเยา และแม่ฮ่องสอน และยังเดินทางขยายผลความสำเร็จของโครงการหลวงต่อไป โดยใช้แนวทางการปลูกพืชทดแทนและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการเสริมสร้างอาชีพและรายได้เพื่อลดปัญหาการปลูกฝิ่นอย่างยั่งยืน โดยมีสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง(องค์การมหาชน) ร่วมกับสำนักงาน ป.ป.ส.เป็นผู้ทำแผนแม่บทและช่วยดูแลโครงการ

วันนี้ การปลูกฝิ่นอาจจะยังไม่หมดสิ้นจากแผ่นดินไทยไปเสียเลยที่เดียวตราบเท่าที่ยังมีความต้องการสูงในนานาประเทศ แต่กล่าวได้ว่าพื้นที่ปลูกฝิ่นเกือบทั้งหมดนั้นปัจจุบันถูกทดแทนด้วยพืชเศรษฐกิจอื่นที่ทรงคุณค่า ขายได้ราคา สามารถสร้างรายได้อย่างยั่งยืน นำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพ่อหลวงโดยแท้

...

ถึงแม้แม่ฮ่องสอนจะเป็นจังหวัดเดียวที่มีได้เสด็จเยือนในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในพื้นที่จังหวัดทางภาคเหนือเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์แห่งรัชกาลนี้เมื่อปีพ.ศ.๒๕๐๑ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มีได้ทรงลิ้มเลือนพสกนิกรของพระองค์เลย

ครั้นทรมมีโอกาสพระองค์จึงเสด็จแม่ฮ่องสอนในทันทีเมื่อปีพ.ศ.๒๕๐๓ โดยประทับเครื่องบินพระที่นั่งไปพร้อมกับสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ซึ่งเหตุการณ์นี้ผู้อาวุโสในแผ่นดินเมืองสามหมอกหลายคนยังจดจำได้ดีและบอกเล่าให้ลูกหลานฟังถึงความปลาบปลื้มที่ได้ชื่นชมพระบารมีทั้งสองพระองค์

การเสด็จเยี่ยมท้องถื่นทรวงกันดารในคราวนั้นทรงรับทราบข้อมูลและปัญหาต่างๆของราษฎรมากมาย และเป็นครั้งแรกที่ได้ทรงทราบภาวะที่น่าห่วงใยอย่างยิ่งของการปลูกฝิ่นและทำไร่เลื่อนลอยในหมู่ชาวไทยภูเขาเผ่าต่างๆ

แต่ด้วยความห่วงไไกลและการคมนาคมยังไม่สะดวก โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่จะส่งเสริมให้ชาวเขาปลูกพืชทดแทนอื่นแทนการปลูกฝิ่นนั้นจึงยังไม่ถึงจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ทรงริเริ่มโครงการหลวงขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ก่อน จนกระทั่งเข้มแข็งดีแล้วจึงขยายผลออกไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง คือเชียงราย และแม่ฮ่องสอน

โดยเฉพาะแม่ฮ่องสอนนั้นเป็นจังหวัดชายแดนในเขตพื้นที่อ่อนไหวท่ามกลางชนกลุ่มน้อยของเมียนมาร์ตามแนวตะเข็บชายแดน จึงทรงทุ่มเทพระวรกายมาก เห็นได้ชัดเจนว่าเป็นจังหวัดเดียวที่เสด็จเยี่ยมราษฎรครบทุกอำเภอและบ่อยครั้งที่สุดตลอดช่วงการทรงงานของพระองค์

แทบจะเรียกได้ว่าเสด็จพระราชดำเนินแม่ฮ่องสอนทุกปีหลังจากมีโครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำรินี้ขึ้นในเดือนตุลาคม๒๕๒๒

ทรงเห็นว่าสภาพพื้นที่เทือกเขาสูงทุรกันดารของแม่ฮ่องสอนทำให้มีพื้นที่ราบทำกินน้อย แต่ชาวเขาบางกลุ่มยังนิยมการปลูกฝิ่นเพื่อยังชีพอยู่ ทำให้ป่าต้นน้ำถูกทำลาย ประกอบกับสถานการณ์สู้รบแบ่งแยกดินแดนของชนกลุ่มน้อยในเมียนมาร์หลายกลุ่ม จึงจำเป็นต้องพัฒนารัฐธรรมนูญจังหวัดแม่ฮ่องสอนให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น และได้รับการบริการขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงโดยเร็ว ประชาชนจะได้มีความรักความหวงแหนในผืนแผ่นดินไทย

และภารกิจสำคัญต้องลดการปลูกฝิ่นลงให้ได้เพื่อรักษาสภาพป่าที่สมบูรณ์ให้คงอยู่ต่อไป

แต่สภาพภูมิประเทศและการคมนาคมที่ไม่สะดวกทำให้การดำเนินโครงการในระยะแรกต้องกระจายศูนย์กลางการพัฒนาออกไปหลายศูนย์ตามความเหมาะสมของระดับพื้นที่ ได้แก่ศูนย์อำนวยการโครงการพัฒนาสันป่าตอง ศูนย์ขุนยวม ศูนย์แม่สะเรียง ศูนย์โป่งแดง ศูนย์ปางตอง ศูนย์ในสอย-ห้วยโป่ง และศูนย์ปางมะผ้า เป็นต้น โดยแต่ละศูนย์มีบทบาทแตกต่างกันไป

เมื่อพระราชทานแนวพระราชดำริแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จเพื่อทรงเยี่ยมเยียนราษฎรจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพื่อติดตามผลโครงการเป็นครั้งแรกที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยน้ำปาย(ศูนย์โป่งแดง)ตามพระราชดำริ เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓

ทรงประทับแรม ณ เรือนประทับแรมโป่งแดงที่มีพระราชดำริให้ทรงสร้างขึ้นเป็นพระตำหนัก หรือ บ้านของพระองค์ที่แม่ฮ่องสอนหลังแรก ต่อมาเมื่อเสด็จที่ศูนย์ปางตองเป็นประจำ จึงมีเรือนประทับแรมปางตองขึ้นอีกพระตำหนักหนึ่ง

นั้นเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่ราษฎรทุกหมู่เหล่าในพื้นที่ห่างไกลได้มีโอกาสเฝ้าฯรับเสด็จ **พ่อหลวง** และ **แม่หลวง**ของพวกเขาในฐานะที่เป็นลูกหลานชาติไทยในบ้านของพ่อ

ในพื้นที่เมืองสามหมอกแห่งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับเรื่องน้ำ โดยการจัดระบบชลประทานก่อนเป็นอย่างแรก เนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกพืชไร่และข้าวมีน้อยทำให้ราษฎรขาดแคลนข้าว และการเพาะปลูกส่วนใหญ่ยังเป็นลักษณะการทำไร่เลื่อนลอย ตัดโค่นต้นไม้และเผาป่าเปิดหน้าดินเพื่อเพาะปลูก เมื่อดินจืดก็โยกย้ายไปหาที่ปลูกใหม่ไปเรื่อย

วิธีการทำไร่ลักษณะนี้ทำให้ต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ทำลายป่าต้นน้ำและความอุดมสมบูรณ์ของดิน ประกอบกับการปลูกฝิ่นยังมีอยู่มากจึงทำให้พื้นที่แม่ฮ่องสอนเป็นแหล่งค้ายาเสพติดและเส้นทางลำเลียงฝิ่นเป็นภัยต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของประเทศ

จึงทรงมีพระราชดำริให้พัฒนาอาชีพชาวบ้านกลุ่มเสี่ยงให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เริ่มจากการจัดสร้างระบบชลประทาน ปรับปรุงพันธุ์พืชและสัตว์เพื่อเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้นและหาพืชไร่ที่ยั่งยืนมาปลูกทดแทนการปลูกฝิ่นเพื่อลดการทำไร่เลื่อนลอยและการบุกรุกทำลายป่า จากนั้นจึงส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษสาขาต่างๆ แก่ราษฎร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์กลางการผลิตพืชและสัตว์ควบคู่ไปกับการพัฒนาแหล่งน้ำและพัฒนาที่ดินทำกินของราษฎรชาวไทยภูเขาให้อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำและสิ่งสาธารณูปโภคที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตอย่างพอเพียง สนับสนุนให้ชาวบ้านยกเลิกการปลูกฝิ่นหันมาเลี้ยงสัตว์และปลูกพืชทดแทน แล้วรวมตัวกันในรูปแบบหมู่บ้านสหกรณ์เพื่อสร้างความแข็งแกร่งทางการตลาดและเพิ่มพูนรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรให้สูงขึ้น

นับเนื่องมาจนบัดนี้เกือบ ๔๐ ปีแล้ว บรรดาศูนย์อำนวยการโครงการพัฒนาแม่ฮ่องสอนต่างๆ ได้แสดงศักยภาพให้เห็นอย่างชัดเจนว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี และเป็นไปตามพระราชดำริทุกประการ

.....

บทที่ ๕

ชีวิตกลางขุนเขาและสายน้ำ

“น้ำเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด แต่น้ำจะอุดมสมบูรณ์ได้ต้องอาศัยป่าที่อุดมสมบูรณ์ เพื่อกักเก็บน้ำไว้ ฉะนั้นจะต้องรักษาป่า เพื่อรักษาน้ำไว้นั่นเอง หลายคนเคยสงสัยว่าทำไมพระราชินีทรงเห็นป่ามีความสำคัญ ก็เพราะทรงรักประชาชนนั่นเองจึงต้องรักษาป่าไว้ เพราะคนจะอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีน้ำ”

...

เป็นจริงเช่นนั้น...คนจะอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีน้ำ

พระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถที่ทรงห่วงใยในเรื่องป่าและน้ำตลอดมา คือน้ำพระทัยอันแน่วแน่ในการอนุรักษ์ป่าและน้ำเพื่อให้เป็นแหล่งอาหาร แหล่งกำเนิดชีวิต และแหล่งต้นธารอันอุดมสมบูรณ์ที่ส่งไปหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนที่อยู่เบื้องล่างลงไป

ดังนั้นรูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการน้ำบนพื้นที่สูงจึงเกิดขึ้นจากการน้อมนำพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถมาเป็นแนวทางปฏิบัติให้สอดคล้องกัน โดยจำแนกพื้นที่ออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

๑. พื้นที่ต้นน้ำ :มุ่งเน้นการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เพื่อให้ป่าไม้เป็นทั้งแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งอาหารของมนุษย์และสัตว์อย่างยั่งยืน

๒. พื้นที่กลางน้ำ :มุ่งเน้นการบริหารจัดการน้ำและการใช้ประโยชน์จากพลังงานน้ำตลอดจนการพัฒนาอาชีพการเกษตรเชิงอนุรักษ์ ได้แก่ ระบบวนเกษตร การทำนาขั้นบันได การจัดระบบอนุรักษ์ดินและน้ำบนพื้นที่สูง และการเลี้ยงสัตว์ใหญ่ภายใต้ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า

๓. พื้นที่ปลายน้ำ :มุ่งเน้นการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพและการมีส่วนร่วมของชุมชนนำไปสู่การพัฒนาอาชีพเชิงเศรษฐกิจและสังคม การทำอาชีพด้านการประมง และการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับพื้นที่กลางน้ำและต้นน้ำ

เกี่ยวกับแนวพระราชดำริเรื่องน้ำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โครงการน้ำแห่งแรกที่พระองค์ทรงริเริ่มเมื่อปี ๒๕๐๖ คือโครงการอ่างเก็บน้ำเขาเตาที่หัวหินโดยการทำเขื่อนกั้นไม่ให้น้ำทะเลเข้าแล้วเอาน้ำจืดจากภูเขามาใช้ประโยชน์เลี้ยงปลาทำการเกษตรได้

นับแต่นั้นก็ทรงศึกษาเรื่องน้ำและการชลประทานอย่างเชี่ยวชาญ ทรงมีพระราชดำริว่า

“การสร้างเขื่อนเป็นเรื่องดีแน่แต่เขื่อนใหญ่ๆ ใช้เงินมากต้องกู้เงินมาสร้าง มีประโยชน์ในการผลิตไฟฟ้า
กั้นน้ำท่วมได้ แต่ประโยชน์ที่เกษตรกรรายย่อยได้รับนั้นมีน้อยเพราะว่าการทำต้องทำคลองส่งน้ำไปให้อีกที”

ดังนั้น แนวพระราชดำริของพระองค์คือ การทำเขื่อนหรือฝายกั้นตามแม่น้ำและลำคลองขนาดเล็กเพื่อ
สร้างเขื่อนเล็กให้ใช้ประโยชน์ในแต่ละพื้นที่ได้ง่ายขึ้น

ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนจะเห็นได้ชัดว่าทรงให้สร้างฝายต้นน้ำขนาดเล็ก ที่ทางเหนือเรียกว่า “ฝาย
แม่ว” ขึ้นจำนวนมากในเขตลำน้ำที่ไหลผ่านช่องเขาสูงและมีพื้นที่มากพอที่จะทำฝายเก็บกักน้ำเอาไว้ใช้ได้ตลอด
ปี

ลักษณะของฝายแม่วดังกล่าว จะสร้างลดหลั่นกันตามระดับพื้นที่สูงต่ำ ขึ้นอยู่กับว่าต้องการจะนำน้ำ
ไปใช้ในหมู่บ้านหรือชุมชนใด ฝายที่อยู่สูงมากๆ นอกจากประโยชน์ในการอุปโภคบริโภคแล้วยังนำพลังน้ำที่ตก
ลงมาจากที่สูงไปผลิตไฟฟ้าใช้ในชุมชนได้อีก

ในการใช้น้ำของชุมชนจากแนวพระราชดำริเก็บกักน้ำลักษณะฝายแม่วนี้ นอกจากปล่อยให้ไหลผ่าน
ไปตามร่องน้ำธรรมชาติของแต่ละลำน้ำที่ไหลผ่านพื้นที่ชุมชนเพื่อทำการเกษตรแล้ว ยังให้สร้างท่อส่งน้ำดึงน้ำ
จากฝายเข้าไปใช้ทำระบบประปาของหมู่บ้านอีกด้วย

ระบบฝายแล้วต่อท่อดึงน้ำเข้ามาใช้ในหมู่บ้านนั้นนับเป็นพระอัจฉริยภาพโดยแท้จริง ที่ทรงใช้ระบบแรง
โน้มถ่วงโลกตามธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ในการจัดระบบน้ำโดยไม่ต้องอาศัยเครื่องยนตกลไกในการสูบน้ำให้
สิ้นเปลืองพลังงานเลย

ชาวเมืองแม่ฮ่องสอนแม้จะอยู่บนดอยสูงกลางป่าเขาจึงมีน้ำทำใช้กันอย่างอุดมสมบูรณ์แทบไม่ขาด
สายตลอดทั้งปี โดยเฉพาะน้ำประปาที่ไหลแรงไม่เคยขาดแคลนทุกหมู่บ้านในพื้นที่โครงการ

แนวพระราชดำริด้านป่าไม้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำ คือ การปลูกป่าโดยไม่ต้องไป
ถางป่าก่อน ตามที่พระองค์ทรงใช้คำว่า “ห้ามปอกเปลือกดิน” แต่ปล่อยให้ต้นไม้ขึ้นเองตามธรรมชาติในสภาพ
ป่าเดิมนั้น โดยเฉพาะการปลูกไม้ผลบนยอดเขา เมื่อไม้เติบโตขึ้นเมล็ดของมันจะแพร่พันธุ์ไปเอง

ส่วนการปลูกต้นไม้เพื่อการใช้สอยในครัวเรือนทรงพระราชทานแนวทาง การปลูกต้นไม้ ๓ อย่างเพื่อ
ประโยชน์ ๔ อย่าง คือ ไม้ นั้นต้องมีทั้งไม้ผล ไม้ใช้สอย ไม้ทำเชื้อเพลิง และเมื่อปลูกแล้วให้ได้ประโยชน์ในการ
อนุรักษ์ดินและน้ำด้วย

แนวพระราชดำริด้านดินเมื่อเกิดปัญหาหน้าดินถล่มรุนแรงบริเวณโครงการดอยตุงเมื่อปี ๒๕๓๒ ทรง
แนะนำให้ปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกันการชะล้างและการพังทลายของหน้าดินและยังช่วยบำรุงดินเป็นปุ๋ยพืชสด

สุดท้ายแนวพระราชดำริแต่ละด้านเมื่อนำมารวมเข้าด้วยกันก็เกิดเป็นแนวคิด “โครงการทฤษฎีใหม่”
เป็นการบริหารจัดการดิน น้ำ พืช ทุน แรงงาน ให้มีประสิทธิภาพ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่พระองค์ทรง

รับสั่งครั้งแรกเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๗ ต่อมาเมื่อเกิดเหตุการณ์พองสบู่แตกจากการโจมตีค่าเงินบาทเมื่อปี ๒๕๔๐ ประชาชนก็เริ่มหันไปสนใจแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่มากขึ้น

และมีการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ดำเนินชีวิตอย่างกว้างขวาง

...

จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้น้อมนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถมาปฏิบัติเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ในระบบลุ่มน้ำจนเกิดความสำเร็จในลุ่มน้ำต้นแบบและสามารถขยายผลไปสู่ลุ่มน้ำในชุมชนอื่นๆ ภายใต้อำนาจการรักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดินที่ดำเนินการโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่ทำให้ชาวจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้มีวิถีชีวิตของการอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน

โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อช่วยเหลือราษฎรในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่สำคัญได้แก่

อ่างเก็บน้ำในบริเวณฝั่งขวาแม่น้ำปายเป็นฝ่ายเหนือโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปายตามพระราชดำริ(ศูนย์โป่งแดง) เพื่อนำน้ำจากแม่น้ำปายขึ้นไปใส่อ่างเก็บน้ำจองจาย อ่างฮัสตง อ่างไถลุ่ม และอ่างสายแล เป็นการนำน้ำมาใช้ในการหน่วยงานต่างๆ และส่งกลับไปยังภูเขา ปล่อยน้ำให้รดภูเขาเพื่อสร้างความชุ่มชื้นในลักษณะป่าเปียกซึ่งจะทำให้ต้นไม้อื่นๆเจริญงอกงามและเกิดป่าตามมาภายหลัง และฝ่ายแห่งนี้ยังสูบน้ำส่งไปให้ฝั่งซ้ายเพื่อใช้ทำสวนสาธารณะได้อีกด้วย

อ่างเก็บน้ำห้วยแม่สะกิดและห้วยนากระจิง อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำปายในพื้นที่ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยให้กรมชลประทานสำรวจพื้นที่ หาข้อมูล แล้วดำเนินการก่อสร้าง เพื่อนำน้ำมาใช้ในการพื้นที่ใกล้เคียง สนับสนุนการจัดหมู่บ้านตามที่มีพระราชดำริให้เป็นย่านชุมชนตามแบบอย่างชาวพื้นเมืองของแม่ฮ่องสอน

นอกจากนี้ยังมีโครงการขนาดเล็กอื่นๆ อีก เช่น

ฝายบ้านห้วยมะเขือส้มได้สร้างให้ราษฎรชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง บ้านห้วยมะเขือส้มได้ ตำบลหมอกจำแป่ เพื่อใช้ในการเกษตร และการอุปโภค-บริโภค

ระบบส่งน้ำเพิ่มเติมบ้านนาป่าแพ่ง จัดให้ราษฎรชาวไทยภูเขаб้านนาป่าแพ่งในส่วนที่น้ำยังเข้าไม่ถึงพื้นที่ เพื่อใช้ในการอุปโภค-บริโภค

อ่างเก็บน้ำและฝายในพื้นที่อำเภอขุนยวม โดยใช้ประโยชน์จากน้ำในห้วยแม่สุรินและในพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อนำน้ำมาให้ราษฎรบ้านแก่นฟ้า บ้านปาลาน บ้านไม้สูง และหมู่บ้านใกล้เคียงได้ใช้ในการเกษตรและอุปโภค-บริโภค ซึ่งปัจจุบันกำลังประสบปัญหาขาดแคลนน้ำ

โครงการล่าสุตทรงมีพระราชดำริให้สำรวจพื้นที่บริเวณบ้านห้วยมะเขือส้มใต้ ซึ่งมีเขตติดต่อกับเมียนมาร์เพื่อเลือกพื้นที่เหมาะสมสำหรับสร้างฝายเก็บน้ำเอาไว้ใช้ประโยชน์ในด้านความมั่นคงหรือยุทธศาสตร์การ พัฒนา เพราะถ้าในภายหน้าชนกลุ่มน้อยบริเวณแนวชายแดนบุกรุกเข้ามา หรือมีความจำเป็นต้องอพยพเข้ามา จะได้ไม่เข้ามาอยู่กระจัดกระจายและตัดไม้ทำลายป่า หากมีแหล่งน้ำรองรับไว้ผู้อพยพก็จะอยู่อาศัยกันตาม แหล่งน้ำ ทำให้ฝายความมั่นคงควบคุมได้ง่ายขึ้น

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงงานด้านพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และการปกป้อง ราชอาณาจักร ไม่ทรงทิ้งด้านใดด้านหนึ่งเลย

โป่งแดง : แหล่งพัฒนาคุณภาพชีวิต

โป่งแดงหรือบ้านท่าโป่งแดงอาจเป็นชื่อที่ชาวเมืองแม่ฮ่องสอนและคนทั่วไปได้ยินคุ้นหูกันมากกว่า “ศูนย์บริการและพัฒนาลุ่มน้ำปายตามพระราชดำริ”

ใครที่ไปเที่ยวแม่ฮ่องสอนแล้วมีโอกาสผ่านไปตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๒๕๐ ซึ่งแยกจากทาง หลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๘จนถึงบริเวณใกล้ๆสะพานข้ามลำน้ำปายจะเห็นสวนสาธารณะสวยงามแห่งหนึ่ง ทางฝั่งซ้ายมือของลำน้ำ ตั้งอยู่ตรงข้ามปายทางเข้าสถานที่ราชการขนาดใหญ่

ตรงสวนสวยแห่งนั้นซึ่งดูเหมือนตั้งใจจัดไว้ให้เป็นมุมถ่ายรูปของนักท่องเที่ยว มีตัวอักษรขนาดใหญ่ เขียนไว้ว่า “รักษป่า รักน้ำปาย ในบ้านพ่อ”

นั่นแหละใช่เลย “ศูนย์บริการและพัฒนาลุ่มน้ำปายตามพระราชดำริ” หรือศูนย์โป่งแดง

ศูนย์โป่งแดงตั้งอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำปายตำบลผาป่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ลักษณะภูมิ ประเทศเป็นที่ราบเล็กๆริมฝั่งน้ำระหว่างหุบเขา แม่น้ำที่ไหลผ่านหุบเขานี้มีหลายสาย ได้แก่ น้ำปาย น้ำแม่สะงา น้ำแม่สะงี น้ำแม่ฮ่องสอนพื้นที่ส่วนใหญ่จึงอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ(ป่าแม่ปายฝั่งขวาตอนล่าง) ซึ่งเป็นป่า เบญจพรรณ

ราษฎรที่อยู่อาศัยกันแถบนี้เป็นชาวไทยภูเขาพวกไทใหญ่และกะเหรี่ยงประกอบอาชีพเกษตรกรรม และการรับจ้างทั่วไปพื้นที่เกษตรกรรมมีอยู่ตามที่ราบริมฝั่งของแม่น้ำปายและลำน้ำสาขาในอาณาบริเวณ ศูนย์บริการและพัฒนาลุ่มน้ำปายแห่งนี้ ๔,๕๐๗ ไร่

ศูนย์โป่งแดงจัดตั้งขึ้นตามแนวพระราชดำริเพื่อเป็นศูนย์พัฒนาอาชีพและชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์
ท้องถิ่น ต้องการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมกับเสริมสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดนแบบ
ประชาชนมีส่วนร่วมกับหน่วยทหาร เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้มีความสุขตาม
แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จึงกำหนดให้ศูนย์แห่งนี้เป็นศูนย์การเรียนรู้การพัฒนาตามพระราชดำริและเป็นพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติ
ทางด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ดิน ป่า และเกษตรกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีชีวิต
ตามสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน คือ ให้นักศัลยกรรมสามารถเข้าไปเยี่ยมชมและเรียนรู้วิถีการดำรงชีวิต
ของเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติงานอยู่ภายในหน่วยงานหลากหลายกลุ่ม รวมทั้งได้เห็นการดำเนินชีวิตเป็นกิจวัตร
ประจำวันของชาวไทยเขาแถบถิ่นนั้นซึ่งมีให้เห็นโดยทั่วไป

ภายในศูนย์โป่งแดงมีส่วนราชการหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะจากกระทรวงเกษตรและ
สหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทอสง สหกิจ และส่งเสริมการปลูก
พืช การเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ราบให้กับราษฎรในหมู่บ้านเป้าหมาย ได้แก่ เขตตำบลปางหมู ตำบลผาบ่อง ตำบล
หมอกจำแป่ ตำบลห้วยผา และตำบลห้วยโป่ง

ศูนย์เรียนรู้แบ่งออกเป็นฐานการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงกลุ่มต่างๆ ได้แก่ เรื่องข้าว การขยายพันธุ์
พืช ปศุสัตว์ เกษตรอินทรีย์ การประมง ธนาคราพิน การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า การบริหารจัดการน้ำ และยังมี
มิวเซียมด้านการจัดการทรัพยากรมนุษย์ การท่องเที่ยว และงานพัฒนาภูมิทัศน์ภายในโครงการให้เป็น
แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ขึ้นชื่อของจังหวัดแม่ฮ่องสอนต่อไป

โป่งแดงเป็นพื้นที่ราบ เมื่อเทียบกับศูนย์ปางตองที่อยู่บนดอยสูงแล้ว ศูนย์โป่งแดงมีความแตกต่าง
อย่างชัดเจน ทั้งสภาพแวดล้อม ป่าไม้ พันธุ์พืช วิถีชีวิตชาวบ้าน และสภาพอากาศที่อบอุ่นกว่าในเวลา
กลางวัน

ลักษณะการออกแบบศูนย์บริการและพัฒนาหมู่บ้านตามพระราชดำรินี้ เห็นได้ชัดว่าตั้งใจให้
เป็นแหล่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวแม่ฮ่องสอนอย่างแท้จริง เพราะสภาพที่ตั้งโครงการเข้าถึงได้ง่าย เดินทาง
สะดวก แคมป์ยังอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมมากมาย โดยเฉพาะหมู่บ้านกะเหรี่ยงคอยาวบ้านห้วยเสือเฒ่า
ตำบลผาบ่อง ที่อยู่ห่างออกไปเพียงแค่ ๖ กิโลเมตร

ศูนย์โป่งแดงยังรักษาสภาพป่าธรรมชาติโดยรอบไว้อย่างดี ภายในโครงการมีเรือน สวงาม มีสถานีวิจัย
ทดลอง สหกิจ ด้านต่างๆ กระจายอยู่รายรอบให้ได้เยี่ยมชมและศึกษาอย่างเพลิดเพลิน โดยมีฝ่ายกองทัพบกและ
เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานประจำอยู่ตลอดเวลาในลักษณะการใช้ชีวิตเป็นตัวอย่างให้เห็นว่า สามารถดำรงชีพอยู่
ภายใต้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างไรบ้าง

ฐานการเรียนรู้ที่สนุกสนานเพลิดเพลินที่สุดในศูนย์โป่งแดง คือบริเวณแปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งจะมีพืชผลสารพัดชนิดปลูกไว้เรียงรายบนพื้นที่กว้างใหญ่ ประกอบด้วยแปลงสาธิต ชา กาแฟ มะคาเดเมีย มะม่วง ส้มโอ อะโวคาโด ขนุน กล้วย เงาะมะม่วง ลิ้นจี่ ลำไย ฝรั่ง มะขามเปรี้ยว และทุเรียน

เฉพาะมะคาเดเมียพืชในตระกูลถั่วหรือ nut ที่มีราคาสูง เป็นที่นิยมของคนตลาดนั้น ในศูนย์มีอยู่ราว ๒๐๐ ต้น และยังมีต้นพันธุ์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปลูกไว้เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๓๔ ยืนต้นสง่าให้เห็นอยู่

บัดนี้มะคาเดเมียของพ่อหลวงเติบโตแข็งแรงเป็นต้นพ่อพันธุ์ขนาดใหญ่ที่ให้ผลผลิตสมบูรณ์แล้ว และเจ้าหน้าที่ทุกคนต่างรอคอยอย่างจดจ่อที่จะได้เก็บเกี่ยวผลจากต้นไม้ของพ่อในส่วนแห่งนี้ โดยมะคาเดเมียจะออกดอกให้ผลถึง ๒ ช่วงด้วยกัน คือระหว่างเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ และเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม

ผลไม้เมืองหนาวอีกชนิดหนึ่งที่ทดลองปลูกแล้วได้ผลดีและกำลังเป็นที่นิยมในตลาดคืออะโวคาโดในศูนย์แห่งนี้มีทดลองปลูกอยู่ ๕ สายพันธุ์

ส่วนไม้ผลพื้นบ้านที่มีเสน่ห์อย่างยิ่งได้แก่มะเฒ่าเพราะเวลาให้ผลจะสมบูรณ์มาก ติดผลเป็นพวงระย้าห้อยอยู่เต็มต้น เมื่อสุกได้ที่พวงมะเฒ่าจะมีสีแดงก่ำเกือบดำดกสะพรั่งต้นจนกิ่งลู่ลงติดพื้นชวนให้เก็บกินกันสดๆ จากต้นในตอนนั้นเลยทีเดียว

มะเฒ่าจะออกดอกช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม และผลจะสุกในช่วงเดือนสิงหาคม-กันยายน ใครที่อยากไปชิมมะเฒ่าสดใหม่จากต้นก็ต้องไปเที่ยวแม่ฮ่องสอนกลางฤดูฝนกันเลย ดีที่สุด

ศูนย์โป่งแดงได้วิจัย ปรับปรุง และพัฒนาพันธุ์พืช จนทำให้พื้นที่ราบในจังหวัดแม่ฮ่องสอนสามารถปลูกไม้ผลหลายชนิดได้ดีไม่ต่างไปจากพื้นที่ภาคตะวันออกและภาคใต้ที่ขึ้นชื่อว่าเป็นแหล่งปลูกผลไม้เมืองร้อนขนาดใหญ่ที่เป็นหน้าตาของประเทศ

ที่มีลิ้นจี่ ลำไย ฝรั่งให้รับประทานกันเต็มที่ในเดือนเมษายน-พฤษภาคมเงาะพันธุ์โรงเรียนก็มีมาก ขนุนพันธุ์ขุนวิชาวายุเรียนก็ปลูกได้แล้วโดยเฉพาะพันธุ์หมอนทองและพันธุ์ชะนี ขณะที่มะขามเปรี้ยวยักษ์กำลังจะกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของท้องถิ่นนี้เช่นกัน

มะม่วงที่ศูนย์โป่งแดงมีสองสายพันธุ์หลักที่เหมาะสมกับการปลูกในพื้นที่แม่ฮ่องสอน คือ พันธุ์โชคอนันต์และพันธุ์ตลับนาถ มีอยู่ราว ๑๐๐ต้นส้มโอขาวทองดีและขาวพวงมี ๓๐๐ ต้น ให้ผลผลิตราวเดือนกันยายน-ตุลาคม

สำหรับกล้วยซึ่งเป็นผลไม้ยอดนิยมในชีวิตประจำวันของคนไทยที่ศูนย์โป่งแดงแห่งนี้ปลูกอยู่ ๑๐ สายพันธุ์ คือ หอมทอง หอมจำปา มะลิอ่อน นมสาว น้ำว่าอ่อน หอมสูง หักมุกทอง และพันธุ์หอมกะเหรี่ยง

เสาวรสมีให้กินตลอดทั้งปี ๕ สายพันธุ์ด้วยกันคือ พันธุ์ม่วงใหญ่ เหลืองกลม เหลืองรี ม่วงกลมเล็ก และพันธุ์สีส้ม ส่วนมะนาวพันธุ์แป้นก็ส่งเสริมให้ปลูกที่นี่

เราจะได้เห็นการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร อาทิ การแปรรูป ชา กาแฟ มะพร้าว เสาวรส และมะคาเดเมียให้เป็นผลิตผลชุมชนส่งออกไปสู่ตลาด โดยมีแหล่งจำหน่ายอยู่ที่ตลาดเทศบาลและศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอน

กาแฟอาราบิกานิยามปลูกในพื้นที่สูง โดยเฉพาะสายพันธุ์คาร์ติมอร์ที่ผ่านการคัดเลือกและทดสอบปรับปรุงพันธุ์ให้มีความต้านทานโรคราสนิมได้ดีที่ทางศูนย์มีแปลงทดลองอยู่ ๒,๐๐๐ ต้นจะเริ่มออกดอกหอมหวานส่งกลิ่นไปทั่วศูนย์ตั้งแต่ปลายเดือนธันวาคมต่อเนื่องไปจนถึงมกราคมและสามารถเก็บเกี่ยวได้ในเดือนพฤษภาคมของทุกปี

ชาในกลุ่มพันธุ์ชาอัสสัมที่ให้ผลผลิตสูงและคุณภาพดีในระดับความสูงแตกต่างกันไปได้รับการวิจัยและพัฒนาพันธุ์ขึ้นที่นี่ เช่นเดียวกับการวิจัยการทดสอบและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตกระเทียมให้มีคุณภาพสูงขึ้นแต่ลดการใช้สารเคมีลง

ยังมีการวิจัยและพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ถั่วเหลืองโปรตีนสูงให้มีขนาดเมล็ดโตขึ้นและใช้ประโยชน์ได้ดีขึ้น พัฒนาการผลิตถั่วแปบยี่ห้อให้เหมาะสมกับพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนวิจัยเทคนิคการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์พริกกระเหรียงให้ได้พันธุ์ดี พัฒนาเทคโนโลยีระบบการผลิตพืชที่เหมาะสมกับชุมชนลุ่มน้ำ และบริหารความหลากหลายทางชีวภาพของพืชไร่ ผักพื้นบ้าน และสมุนไพร

ฯลฯ

...

กิจกรรมอื่นที่มีความสำคัญไม่แพ้แปลงเกษตรทฤษฎีใหม่ คือ เรื่อง “ข้าว”

ดำเนินการโดยศูนย์วิจัยข้าวแม่ฮ่องสอน มีแปลงนาสาธิตให้เรียนรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวในพื้นที่ราบทั้งระบบข้าวไร่และข้าวนาปีให้ความรู้ตั้งแต่การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว การจัดการแปลงปลูกและดูแลรักษาเพื่อให้ได้ข้าวคุณภาพดี

เนื่องจากเรื่องข้าวเกี่ยวพันไปถึงการบริหารจัดการน้ำ โครงการชลประทานแม่ฮ่องสอนจึงมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการน้ำตามพระราชดำริ เป็นการเชื่อมโยงเส้นทางน้ำเข้าสู่ศูนย์บริการและพัฒนาต่างๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นธรรม มีภารกิจพัฒนาแหล่งน้ำให้เพียงพอและจัดหาแหล่งน้ำช่วยเหลือราษฎรอย่างทั่วถึง

ภายในศูนย์โป่งแดงยังมีฐานเรียนรู้อีกหลายด้าน เช่น เรื่องป่าและไฟป่าเน้นให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของป่าไม้ในระบบนิเวศน์ มีแปลงเพาะกล้าไม้ ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง แปลงปลูกไผ่ หวาย การทำแนวป้องกันไฟป่า การอบรมทำเตาเผาไม้ประหยัดพลังงานการสร้างเตาถ่านที่ทนความร้อนสูงและได้

ถ่านปริมาณมาก การสาธิตผลิตพลังงานชีวมวล และอาคารแสดงผลิตภัณฑ์โครงการธนาคารพื้นถิ่น ถ่าน
ผลไม้ดुकกลิน ถ่านอัดแท่ง น้ำส้มควันไม้

ในด้านการจัดการฟาร์ม ไม่เพียงแต่มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับโครงการผลิตกุหลาบตามพระราช
เสาวนีย์ การปลูกสมุนไพรและรวบรวมภูมิปัญญาชนเผ่าเท่านั้น ยังมีศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์ครบวงจร ใน
โครงการรักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดินลุ่มน้ำปาย ดำเนินการโดยกรมพัฒนาที่ดินให้ความรู้ด้านดินและปุ๋ย
การปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ การปลูกผักอินทรีย์ การใช้ปุ๋ยพืชสด การผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมัก
ชีวภาพ มีการสาธิตการอนุรักษ์ดินและน้ำ สาธิตและส่งเสริมการทำ-การใช้ปุ๋ยหมักปุ๋ยอินทรีย์น้ำปุ๋ยพืชสด โดย
ใช้พื้นที่จริงของชาวบ้านในลุ่มน้ำปายทั้งหมดให้เป็นสถานที่เรียนรู้และฝึกปฏิบัติของเกษตรกรพร้อมกับส่งเสริม
การท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติของจังหวัดแม่ฮ่องสอนไปด้วย

ศูนย์บริการวิชาการด้านพืชและปัจจัยการผลิตแม่ฮ่องสอนมีภารกิจวิจัย พัฒนา และทดสอบ
เทคโนโลยีการเกษตรและให้บริการวิชาการด้านพืชและปัจจัยการผลิตในพื้นที่ รับผิดชอบให้บริการเผยแพร่และ
ถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการด้านพืชแก่เจ้าหน้าที่ เกษตรกร ภาคเอกชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
ตลอดจนผลิตและขยายพันธุ์พืช

นอกจากการให้ความรู้ด้านพันธุ์พืชอย่างครบถ้วน ศูนย์โป่งแดงได้สร้างฐานการเรียนรู้เรื่องปศุสัตว์
ควบคู่กันไปด้วย หน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ สถานีวิจัยทดสอบพันธุ์สัตว์แม่ฮ่องสอน มีการวิจัยทดสอบพันธุ์สัตว์
เพื่อประเมินพันธุ์กรรมสัตว์ต้นตระกูลแล้วกระจายพันธุ์สู่เกษตรกร ผลิตและพัฒนาพันธุ์สุกร พันธุ์สัตว์ปีก(เปิด
ไก่) และพันธุ์แกะเพื่อจำหน่ายให้เกษตรกร

มีฐานเรียนรู้ด้านประมงดำเนินการโดยสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบไปด้วย การ
วิจัยและพัฒนาพันธุ์สัตว์น้ำจืด การเพาะเลี้ยงพันธุ์ปลาพื้นเมือง เพื่อแจกจ่ายให้เกษตรกร อาทิ ปลาสะแงะ
สาละวิน ปลาคังแม่ฮ่องสอน การเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์กบ โดยเฉพาะ เขียดแลวซึ่งเป็นสัตว์ป่าพื้นเมืองมี
ชื่อเสียงเป็นที่นิยมบริโภคในพื้นที่อย่างมาก จนทำให้เขียดแลวกลายเป็นสัตว์หายากในธรรมชาติไปแล้ว

แต่ละปีสถานีประมงน้ำจืดแม่ฮ่องสอนจะปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำเพื่อเพิ่มผลผลิตการประมงแก่แหล่งน้ำ ซึ่ง
ถือเป็นกิจกรรมด้านการประมงที่สร้างความมั่นคงด้านอาหารแก่ราษฎรในพื้นที่เป็นอย่างดี พันธุ์ปลาที่ได้รับการ
ส่งเสริมให้ปล่อยตามลุ่มน้ำปายทั้งหมด ได้แก่ ปลาแก้มขี้ ปลาสร้อยขาว ปลากะแห ปลาโพง ปลา
ตะเพียนทอง ปลาตะเพียนขาว และปลานิล

โครงการทั้งหมดอาจจะแบ่งแยกดำเนินการโดยหน่วยงานที่เชี่ยวชาญเฉพาะด้านหลายกระทรวงทบวง
กรม แต่ทุกส่วนงานเมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วสามารถบูรณาการกันเป็น “ศูนย์บริการและพัฒนาลุ่มน้ำปายตาม
พระราชดำริ” ที่สมบูรณ์และเป็นประโยชน์มหาศาลให้แก่ราษฎรในพื้นที่ลุ่มของจังหวัดแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน

.....

“ปางตอง” : บ้านของความรู้

เรือนไทใหญ่หลังน้อยสร้างด้วยไม้ไผ่มุงหลังคาใบตองตึง งดงาม สมตะ อ่อนนุ่มถ่อมตนใน
อ้อมกอดขุนเขาลำเนาไพร ตั้งเด่นเป็นสง่าอยู่ริมห้วยปางตอง

ใครผ่านไปมาบนถนนสายหลักที่ตัดผ่าน “ศูนย์บริการและพัฒนาที่สูงปางตองตามพระราชดำริ” หรือ
พระตำหนักปางตอง จะต้องสะดุดตากับภาพนี้ และอดไม่ได้ที่จะหยุดแวะลงไปเยี่ยมชม

ในหน้าน้ำ ลำห้วยปางตองที่รับน้ำจากเทือกภูสูงชันจะหลากหลังเรื่อรีไหลท่วมพื้นที่ลุ่มริมห้วยภายใน
พื้นที่พัฒนาแห่งนี้เป็นระยะ แต่น้ำยังไม่นานนักก็จะลดระดับลงเป็นปกติ

นั่นคือสภาพธรรมชาติของการอยู่อาศัยร่วมกันระหว่างคนกับป่าในแถบนี้

เรือนพักอาศัยของชาวไทใหญ่หรือ *เฮือนไต* นี่เป็นตัวอย่างของการปรับวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับ
สภาพแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน

อาจกล่าวได้ว่าวิถีชาวป้าชาวคอยในแถบนี้คือ *วัฒนธรรมใบตองตึง* เป็นเรื่องราวชีวิตของผู้คนเล็กๆ ที่
ไม่มีใครรู้จัก เรียบง่ายมาแต่อดีต การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเริ่มมาจากความจำเป็นในการดำรงชีวิตมิใช่เพื่อ
สะสมเงินทอง

หลายสิบปีก่อนตลาดนัดริมทางเล็กๆ ของชาวบ้านเต็มไปด้วยของป่าที่เก็บหาเอามากินกัน เป็น
ซูเปอร์มาร์เก็ตในธรรมชาติที่มีอาหารให้เลือกใช้ตลอดไม่มีวันหมดสิ้น บ้างก็เป็นผลไม้ พืชผักสวนครัว ที่ปลูกไว้
ริมรั้ว มีเหลือกินมากเกินไปก็เอามาขาย

ของสารพัดสิ่ง ถ้าไม่ห่อใบตองปิ้งก็จัดวางเป็นกองบนใบตองตึง กบตัวอ้วนๆ สัตว์เล็กสัตว์น้อยตากแห้ง
มัดไว้เป็นพวงห่อด้วยใบตองตึง สะท้อนวิถีชีวิตชาวบ้านที่เรียบง่าย บริสุทธิ สวยงาม

ใบตองตึง ผูกพันกับชีวิตคนคอยแทบทุกเผ่าพันธุ์ เฉพาะชาวไทใหญ่นั้่นนำมาใช้ในการอยู่อาศัย
ดำรงชีวิตได้หลากหลายที่สุด

ใบตองตึงคือใบของ *ต้นพลวง* รูปทรงใบคล้ายใบสักแต่มีขนาดใหญ่กว่า ต้นพลวงนี้เป็นไม้ยืนต้นสูงได้
ในระดับ ๒๐-๓๐ เมตร พบมากบริเวณป่าที่เป็นดินปนหินแห้งแล้งระบายน้ำได้ดี ที่เรามักจะเรียกว่า *ป่าเต็งรัง* แต่
ส่วนใหญ่แล้วไม้ที่มีมากคือต้นพลวงและต้นเหียง

ป่าเหียงและพลวงนี้จะพบบ่อยในบริเวณที่เป็นตะพักลำน้ำเก่า (river terrace) ซึ่งมีการสะสมของ
ตะกอนลำน้ำพวกทราย กรวด ดินโคลน สภาพของดินจึงเป็นกรดทำให้มีต้นไม้ไม่มากนักที่จะขึ้นได้ พันธุ์ไม้
ที่ขึ้นจะเป็นพวกที่มีเปลือกหนาทนแล้งได้ดี

ธรรมชาติของป่าตั้งเป็นป่าโปร่งขึ้นเป็นหย่อมๆ ไม่แต่ละต้นไม่ชิดกันนัก ต้นตั้งเป็นไม้ผลัดใบจึงพบเห็นใบร่วงหล่นแห่งกรอบอยู่ตามพื้นเกือบจะไม่มีไม้พื้นล่างหรือไม้คลุมดินเลย

ป่าตั้งจึงมีความสำคัญในระบบนิเวศน์มาก เมื่อแรกเริ่มฤดูฝนผืนดินในป่าที่ตลอดช่วงหน้าแล้งเกือบจะไม่มียุขพืชใดๆขึ้นเลยนั้นจะเริ่มมีหญ้าระบัดงอกเต็มพื้นที่เป็นแหล่งหญ้าอ่อนสำหรับสัตว์กินหญ้าทั้งหลาย หลังจากทีอดของอ้อยมานานหลายเดือน โดยเฉพาะสัตว์พวกที่มีเขาจะชอบมากเพราะสามารถเดินเล็มหญ้าได้สบายเนื่องจากเป็นป่าโปร่งไม่มีอะไรมาระเกะระกะเขา

ในช่วงก่อนมาฝนต้นตั้งจะผลัดใบ แห่งกรอบร่วงหล่นอยู่ตามพื้นดินเต็มไปหมด ชาวบ้านที่หากินกับการเก็บของป่าหรือใช้ประโยชน์ป่ามาเนิ่นนานรู้ดีว่าควรทำอย่างไร พวกเขาจะจุดไฟเผาใบไม้เพื่อเปิดหน้าดินให้โอกาสหญ้าระบัดใบตั้งแต่ฝนแรกฤดูเพื่อให้สัตว์ป่าได้ออกมาหาหญ้ากิน

นี่ก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่เรามักจะเห็นควันไฟในผืนป่าทางภาคเหนือช่วงเดือนกุมภาพันธ์และมีนาคม การจุดไฟเพื่อให้หญ้าออกนี้ ชาวบ้านป่าจะทำการเป็นกิจวัตรประจำปีตามวิถีที่สืบทอดกันมา ก่อนจุดแต่ละชุมชนจะจัดคนดูแลเรื่องนี้ ดูลม ดูช่วงเวลาที่เหมาะสม ดูความแห้งของใบไม้ให้ดีเพื่อมิให้ไฟลุกลามกินวงกว้างไปกว่าพื้นที่ที่ต้องการ

นี่คือการอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจกันระหว่างคนกับป่าอย่างแท้

แต่ที่เราเห็นไฟป่าลุกลามเป็นไฟลามทุ่งนั้นมักเกิดจากฝีมือของพวกลักลอบล่าสัตว์และที่เผาเพื่อเปิดป่าทำการเกษตรโดยไม่สนใจว่าจะส่งผลเสียหายอะไรต่อระบบนิเวศน์ เพราะคนเหล่านี้ไม่ได้อยู่กับป่าเขาอย่างแท้จริง

ฝุ่นควันไฟที่ออกมาจากป่าในช่วงเดือนนี้จะถูกกดให้ลอยอยู่ในระดับต่ำเนื่องจากยังมีความหนาแน่นสูงของมวลอากาศเย็นที่ไหลมาจากทิศเหนือเข้าปกคลุมประเทศ ผลก็คือเกิดสภาพอากาศชุ่มมัวที่เรียกว่าหมอกแดดหรือฟ้าหลัว

นี่คือหมอกในฤดูร้อนของเมืองสามหมอก

...

การใช้ชีวิตที่แวดล้อมด้วยป่าหลายแบบรวมทั้งป่าตั้งหรือป่าเต็ง ชาวไทยภูเขาจึงนำใบไม้ที่ได้จากป่ามาทำเป็นภาชนะต่างๆหรือใช้ห่อของ สองชนิดหลักที่ใช้กันคือใบตองกล้วยกับใบตองติ่ง

ใบตองกล้วยนิยมใช้กับพวกขนมเป็นหลักรวมทั้งใช้ห่อของที่จะต้องปิ้งย่างทำให้สุก เวลาใบตองไหม้จะทำให้อาหารมีกลิ่นหอมน่ากิน ส่วนใบตองติ่งนั้นนิยมนำมาห่ออาหารแห้งทุกชนิด ใช้ได้ทั้งชนิดใบสดและใบที่ผึ่งลมจนเกือบแห้ง

ในตลาดสายหยุดกลางเมืองแม่ฮ่องสอนเราจะยังได้เห็นการใช้ใบตองติ่งสดที่อ่อนหน้อยสำหรับห่ออาหารที่ทำสำเร็จพร้อมกิน เช่นห่อข้าวเหนียวร้อนๆ เมื่อปิดห่อออกมาจะได้กลิ่นข้าวปนกับกลิ่นตองติ่งหอมฉุย

และเนื่องจากใบตองตึงมีคุณสมบัติพิเศษช่วยกักเก็บความชื้นได้ดี แม่ห่อข้าวเหนียวตั้งแต่เช้าตรู่ถึงไ้ทั้งวันก็ไม่แห้งแข็งจึงเป็นที่นิยมของชาวบ้านมาก ส่วนใบตึงที่หามาแห้งน้อยมักใช้ห่อเครื่องปรุงอาหารทั้งหลาย

วิถีใบตองตึงที่เคยงดงามในอดีตทุกวันนี้กำลังจะสูญหายไปเกือบหมดสิ้น ไม่มีใครประกอบอาชีพเก็บใบตองตึงมาขายกันอีกแล้วเมื่อความนิยมใช้ถุงพลาสติกและกล่องโฟมบรรจุอาหารระบาดไปทั่วทุกมุมเมือง

บ้านเรือนของชาวไถในแม่ฮ่องสอนที่เป็นบ้านไม้ยกพื้นสูงมุงหลังคาด้วยใบตองตึงก็เหลือให้เห็นจำนวนน้อยหลังลงไปทุกที เนื่องจากเป็นที่อยู่อาศัยที่ไม่ค่อยคงทนถาวรนักเพราะบ้านที่มุงหลังคาด้วยใบตองตึงจะมีอายุการใช้งานไม่เกิน ๓-๔ ปีเท่านั้นเมื่อเทียบกับหลังคากระเบื้องหรือสังกะสีที่ใช้ได้ยาวนานกว่าหลายเท่าแถมยังสามารถป้องกันแดด ลม ฝน ได้ดีกว่ามาก

เสน่ห์ของหลังคาตองตึงคือความงามตามธรรมชาติที่ดูอบอุ่น เป็นมิตร และปกป้องบ้านให้เย็นสบายอยู่ตลอดเวลา แต่จะต้องเปลี่ยนหลังคาใหม่อยู่เรื่อยเมื่อใบตองตึงกรอบผุไปตามสภาพ

ในอดีตการเปลี่ยนหลังคาจะเป็นการลงแขกช่วยกันระหว่างเพื่อนบ้านและญาติพี่น้อง ทุกบ้านจะต้องลงมือลงแรงช่วยกันหาเก็บใบตองตึงตามพื้นที่ป่ารอบหมู่บ้านในช่วงฤดูแล้งเอามารวมกันไว้ ใบตึงที่ร่วงหล่นจนแห้งพอเหมาะแก่การทำไปทำตับมุงหลังคาบ้านต้องมีเส้นใยละเอียดและแน่นหนาดูแข็งแรงทนทาน ตองตึงชนิดที่ชาวบ้านไม่นิยมนำมามุงหลังคาเลยเรียกว่าตองตึงดินเพราะเป็นใบที่มีเส้นใยหยาบ

เมื่อได้ใบตึงพอแล้วจะนำมาเย็บตอกให้เป็นโพหรือเป็นตับจนได้จำนวนตามที่ต้องการสุดท้ายจึงรื้อหลังคาเก่าลงแล้วเปลี่ยนหลังคาใหม่ให้เสร็จสิ้นภายในวันเดียว การลงมือลงแรงช่วยกันทั้งหมดหมู่บ้านเช่นนี้เจ้าของบ้านจะต้องจัดเตรียมข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงคนที่มาช่วยงานใหญ่อย่างเต็มที่

ทุกวันนี้คงยากที่จะเห็นวิถีใบตองตึงในแบบลงแรงลงใจช่วยกันซ่อมสร้างบ้านเช่นในวันเก่าๆ นับวันหลังคาใบตองตึงจึงตกอยู่ในสภาพที่กำลังเลือนหายไปจากวิถีชีวิต ฝากไว้เพียงร่องรอยความงดงามในอดีตที่เหลือไว้เพียงความทรงจำ

และหนึ่งในความทรงจำนั้นคือ *เฮือนไต้* ริมห้วยปางตองอันงดงามหลังนี้

...

“ศูนย์บริการและพัฒนาที่สูงปางตองตามพระราชดำริ” ตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นศูนย์บริการและพัฒนาโครงการตามพระราชดำริแห่งที่สองในจังหวัดแม่ฮ่องสอนต่อจากศูนย์บริการและพัฒนาลุ่มน้ำปายที่อยู่ในเขตเมืองก่อนที่จะกลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในแม่ฮ่องสอน

“ปางตอง” ตั้งอยู่บนดอยนอกเมืองในตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง มีพื้นที่รับผิดชอบทั้งหมดกว่า ๕ พันไร่ ใช้เป็นสถานที่สำหรับการทดลองค้นคว้าวิจัยสาธิตและส่งเสริมพัฒนาอาชีพให้ราษฎรชาวไทยภูเขาใน

พื้นที่สูงแถบนี้ ได้แก่ บ้านปางตองบ้านนาป่าแปกบ้านห้วยมะเขือส้มและบ้านรวมไทย ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านไทใหญ่ กะเหรี่ยง และม้ง ปะปนกันอยู่

คนทั่วไปรู้จักสถานที่แห่งนี้ในชื่อ“เรือนประทับแรมปางตอง”หรือ “**พระตำหนักปางตอง**”มากกว่าชื่อทางการของศูนย์ และเมื่อตัดคำเรียกสั้นๆเหลือแค่ “ปางตอง”ชาวแม่ฮ่องสอนก็จะเข้าใจได้ทันทีว่าหมายถึงพื้นที่งดงามในหุบเขาแห่งนี้ที่สดชื่นไปด้วยมวลอากาศบริสุทธิ์ รื่นรมย์ด้วยวิวทิวทัศน์ที่มีภูเขาโอบล้อมไว้ทุกด้าน เย็นสบายด้วยสายธารชุ่มของห้วยปางตองที่ส่งเสียงระริกคดเคี้ยวไปตามทางน้ำไหลตลอดอาณาบริเวณ

ฤดูร้อนผู้มาเยือนจะได้ยินเสียงจักจั่นกรีดปีกกระงมป่าเพรียกหาคู่ก่อนจะมุดกลับลงรูไปจำศีลอยู่ใต้ดินยาวนานหลายปี ไหนจะเสียงนก เสียงสัตว์ป่า แมลงหิ่งห้อยเรไร ทั้งเสียงกลางวันและเสียงกลางคืนที่มีสำเนียงแตกต่างกันออกไป

ฤดูฝนละอองหมอกจะลอยอ้อยอิ่งหยอกเล่นกับหมู่ม้า สายน้ำ เย็นฉ่ำ ชื่นชุ่ม ไปทั่วทั้งหุบ ป่าสีเขียว ระเบิดไปทั่วผืนดินและยอดดอย

ฤดูหนาว เมื่อฝนผ่านไปแล้วลมหนาวก็จะหอบไอเย็นจากแถบหลังคาโลกลงมาห่อหุ้มคลุมทั่วแผ่นดิน แล้วกองไฟของชาวบ้านก็จะถูกจุดขึ้นไปทั่วเพื่อประทังความหนาวเย็นที่บางปีแทบจะมีชีวิตรอดผ่านพ้นไปไม่ได้
ที่นี่คือ บ้านที่พ่อสร้างและแผ่นดินของชาวไทยทุกคน

เป็นต้นแบบการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงออกแบบไว้สำหรับพระองค์เอง

แต่พื้นที่กว้างใหญ่ทั้งหมดนั้นมิใช่เพื่อพระเจ้าอยู่หัวเพียงลำพัง พระองค์ทรงมีไว้เพื่อแผ่แผ่ความรู้ให้ผู้อื่น โดยเฉพาะชาวบ้านยากจน ที่ยังขาดโอกาส ด้วยการศึกษา และขาดแคลนในทุกสิ่ง

...

ในสายตาของนักท่องเที่ยว ปางตองย่อมเป็นอุทยานสวรรค์แห่งการบันทึกภาพถ่ายรายทาง เพราะที่นี่มีครบถ้วนทุกสิ่งทีสมควรเก็บความประทับใจรายรอบเอาไว้ในความทรงจำ ไม่ว่าจะเป็นวิวทิวทัศน์ที่มองเห็นขอบฟ้าประดับประดาด้วยขุนเขาสลับสลับ น้ำตกห้วยปางตอง ที่หลากหลังลงมาเป็นธารน้ำใสไหลเย็นไหลวนไปตามพื้นราบเบื้องล่าง ป่าไผ่ขนาดใหญ่ที่รวบรวมไผ่แทบทุกสายพันธุ์เอาไว้ศึกษา

ยังมีสวนสวยงามด้วยแปลงกุหลาบนานาพันธุ์รวมทั้งกุหลาบพันธุ์อันลือลั่นที่นำมาปลูกจากดอยอินทนนท์ และเรือนเพาะชำกล้วยไม้ท้องถิ่นที่ส่งกลิ่นหอมกรุ่นของดอกเอื้องหลายชนิด โดยเฉพาะเอื้องแซะ มีเรือนเฟิร์นป่าเขียวจี และบ่อทดลองเลี้ยงปลาน้ำจืดหลายชนิดที่มีบัวสายประดับดอกสีชมพูสะพรั่งบานอยู่ทั้งปี

เดินลึกเข้าไปเรื่อยๆ ยังมีแปลงสตรอเบอรี่ แปลงพืชผักเมืองหนาว ไร่ไม้ผลบนพื้นที่สูงหลากสายพันธุ์ ทั้งต้นพลับ บัวยมะคาเดเมีย กาแฟอาราบิกาลช

และทุ่งเลี้ยงแกะขนาดใหญ่ที่เรียกความสนใจจากผู้ไปเยือนอย่างล้นหลาม จนแทบจะลืมนึกไปว่าบริเวณใกล้เคียงกันนั้นมีสถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าปางตองตามพระราชดำริ เพื่อการค้นคว้าทางวิชาการและขยายพันธุ์สัตว์ป่าจำนวน ๓๐ ชนิด เพื่อส่งกลับคืนสู่ผืนป่าอีกครั้ง

ลึกสุดหุบเขาปางตองเป็นที่ตั้งของ โรงเรียนร่วมเกล้าปางตองโรงเรียนขยายโอกาสที่จัดตั้งขึ้นในพื้นที่ศูนย์บริการและพัฒนาที่สูงปางตองตามพระราชดำริ เปิดโอกาสทางการศึกษาให้แก่เด็กดอยชาวเขายากจนไร้โอกาสในที่ห่างไกลขาดแคลน ขนเผ่าไทใหญ่ กะเหรี่ยง ม้ง ปะโอ ลีซอ ลาหู่ ได้เข้าศึกษาในระบบโรงเรียนภาคพื้นฐาน ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

โรงเรียนแห่งนี้จัดระบบให้เป็นโรงเรียนแบบพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีกิจกรรมการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เพื่อสนับสนุนโครงการอาหารกลางวันของนักเรียนโดยมีหน่วยงานต่างๆสนับสนุนปัจจัยการผลิต และให้ความรู้ด้านการเกษตรแก่ครูและนักเรียน ในโรงเรียนจึงมีครบถ้วนทั้งกลุ่มยุวมอดิน ยุวเกษตรกร กลุ่มอาสาสมัครท่องเที่ยว และกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์

ด้านหลังเขาก็อีกฟากหนึ่งของโรงเรียนแห่งนี้คือสถานที่ตั้งของ “ปางอุ๋ง” ซึ่งเป็นโครงการพระราชดำริปางตอง ๒ ที่ขยายขอบเขตออกไปนั่นเอง

คนที่อยู่หลังเขาทางฝั่งปางอุ๋ง เพียงแค่เดินข้ามเขาผ่านโรงเรียนร่วมเกล้าปางตองมาก็จะเข้าสู่ศูนย์ปางตองได้เลย

...

ในสายตาของชาวบ้าน ปางตอง คือชุมทรัพย์ความรู้ที่พวกเขาสามารถเข้ามาเอาไปใช้ได้ไม่สุดสิ้น เช่นเดียวกับที่มีป่าไม้เป็นซูเปอร์มาร์เก็ตประจำหมู่บ้าน

ชาวบ้านสนใจฐานการเรียนรู้ใดก็สามารถเข้ามาเยี่ยมชม ฝึกอบรม หรือสอบถามเรื่องที่ต้องการรู้จากเจ้าหน้าที่ซึ่งประจำอยู่ทุกจุดได้ตลอดเวลาทำการ

ไม่ว่าจะเป็นเรื่องไผ่ศึกษา การอนุรักษ์ดินและน้ำหรือการขยายพันธุ์กล้วยไม้ป่าหายากซึ่งทางศูนย์กำลังขยายผลให้ชาวบ้านนำไปพัฒนาสร้างเป็นหมู่บ้านกล้วยไม้ขึ้นในหลายพื้นที่ เพื่อนำพันธุ์ไม้ป่าที่สามารถขยายพันธุ์ได้แล้วออกไปสู่ตลาดผู้รักกล้วยไม้ทั่วไป เป็นการสร้างรายได้เสริมให้กับคนในพื้นที่ ลดการลักลอบเก็บกล้วยไม้ป่าออกมาจากป่าเพื่อรักษาระบบนิเวศน์ของป่าเอาไว้ให้ได้มากที่สุด

โดยเฉพาะ “เอื้องแซะ” กล้วยไม้หอมกลิ่นคล้ายดอกพิกุล ที่ขึ้นอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ทั่วไปบนเทือกเขาสูงกว่าพันเมตรเหนือระดับน้ำทะเล ในเขตจังหวัดฮ่องสอน ดอยอินทนนท์ และดอยสุเทพ ที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงโปรดกลั่นหอมมากจึงมีพระราชเสาวนีย์ให้เพาะเลี้ยงเพื่อการอนุรักษ์และขยายพันธุ์

พร้อมกับให้ดูแลรักษาพันธุ์กล้วยไม้เอื้องแซะห้ามมิให้นำพันธุ์ออกจากป่าและให้เพิ่มจำนวนกลับคืนสู่ป่าธรรมชาติมากขึ้นด้วย

ปัจจุบันหมู่บ้านห้วยฮี้ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นหมู่บ้านอนุรักษ์เอื้องแซะที่ชาวบ้านสนใจเลี้ยงเอื้องแซะกันเป็นจำนวนมาก สามารถขยายพันธุ์เพื่อจำหน่ายได้แล้ว พร้อมกับนำกลับคืนสู่ผืนป่าธรรมชาติ ช่วยเพิ่มจำนวนเอื้องแซะสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศนำรายได้เข้าสู่ชุมชน ที่สำคัญได้กระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์กล้วยไม้เอื้องแซะและทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน

ปัจจุบันความสำเร็จของหมู่บ้านเอื้องแซะที่บ้านห้วยฮี้ ทำให้โครงการหมู่บ้านกล้วยไม้ขยายต่อออกไปสู่เกษตรกรหมู่บ้านน้ำดัดจำนวน ๓๐ ราย ซึ่งสามารถผลิตเอื้องแซะในกระถางได้และเก็บดอกส่งขายให้กับผู้ผลิตน้ำหอมกลิ่นเอื้องแซะ ช่วยสร้างรายได้เสริมให้เกษตรกรอีกทางหนึ่ง เป็นช่องทางช่วยลดการเก็บกล้วยไม้เอื้องแซะออกจากป่ามาขายได้

...

ปางตองในความเป็นจริง เป็นแหล่งความรู้ด้านการเกษตรที่หลากหลายลึกซึ้ง ทุกระดับความรู้

ไม่เพียงเป็นประโยชน์แค่ชาวบ้านที่อยู่อาศัยในชุมชนเท่านั้นแต่ยังเหมาะกับคนไทยทุกหมู่เหล่าที่สนใจเรียนรู้การดำเนินชีวิตในแบบพึ่งพาตนเองแบบพออยู่พอเพียง อย่างรู้จักรู้ใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลกัน

ที่นี้เป็นยิ่งกว่ามหาวิทยาลัยด้านการเกษตร เพราะเป็นการอยู่กับของจริง ลงมือปฏิบัติทดลองจริง ได้ผลผลิตจริง โดยเรียนรู้จากธรรมชาติควบคู่ไปกับหลักเทคโนโลยีวิทยาการที่ปรับเปลี่ยนก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา

ใครที่สนใจเรื่องป่าอยากให้มาที่นี่ เพราะมีป่ารายรอบอยู่ทุกก้าวให้ได้ศึกษา พื้นที่โดยรอบศูนย์เป็นป่าไม้เขตร้อนชื้นและป่าเขาสูงที่มีความชุ่มชื้นตลอดทั้งปี มีพืชหายากมากมาย เช่น ไผ่หก ผักกูดหางกวาง และกล้วยไม้ตระกูลเอื้องหลากหลายสายพันธุ์ขึ้นตามธรรมชาติ ในป่ายังอุดมด้วยสัตว์ร่านาชนิด เช่น ไก่ฟ้า, ไก่ป่า, กวาง, หมูป่า, เสือลายด่าง, นกยูง, นกเขา ฯลฯ

ในเรื่องการเรียนรู้มีฐานการเรียนรู้เรื่อง “ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง” ให้เห็นภาพได้ชัดเจนอย่างยิ่ง

ป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่างอธิบายให้เห็นภาพง่าย ๆ จากต้นแบบผืนป่าแม่ฮ่องสอน ดังนี้

ไม้เรือนยอดชั้นบนปลูกเพื่อประโยชน์พอกอยู่ : เป็นการปลูกป่าเพื่อใช้เนื้อไม้ทำที่อยู่อาศัย ต้นไม้ที่แนะนำให้ปลูกเป็นไม้เรือนยอดชั้นบน ได้แก่ สัก, ตะเคียนทอง, ยางนา, สะเดา, จำปาทอง ฯลฯ ทั้งนี้อาจเลือกปลูกต้นไม้ที่มีลำต้นสูงและออกผลใช้เป็นอาหารด้วยก็ได้ เช่น สะตอ, เหยียง, กะท้อน, มะพร้าว เป็นต้น

ไม้เรือนยอดชั้นกลางปลูกเพื่อประโยชน์พอกิน : เป็นการปลูกป่าเพื่อนำผลไม้มาเป็นอาหารหรือจำหน่าย ต้นไม้ที่แนะนำให้ปลูกเป็นเรือนยอดชั้นกลาง ได้แก่ มะม่วง, ขนุน, ชมพู่, มังคุด, ทุเรียน, ลองกอง ฯลฯ ทั้งนี้อาจเลือกปลูกต้นไม้ที่มีความสูงของลำต้นในระดับกลางเพื่อใช้ประโยชน์อื่นๆ ด้วยก็ได้ เช่น ปาล์มและไผ่ เป็นต้น

ไม้ปกคลุมหน้าดิน ปลูกเพื่อประโยชน์พอกิน : เป็นการปลูกพืชปกคลุมหน้าดินเพื่อนำเอาส่วนต่างๆ ของพืชเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นพืชสมุนไพร ใช้เป็นพืชพลังงานทดแทน ใช้ประกอบอาหาร หรือใช้เพื่อประโยชน์อื่นต้นไม้ที่แนะนำให้ปลูกคลุมหน้าดิน ได้แก่ หวาย, สนุ่นดำ, ชะพลู, มะนาว, กาแฟ, ผักปาล์ช ทั้งนี้อาจเลือกปลูกพืชที่ใช้ประโยชน์จากส่วนที่อยู่ใต้ดิน(พืชหัว) ควบคู่ไปด้วยก็ได้ เช่น กลอย, ขิง, ข่า, กระชาย เป็นต้น

สำหรับประโยชน์อย่างที่ ๔ นั้นเป็นประโยชน์ที่ได้รับจากการปลูกป่าให้มีเรือนยอด 3 ชั้นรวมกันที่ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพแก่ผืนป่า ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และฟื้นคืนความสมดุลให้แก่ระบบนิเวศนั้นนั่นเอง

สิ่งที่จะอยู่คู่กับป่าเพื่อรักษาระบบนิเวศให้สมดุลที่สุดคือสัตว์ป่า ดังนั้นในศูนย์ปางตองจึงมีศูนย์อนุรักษ์และสถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าปางตองบนเนื้อที่กว่า ๑๕๐ ไร่ที่สนองแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการอนุรักษ์สัตว์ป่าแถบนี้ไว้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้มีโอกาสเรียนรู้ศึกษาอีกทั้งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ป่าหายากที่ใกล้จะสูญพันธุ์ให้มีปริมาณเพิ่มขึ้นแล้วปล่อยกลับคืนสู่ธรรมชาติด้วย

ตัวอย่างสัตว์ป่าหายากที่สามารถพบเห็นได้ในปางตอง ได้แก่ เสือไฟ, เสือลายเมฆ, แมวดาว, เก้ง, ละอง, ละมั่ง, นกยูง, นกแว่น, ไก่ฟ้าหลังขาว เป็นต้น

สัตว์ป่าเหล่านี้ถูกเลี้ยงอยู่ในกรงขนาดใหญ่เพื่อให้เป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์จนเพียงพอ จึงไม่แปลกที่ผู้ดูแลศูนย์นี้จะคุ้นเคยกับสัตว์หลายชนิดจนตั้งชื่อเล่นให้สัตว์เหล่านั้นจดจำได้ เช่น เก้งในกรงเลี้ยงอายุ ๓ ปี มีชื่อว่า “เก่ง” เชื่องและติดคนเลี้ยงมาก ทุกครั้งที่เรียกชื่อ **เก่ง** จะเดินเข้ามาหาทันทีเพื่อขออาหารและขอกินโปรดคือดอกแคแสด

กรงนกเงือกหรือ **นกแก๊ก**ก็สะกดผู้คนด้วยพฤติกรรมน่ารักๆ ของนกคู่ผัวเมียที่ตัวผู้จะคอยออกอุ้มป้อนอาหารตัวเมียของคนที่ผ่านมาเสมอ โดยมันจะขย้ออาหารในที่เก็บไว้ในปากออกมาให้ตัวเมียเวลาที่ต้องการเอาอกเอาใจ

นอกเหนือไปจากสัตว์ป่าหายากดังกล่าวแล้ว สถานีเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าปางตองยังเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์เศรษฐกิจชนิดอื่นอีกไม่ว่าจะเป็น เป็ด, ม้า, และแกะ

โดยเฉพาะการเลี้ยงแกะนั้น ศูนย์การเลี้ยงแกะตามพระราชดำริปางตองประสบความสำเร็จสูงยิ่งในการทดสอบและปรับปรุงพันธุ์แกะชนให้มีคุณภาพเพื่อนำไปเผยแพร่สู่กลุ่มทอผ้าชนแกะ การเลี้ยงแกะนี้เป็นไป

ตามพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ที่ทรงเห็นว่าเป็นสัตว์เลี้ยงมีประโยชน์สูงเพราะไม่เพียงแต่เลี้ยงเอาขนมาทอผ้าได้เท่านั้นแต่เนื้อและนมก็บริโภคได้และมีราคาแพงด้วย ประกอบกับภูมิอากาศและภูมิประเทศน่าจะเหมาะสมจึงมีการทดลองเลี้ยงขึ้นที่ปางตอง

ระยะแรกที่มีการเลี้ยงแกะขนได้นำพ่อพันธุ์แกะพันธุ์บอนด์มาจากออสเตรเลียเอามาปรับสายเลือดเพื่อให้ได้ลูกแกะที่มีคุณภาพขนดกสามารถให้น้ำหนักขนประมาณ ๕-๖ กิโลกรัม/ปี ปัจจุบันมีการปรับปรุงสายพันธุ์แกะให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพอากาศเมืองไทยได้เป็นอย่างดี คือแกะพันธุ์คอร์ริเดล เป็นพันธุ์กึ่งขนกึ่งเนื้อที่นำเข้ามาจากออสเตรเลียเช่นกัน

แกะพันธุ์คอร์ริเดลเมื่อโตเต็มที่เพศผู้มีน้ำหนักประมาณ ๘๕-๑๑๐ กิโลกรัม เพศเมียมีน้ำหนักประมาณ ๕๕-๘๕ กิโลกรัมลักษณะของขนมีสีขาวนวล ขนบริเวณใบหน้า หู และขาจะมีสีขาวล้วน อายุเพียง ๑ ปีก็ให้ขนยาวถึง ๑๕ เซนติเมตรและสามารถตัดขนได้

ปัจจุบันแกะสายพันธุ์คอร์ริเดลถูกผสมหลายร้อยตัวในศูนย์ปางตอง เลี้ยงแบบปล่อยไว้กลางทุ่งเป็นฝูงให้และเล็มหญ้ากินกันเองอย่างเป็นอิสระตามธรรมชาติเหมือนกับการเลี้ยงแกะที่เราพบเห็นกันทั่วไปในประเทศออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ โดยจะปล่อยแกะออกจากคอกประมาณ ๙ นาฬิกาและด้อนเข้าคอกอีกครั้งเวลาบ่าย ๓ โมงเย็นทุกวัน

การเลี้ยงแกะที่ปางตองเป็นการเลี้ยงเพื่อตัดขนให้ชาวบ้านที่บ้านห้วยห้อม โครงการหลวงแม่ลำนนำไปใช้ทอผ้าขนสัตว์จำหน่าย มีใช้เพื่อโชว์นักท่องเที่ยวแบบเดียวกับที่รีสอร์ทหลายแห่งในหลายพื้นที่นิยมทำกัน

แต่ในช่วงฤดูหนาวที่ผู้คนหลั่งไหลไปเที่ยวแม่ฮ่องสอนกันล้นหลาม ทางศูนย์ปางตองเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ผลิตเพลินใกล้ชิดกับการเลี้ยงแกะด้วยกิจกรรมมากมาย เช่น การเย็บชมคอกแกะ ให้อาหารแกะ โชว์ตัดขนแกะ สาธิตการทอผ้าขนแกะด้วยมือ โดยนักท่องเที่ยวสามารถอุ้มแกะถ่ายภาพ หรือไล่ด้อนฝูงแกะได้อย่างสนุกสนาน

นอกจากนี้ยังมีผลิตภัณฑ์จากขนแกะ เช่น สบู่และครีมบำรุงผิวทำจากรกแกะสูตรเฉพาะของปางตอง ผ้าพันคอ และผ้าคลุมไหล่สวยๆ ให้ได้เลือกซื้อกันในราคากันเองด้วย

...

พื้นที่สุดท้ายเลยจากทุ่งเลี้ยงแกะเข้าไป ที่เป็นไฮไลต์ของสถานที่แห่งนี้ คือบริเวณที่ตั้งของพระตำหนักปางตองซึ่งเป็นที่พักของพระบรมวงศานุวงศ์ยามเสด็จฯ เยือนแม่ฮ่องสอน

เรือนประทับแรมแห่งนี้ตั้งอยู่บนยอดเนิน มองจากพื้นราบขึ้นไปจะไม่เห็นพระตำหนักเลย แต่เมื่อขับรถ
อ้อมสูงขึ้นไปเรื่อยๆ และเดินเท้าต่อเข้าไปจนถึงด้านในสุดจึงจะเห็นพระตำหนักที่ร่มรื่นด้วยร่มเงาไม้ใหญ่น้อย
โอบไว้ด้วยสวนผลไม้เมืองหนาวและแปลงดอกไม้สีแสนสดใสส่งกลิ่นหอมกรุ่น

มองจากบริเวณด้านหน้าพระตำหนักลงมาด้านล่างจะเห็นทุ่งเลี้ยงแกะเป็นภาพกว้าง
บ้านของพ่อหลังนี้ช่างสงบเรียบง่ายมิได้ต่างไปจากบ้านเกษตรกรคนใดเลย

.....

หม่อนไหม: หัวใจหัตถกรรมศิลปาชีพ

“...ทุกแห่งที่ตามเสด็จ จะเห็นว่าชาวอีสานนีุ้่งขึ้นไหมมัดหมี่ ข้าพเจ้าก็บอกว่าขอให้ฉันสักตัวจะได้
ไหม เขาบอกว่าเอาไปทำไมของบ้านนอกคอกนา คนรวยๆเขาไม่ใส่กันหรอก ก็บอกกับเขาว่าสวยจริงๆไม่ใช่
ແລ້ງยกยอ เพราะว่านี่เป็นของสวยงามมาก เขาก็เลยยินดี เขาบอกว่าถ้าจะใส่จริงเขาจึงจะทำให้ บอกว่าทำมา
เถอะแล้วจะใส่ เขาก็ช่วยกันทำมา ...”

(พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ วันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๒๓)

...

ด้วยความสนพระทัยและทอดพระเนตรเห็นความงดงามอันเปี่ยมล้นแฝงอยู่ในงานหัตถกรรมผ้าไหม
พื้นบ้านของไทย ทำให้สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงเริ่มพัฒนาหม่อนไหมขึ้นอย่างจริงจัง
ภายหลังตามเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไปเยี่ยมราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นครั้งแรกเมื่อ
ปี พ.ศ.๒๕๑๘

ครั้งนั้นพระองค์ทรงสังเกตเห็นว่าชาวบ้านฝ่ายหญิงที่มารับเสด็จฯ มักแต่งกายด้วยผ้าชิ้นไหม ต่างสี
ต่างลาย งดงามยิ่งนัก จึงทรงมีพระราชดำริว่าน่าจะหาอาชีพเสริมให้ราษฎรมีรายได้สม่ำเสมอตลอดปีด้วยการ
ทอผ้าไหมจำหน่าย โดยพระองค์จะทรงรับซื้อเองในราคาที่คุ้มค่าและให้ถือเสียว่าเป็นแบบแม่ให้ลูกชาวบ้านจึง
ยอมขายผ้าให้

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรไปหลายท้องถิ่น ยิ่งทรงเห็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สืบทอดกันมา
ต่อรุ่น อีกทั้งลวดลายของผ้าไหมยังงดงามแตกต่างกันไปเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละชุมชน สมกับที่เส้นไหมได้รับ
ยกย่องให้เป็น “ราชินีแห่งเส้นใย” สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงทรงจัดตั้งหน่วยงานด้านผ้าไหมขึ้น

เป็นมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ ในพระบรมราชินูปถัมภ์เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๑๙ โดยทรงมีพระมหากรุณาธิคุณรับเป็นองค์ประธานมูลนิธิ พร้อมรับไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์

นอกจากนั้นทรงมีพระประสงค์ให้เพิ่มคุณภาพของเส้นไหมและผ้าไหมจึงทรงก่อตั้งโครงการสนับสนุนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหมอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการจวบจนปัจจุบันด้วยสายพระเนตรอันยาวไกลทำให้ไหมไทยเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายและรู้จักไปทั่วโลกในนาม "Thai Silk" กลายเป็นส่วนหนึ่งในสัญลักษณ์ของประเทศไทยในสายตาของชาวต่างชาติ และเป็นสินค้าส่งออกสร้างที่ชื่อเสียงและรายได้เข้าประเทศจำนวนมากในแต่ละปี

ต่อมาในพ.ศ.๒๕๓๑ คณะกรรมการบริหารของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ พิจารณาเห็นว่า สมาชิกของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ต่างยึดศิลปาชีพเป็นอาชีพหลักมากกว่าทำเป็นอาชีพเสริม และองค์ประธานมูลนิธิก็ทรงบริหารจัดการด้วยพระองค์เองมิได้เป็นเพียงการพระราชทานพระบรมราชินูปถัมภ์ จึงเปลี่ยนชื่อของมูลนิธิจาก "มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชินูปถัมภ์" เป็น "มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า The Foundation of the Promotion of Supplementary Occupations and Related Techniques of Her Majesty Queen Sirikit of Thailand ชื่อย่อว่า SUPPORT

ปัจจุบันมูลนิธิมีโรงฝึกศิลปาชีพส่วนกลางอยู่ที่พระราชวังสวนจิตรลดา และมีศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพกระจายอยู่ทั่วประเทศ เช่น ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ศูนย์ศิลปาชีพบ้านกุดนาขาม จังหวัดสกลนคร ศูนย์ศิลปาชีพพิเศษบ้านทรายทอง จังหวัดสกลนคร ศูนย์ศิลปาชีพบ้านจาร จังหวัดสกลนคร ศูนย์ศิลปาชีพบ้านแม่ต๋ำ จังหวัดลำปาง ศูนย์ศิลปาชีพเครื่องปั้นดินเผาพระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ จังหวัดนราธิวาส ศูนย์ศิลปาชีพบ้านเนินธัมมัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ศูนย์ศิลปาชีพบ้านวัดจันทร์ จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังมีโครงการส่งเสริมศิลปาชีพในอีกหลายจังหวัดทั่วประเทศ

สำหรับงานศิลปาชีพในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เริ่มต้นขึ้นเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ ได้เสด็จฯ ทรงเยี่ยมราษฎรจังหวัดแม่ฮ่องสอน ณ ศูนย์บริการและพัฒนาลุ่มน้ำปาย เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทอดพระเนตรเห็นความเป็นอยู่ของราษฎรซึ่งเป็นชาวไทยภูเขาหลายเผ่าอาศัยอยู่บนเทือกเขาสูงในพื้นที่ทุรกันดารเป็นป่าทึบพื้นที่เพาะปลูกมีน้อย ราษฎรจึงดำรงชีพด้วยการทำไร่เลื่อนลอย มีการหักโค่นต้นไม้และเผาป่าซึ่งเป็นการทำลายต้นน้ำลำธารบ้างก็หาของป่าขาย บ้างก็รับจ้างขนยาเสพติดหรือไม่ก็ปลูกฝิ่น

จึงทรงมีพระราชประสงค์ให้ชาวบ้านที่มียากจนเหล่านี้มีความรู้ความสามารถในการสร้างงานศิลปาชีพพิเศษเป็นอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินโครงการพัฒนาทางด้าน

เกษตรกรรมเพื่อเปลี่ยนอาชีพของราษฎรจากการปลูกฝิ่นทำไร่เลื่อนลอยตัดไม้ทำลายป่าหันมาประกอบอาชีพ
สุจริตที่ยั่งยืน

เดิมโครงการศูนย์ศิลปาชีพแม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่ ณ บ้านห้วยเตี๋ย ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัด
แม่ฮ่องสอน ในชื่อ “โครงการศูนย์ศิลปาชีพหม่อนไหมแม่ฮ่องสอน” เริ่มต้นด้วยการทำแปลงปลูกหม่อนและ
จัดสร้างอาคารฝึกอบรมการเลี้ยงไหมให้กับราษฎรที่บ้านห้วยเตี๋ย โดยได้รับความร่วมมือจากกรมทหารราบที่
๒๑ รักษาพระองค์ในการสำรวจหาพื้นที่จัดสร้างศูนย์ฯและได้รับที่ดินบริจาคของราษฎรประมาณ ๑๐ ไร่ใน
บริเวณป่าสักติดกับหมู่บ้านห้วยเตี๋ย

ศูนย์ศิลปาชีพแม่ฮ่องสอนในระยะแรกส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นกิจกรรมหลัก โดยให้กรม
ทหารราบที่ ๒๑ ประสานงานคัดเลือกสมาชิกเข้ามาฝึกอบรม และให้สถานีทดลองหม่อนไหมแม่โจ้ส่งเจ้าหน้าที่
มาสอนวิธีปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ได้รับความสนใจจากชาวบ้านอย่างกว้างขวาง มีการฝึกอบรมการทอผ้าไหม
อย่างต่อเนื่อง และพัฒนาพันธุ์ไหมหลายสายพันธุ์จนได้ไหมที่เหมาะสมต่อการเลี้ยงในพื้นที่

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณคัดเลือกบุตรหลานของสมาชิก
ศิลปาชีพ ๒ คน คือนางสาวละออง หุ่นผิว และ นางสาวสะอาดจิต ไทยใหม่ เข้าไปฝึกอบรมการทอผ้าไหม-ทอ
จก ที่โรงฝึกศิลปาชีพ สวนจิตรลดา ปัจจุบันทั้งคู่ได้กลับมาเป็นครูสอนทอผ้าไหมและทอผ้าจกที่ศูนย์ศิลปาชีพ
แม่ฮ่องสอน

ต่อมาในปี ๒๕๒๘ ทรงพระราชทานเงินของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษจัดซื้ออาคารและที่ดินจำนวน
๕ ไร่เศษ ให้จัดตั้งเป็นศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของศูนย์ศิลปาชีพ
ปัจจุบันนี้ บนถนนชุมชุมประพาส อำเภอเมือง บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัด

ไม่เพียงแต่ส่งเสริมเรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเท่านั้น ศูนย์ศิลปาชีพแม่ฮ่องสอนยังใช้เป็นสถานที่
ฝึกอบรมและส่งเสริมอาชีพอื่นๆ ให้แก่ราษฎรทั้งชาวไทยพื้นราบและชาวไทยภูเขา เช่น การจักสานหวาย จัก
สานไม้ไผ่ การแกะสลัก การทอผ้า ตัดเย็บเสื้อผ้าตุ๊กตาชาวเขา ดอกไม้ประดิษฐ์ เครื่องหนัง และการทำ
เครื่องเงิน เป็นต้น

ศูนย์ศิลปาชีพแม่ฮ่องสอนขยายผลการดำเนินงานออกไปยังอำเภอต่างๆ ทุกอำเภอ มีการปรับปรุง
อาคารและก่อสร้างเพิ่มเติมมาโดยลำดับ ในปี ๒๕๔๔ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาลเมือง
แม่ฮ่องสอนจัดสร้างอาคารศิลปาชีพหลังใหม่ที่ใช้อุปโภคบริโภคในปัจจุบัน

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จทอดพระเนตรผลการดำเนินงานและทรงประกอบพิธี
เปิดอาคารหลังใหม่เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔

อาคารศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอนจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอย ดังนี้

ชั้น ๑ จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอน และกลุ่มศิลปาชีพต่างๆ อาทิ ผ้าทอ กะเหรี่ยง เสื้อกะเหรี่ยงปักลูกเดี๋ยย ผ้าคลุมเตียง ผ้าปูโต๊ะ ผ้าพันคอ ชิ่น น้ำมันงาปางตอง ขนมगा ผักกาดดองแห้ง ไวน์มะเมา เครื่องจักสาน ผลิตภัณฑ์ผ้าทอชนกะ สบู่ เครื่องสำอางจากรกกะ และในบริเวณโถงขาย ผลิตภัณฑ์ยังมีการสาธิตการทอผ้าจากช่างทอพื้นบ้านด้วย

ชั้น ๒ เป็นห้องทรงงานและนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติ แสดงพระราชกรณียกิจด้านการพัฒนา และโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เช่น โครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริ งานส่งเสริมการประมงในพื้นที่โครงการพัฒนาตามพระราชดำริ งานโครงการหลวงภายในงานพัฒนาเกษตรบนที่สูง สถานีวิจัยทดสอบพันธุ์สัตว์ โครงการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้เมืองพะเยา

ชั้น ๓ เป็นพิพิธภัณฑ์ชนเผ่า ๖ เผ่า แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่แม่ฮ่องสอน ได้แก่ ลีซู ลาหู่ ม้งละวะ ไทยใหญ่ และปกากะญอหรือกะเหรี่ยง โดยแบ่งส่วนจัดแสดงแยกตามแต่ละเผ่า จำลองบ้าน มีหุ่นชนเผ่าที่แสดงเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายประจำเผ่า เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน อาหารการกิน ผ้าทอ เป็นต้น

งานศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอนดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ขยายตัวและเจริญก้าวหน้าตามลำดับ จนถึงปัจจุบันมีการแต่งตั้งคณะทำงานฯศูนย์ศิลปาชีพ ประกอบด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนส่งเสริมงานศิลปาชีพของจังหวัดให้เป็นไปอย่างราบรื่น โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดฯเป็นหัวหน้าคณะทำงาน มีพัฒนาการจังหวัดฯเป็นเลขานุการคณะทำงาน และจัดตั้งศูนย์ศิลปาชีพสาขาอำเภอต่างๆ ขึ้นเพื่อประสานงานระหว่างราษฎรในพื้นที่กับศูนย์ฯจังหวัด ทั้งนี้หัวหน้าคณะทำงานของศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอนจะมาจากกรมทหารราบที่ ๒๑ รักษาพระองค์

ปัจจุบันศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอน มุ่งให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปาชีพสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต มีเป้าหมายขยายผลสู่ราษฎรทั่วทั้งจังหวัด เพื่อส่งเสริมให้ราษฎรที่ยากจนมีอาชีพเสริมและมีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการอนุรักษ์งานด้านศิลปกรรม หัตถกรรม ตลอดจนรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นด้วย โดยทางศูนย์ฯจะจัดฝึกอบรมและดำเนินการส่งเสริมด้านการตลาดและการขายให้แก่สมาชิกทุกกลุ่ม

ปัจจุบันสมาชิกศูนย์ฯ มีทั้งแบบชั่วคราวและถาวร สมาชิกชั่วคราวเมื่อเรียนจบหลักสูตรแล้วจะกลับไปประกอบศิลปาชีพที่บ้าน ส่วนสมาชิกถาวรจะถูกว่าจ้างให้เป็นช่างฝีมือประจำศูนย์ฯ เพื่อผลิตงานศิลปาชีพเข้าสู่ท้องตลาดและสืบทอดงานศิลปาชีพโดยเป็นวิทยากรจัดอบรมให้แก่ผู้สนใจสมัครเป็นสมาชิกในโอกาสต่อไป

ศูนย์ศิลปาชีพแม่ฮ่องสอนภายใต้ร่มพระบารมี “แม่หลวง” แห่งปวงชนชาวไทย ที่เริ่มต้นมาจากพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นที่ทรงห่วงใยในความเป็นอยู่ของราษฎรพื้นที่ห่างไกล เชื้อมรร้อยไว้ด้วยสายใยความจงรักภักดีของพสกนิกร ดุจดียวกับพลังแห่งเส้นไหมงดงามสมคำราชนิแห่งเส้นใย

ทั้งมวลนั้น บัดนี้เป็นแหล่งสร้างรายได้ให้ประชาชนจำนวนมากได้อยู่ดีกินดีสมดังพระราชปณิธาน
แล้ว

.....

บทที่ ๒

เดินตามรอยเท้าพ่อ

.....

ห้องฟ้า...

ไม่รู้ร้อนรู้หนาว

ไม่เคยกำหนดขอบเขตแห่งตน

เป็นบ้านของฝนและเคหาสน์ดาว

บางครั้งเป็นสวนดอกไม้

สายธาร...

เอื่อยไหลจากน้ำซับใต้พิภพ

ไม่หวาดหวั่นพริ้วพริ้วสิ่งกีดขวาง

จุดหมายปลายทางคือที่ต่ำกว่าเสมอ

เป็นลำคลอง เป็นมหาสมุทรเป็นเมฆา

แล้วย้อนกลับมาเป็นหยาดพิรุณ..กรุ่นเย็น

เดินทางกลับไปหามารดาแห่งผืนป่าอีกครั้ง

สันเขา...

หนาวลมสูงหวัหวิว ใบไม้ระริบปลิวไร้แรงต้าน

ภูผามีเคยรังเกียจผืนหญ้าสายลมไม่เกียจงอนที่จะพัดลงต่ำ

น้ำค้างพรหมพราวสู่ทุกพื้นผิวสม่าเสมอเป็นบรรณาการจากฟ้า

ชีวิตน้อยใหญ่มีค่าเท่าเทียมในความเป็นชีวิต

ผืนป่า...

โอบอุ้มชุ่มรัก นุ่มนวลด้วยเมตตาในทุกฤดูกาล

เพื่อแผ่ความสุขให้สรรพชีวิตผ่านธาตุทั้งสี่มีเคยย่อท้อ

ดิน น้ำ ลม ไฟ ปรุงดอกไม้ให้เปล่งสีมีกลิ่นได้แสงตะวัน

ก่อนหินก็กลิ้งตัวหยอกล้ออยู่ใต้ฝ่าเท้ายามเรากระเริงสุขกลางไพร
แม้แต่ใบไม้ก็รำรำหล่นลงเป็นสายลงมาทักทายดินนุ่ม
สรรพสิ่งเล็กๆเต็มไปด้วยเรื่องราวใหญ่ๆในตัวมันเอง
ที่นี่.... “ปางอุ๋ง” บ้านแห่งแรงบันดาลใจ

...

ที่นี่...ปางอุ๋ง

ไอหมอกเบาบางลอยอ้อยอิ่งอยู่เหนือผิวน้ำนิ่งใสรอแดดแรกมาลูบไล้ก่อนจะหายวับไป...นั่นคือภาพ
จำในใจผู้คนที่เคยผ่านทางมาถึงที่นี่ “หมู่บ้านรวมไทย” หรือ ปางอุ๋ง

บ้านรวมไทยจะเจียบเหงาที่สุดในฤดูร้อนที่หมอกควันจากไฟป่าลอยต่ำลงมาคลุมทั้งหุบเขาลามเข้าไป
ถึงในเมืองห่มพื้นที่ราบเอาไว้ทั้งหมด เป็นช่วงเวลาที่ถนนหนทางโล่งจากยวดยานเพราะเป็นการสัญจรเฉพาะ
ในหมู่คนเมืองเสียส่วนใหญ่

ป่าทั้งป่าสงวนยังอยู่ในความแห้งแล้ง ต้นไม้ที่ผลัดใบสะบัดกิ่งทิ้งใบแห้งกรอบให้ลมหอบไปทั่วผืนดิน
จนเมื่อฝนแรกมาให้หญ้าระบัดเขียวฉ่ำและห้วงแห่งการเกิดใหม่ของสรรพชีวิตจึงเริ่มต้นอีกครั้ง

ฤดูหนาวอาจจะเป็นช่วงเวลาแสนงามที่สุดในสายตาและความรู้สึกของนักท่องเที่ยวผู้ผ่านทางมาเดิน
เล่นแค่ชั่วครั้งชั่วคราว แต่แผ่นดินแม่ยังสอนทั้งดงามและแสดงตัวตนของป่าใหญ่ในเขาสูงอย่างที่ต้องเป็นฤดู
ฝนเท่านั้นโดยเฉพาะบนพื้นที่สูงแถบ ปางอุ๋งแห่งนี้

สายฝนจะปลุกป่าทั้งป่าให้ตื่นขึ้นมาร้องรำทำเพลงในทุกจังหวะธรรมชาติของแต่ละสิ่ง

กบเขียดจะระงมเสียงเรียกชาวบ้านออกไปส่องไฟหาของกินอร่อยกันยามค่ำคืน แนนอนราชาแห่งผืน
ป่าหน้าฝนจะเป็นสิ่งใดไปไม่ได้นอกจาก “เขียดแล้ว” สูดยอดแห่งรสชาติประจำป่าถิ่นนี้

เห็ด หน่อไม้ หวาย ตำลึง มะระ ผักกูด ผักหวาน ผักป่าสารพัดอย่างแตกใบอ่อนรอคอยมือใครต่อใคร
ไปช่วยเด็ดยอด

ไม้ที่ทั้งใบหมดต้นจะแตกตุ่มต่อยอด ยึดกิ่งแผ่ก้านสานต่อกันออกไป

เสียงลมเสียงฝนจะกล่อมคำคืนและกลางวันให้เปลี่ยนท่วงทำนองหมุนเวียนกันไปตามอารมณ์ฟ้า ทั้ง
อ้อยอิ่งครึกครื้น ทั้งรื่นรมย์สะทกสะท้าน แล้วแต่จังหวะท่วงทำนองของพายุ

น้ำจากป่าสูงที่เหลือกำลังไม่ใหญ่จะดูดซับเอาไว้ได้ทะลักทลายล้นฝายลงมาสู่ด้านล่างที่ละชั้นๆ เกิดเป็นน้ำตกสวนต้นใหญ่ค่อยๆ กระจายมากมายไปทั่วบริเวณป่า จนบางเวลาน้ำอาจท่วมต้นต้นตลิ่งเอ่อล้นเข้าไปในพื้นที่ทำกิน ท่วมทุ่งไหลป่าเข้านาเข้าสวน

แต่ในระบบนิเวศที่ธรรมชาติป่าเขาออกแบบเอาไว้สมบูรณ์ น้ำฝนในป่าใหญ่จะไม่ท่วมขังอยู่นานนัก เป็นแบบมาไวไปเร็ว แค่สองสามวันก็จะผ่านเลยไปราวกับตั้งใจแวะมาเยี่ยมเพื่อนเพื่อจะฝากตะกอนปุ๋ยที่หอบหิ้วจากป่าสูงมาให้

และในฤดูชุ่มฉ่ำนั้นดูเหมือนน้ำทุกหยดปรารภจะผ่านทางมาเยี่ยมเยือนอ่างเก็บน้ำปางอู่ก่อนจะไหลเลยลงไปสู่ลำคลองร่องน้ำสาขามากมายเบื้องล่าง

แทบทุกวันกลุ่มหมอกม้วนตัวลงจากยอดภูฏูเข้ามาทักทายคนในหมู่บ้านได้ร่มไม้ ในศาลานั่งเล่น พาความชุ่มเย็นมาโอบกอดไว้ชั่วขณะแล้วจากไป...แล้วกลับมาใหม่...แล้วจากไป เป็นช่วงเวลาแสนพิเศษที่คนต่างถิ่นน้อยคนจะได้สัมผัส

หมอกฝนแต่งภูเขาให้มีม่านขาวที่ด้านหน้า ด้านหลัง ด้านบน ด้านล่าง ไต่ไปตามยอดไม้ ไหลไปตามริมน้ำ เรี่ยต่ำอยู่ตามหุบ ลอยสูงสู้อยอดดอย ฝากร่องรอยความชุ่มฉ่ำไปทั่ว

และเมื่อถึงเวลาฟ้าเปิด ถ้าไม่มีไค้รุ่งพุ่งผ่านก็จะเห็นฟ้าใสอยู่ในแสงแดดสวย มีเมฆช่วยวาดภาพไม่เคยซ้ำ...ทุกวัน

แดด ลม ฝน ฟ้า ดิน น้ำ ไม้ จับมือผสานกันป่าวประกาศความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ และนี่เองคือความอุดมสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำแม่ฮ่องสอน

...

สำหรับคนที่รู้จักที่มาที่ไปของปางอู่ อาจจะมองเห็นแค่มิติทางด้านวิวทิวทัศน์และการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว

มองฉาบฉวยแค่ด้านความงาม ความโรแมนติก ถ่ายทอดออกมาด้วยภาพถ่ายทะเลสาบใสแจ๋วที่โอบล้อมด้วยยอดเขาสูงในบรรยากาศแสนสงบ เย็นสบาย ยามพระอาทิตย์ขึ้นแสงสีทองสะท้อนผืนน้ำเป็นประกายฉายเงาทิวสนที่เรียงรายอยู่ริมทะเลสาบ ไหลมองบางๆ ลอยเรี่ยผิวน้ำเหมือนฉากในความฝัน

ชีวิตจริงของชาวบ้านในปางอู่ไม่ใช่เพนินยา ไม่ใช่สถานที่แสนสบายอย่างหลายคนคิด กว่าจะบุกเบิกสร้างสมระดมกันพัฒนาขึ้นมาได้ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย

ความงามนั่นถือเป็นความโชคดีของพื้นที่ เป็นสิ่งที่ธรรมชาติสร้างมาให้อยู่แล้ว มีหุบเขา มีแหล่งน้ำ มีร่องลึกที่จะรองรับสำหรับทำอ่างเก็บน้ำใหญ่ และป่าไม้รายรอบอุดมสมบูรณ์ แค่นี้ก็สร้างอ่างเก็บน้ำให้เป็นทะเลสาบแสนงามขึ้นมาได้ในทุกพื้นที่

สิ่งนี้คือพระอัจฉริยภาพอันยิ่งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ก่อนปีพุทธศักราช ๒๕๒๓ บริเวณตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งเป็นพื้นที่บนดอยสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๑,๒๐๐ เมตร ห่างจากแนวชายแดนเมียนมาร์ราว ๓ กิโลเมตร เป็นหนึ่งในเขตพื้นที่อันตราย เนื่องจากมีกองกำลังชนกลุ่มน้อยต่างๆ ช้องสู้รบกันตามแนวชายแดนทำสงครามปลดปล่อยตัวเองกับรัฐบาลเมียนมาร์ อาศัยการตัดไม้ทำลายป่าและปลูกฝิ่นเป็นแหล่งรายได้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯเยี่ยมราษฎรทอดพระเนตรสภาพพื้นที่และความเป็นอยู่ของพสกนิกรบนพื้นที่สูงที่อยู่กันอย่างกระจัดกระจายและยากลำบากในการทำกิน จึงทรงมีพระราชดำริให้รวบรวมราษฎรในบริเวณนี้เข้าเป็นกลุ่มก้อนจะได้พัฒนาชีวิตและส่งเสริมอาชีพ สร้างความมั่นคงแนวชายแดนและฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์ยั่งยืนตลอดไป

เพราะสภาพในขณะนั้นบ้านหมอกจำแป่เป็นพื้นที่บุกรุกตัดไม้ทำลายป่ามากถึง ๒,๐๐๐ ไร่สภาพป่าไม้ไม่สามารถฟื้นตัวขึ้นเองตามธรรมชาติได้ทันกับความต้องการในด้านอุปโภคบริโภค และขาดสมดุลทางระบบนิเวศน์ หากปล่อยทิ้งไว้เช่นนี้ต่อไปก็จะมีผลเสียหายต่อลุ่มน้ำแม่สะงา ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและนิเวศวิทยา

กรมชลประทานรับสนองพระราชดำริสร้างอ่างเก็บน้ำปางตองขึ้นเหนือลำห้วยปางตองเมื่อสร้างอ่างเก็บน้ำเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้ฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณนี้ขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๗ พร้อมกับการจัดตั้ง“หมู่บ้านรวมไทย” รวมชาวไทยภูเขามาอยู่ด้วยกันเสียเพื่อลดการเข้าบุกรุกทำไร่ ฝิ่นและปลูกข้าวโพดของชาวเขาพร้อมกับป้องกันนายทุนไม่ให้ลักลอบเข้ามาตัดไม้ทำลายป่าอีก

เมื่อพระราชทานแนวพระราชดำริแล้ว หน่วยงานจากกระทรวงทบวงกรมต่างๆที่เกี่ยวข้องก็เข้าฟื้นฟูสภาพป่าและปรับปรุงระบบนิเวศน์ด้วยการปลูกป่าแบบต่าง ๆ ทั้งไม้ทั่วไปและไม่ใช้สอย มีการปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง ปลูกหวาย ปลูกป่าเปียกปรับปรุงระบบนิเวศรวมเนื้อที่กว่า ๒ หมื่นไร่จัดทำแนวกันไฟ ทำฝายต้นน้ำชะลอความชุ่มชื้น รวมถึงการส่งเสริมการจัดทำโครงการธนาคารอาหารชุมชนเพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎร ซึ่งมีอยู่สองชนเผ่า คือ ไทใหญ่และปะโอ(โปว์)

โครงการพระราชดำริปางตอง ๒ แห่งนี้ ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองแม่ฮ่องสอนประมาณ ๔๔ กิโลเมตร อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ปายฝั่งขวาตอนล่าง ปัจจุบันได้รับประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติถ้ำปลา-น้ำตกผาเสื่อ เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๒ มีเนื้อที่ประมาณ ๕๗,๒๑๐ ไร่ ครอบคลุมพื้นที่บ้านห้วยมะเขือส้ม บ้านรวมไทย หมู่ที่ ๕ ตำบลหมอกจำแป่ และบ้านไม้สะเป่ บ้านห้วยผึ้ง หมู่ที่ ๙ ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในการจัดตั้งโครงการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินลงพื้นที่และทรงติดตามความก้าวหน้าด้วยพระองค์เองมาตั้งแต่ต้น ทรงมีพระราชดำริให้หน่วยทหารจากกรมทหารราบที่ ๒๑ รักษาพระองค์(ทหารเสือราชินี) เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ในโครงการ ทั้งในส่วนมวลชนและหน่วยงานราชการมาตั้งแต่ต้นจนปัจจุบัน

ในที่สุด ๓๐ ปีผ่านไป ระบบนิเวศน์กลับคืนสู่ความสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง

สภาพพื้นที่โครงการกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์เป็นเสมือนไข่มุกแดงอยู่กลางอุทยานแห่งชาติที่มีป่าหลายอย่างขึ้นผสมผสานกัน ได้แก่ ป่าดิบชื้น ป่าดิบเขา ป่าสน ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และมีพันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ก่อกวนต่าง ๆ ไม้สนสองใบ สนสามใบ สัก ทะโล้ จั้วป่า มะม่วงป่า หว้า ไข่ หวาย กล้วยไม้ป่า สำหรับสัตว์ป่าที่พบบ่อย ได้แก่ เก้ง หมูป่า ไก่ป่า ลิง นกนานาชนิด ฯลฯ

หลังจากการฟื้นฟูสภาพป่าและสร้างหมู่บ้านรวมไทยให้เป็นโครงการต้นแบบที่สำคัญแล้ว ทางโครงการเห็นว่าภูมิประเทศของโครงการตั้งอยู่บนพื้นที่สูง มีทัศนียภาพป่าสนสามใบ อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ประกอบกันอย่างลงตัวงดงามยิ่งและยังมีสภาพอากาศหนาวเย็นตลอดทั้งปี ที่พิเศษคือในช่วงเช้าตรู่ของฤดูหนาวอ่างเก็บน้ำจะเต็มไปด้วยไอหมอกที่สวยงาม จึงพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ปางอุ๋งจึงเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอย่างแพร่หลาย ในแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมมากกว่า ๑ แสนคน ทำให้ประชาชนในพื้นที่มีรายได้เพิ่มขึ้น ช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่นให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

จนถึงวันนี้ปางอุ๋งถูกจัดอันดับจากหลายสำนักให้เป็นสถานที่รับลมหนาวแสนโรแมนติกันอันดับต้น ๆ ของไทยไปแล้ว

ปางอุ๋ง เป็นภาษาถิ่น หมายถึงที่พักริมอ่างเก็บน้ำและเอกลักษณ์ของที่นี่ คือ อ่างน้ำ หงส์ และป่าสน อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้ตามโครงการในพระราชดำริส่วนหงส์ขาวและหงส์ดำสองคู่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถพระราชทานให้เป็นสัตว์สวยงามคู่ขวัญประจำอ่างที่มักจะเล่นน้ำเป็นคู่คลอเคลียกันไปตามผิวน้ำอันสวยงามแสนสงบ ชุกปิกใช้ชวนอดผู้คนที่คอยลอบชมราวกับเป็นการแสดงของดาราประจำถิ่น

ริมขอบอ่างความจุน้ำ ๕.๘ แสนลูกบาศก์เมตรลึก ๑๔ เมตร ครอบคลุมพื้นที่ส่งน้ำ ๑,๓๐๐ ไร่มีถนนตัดลดเลาะทิวสนสูงชันไปสู่ป่าดำนในซึ่งเป็นที่ตั้งฝายน้ำล้นที่สูงเป็นชั้นๆ น้ำจากฝายไหลลดหลั่นกันลงมาเป็นสายน้ำตกอันสวยงามแล้วไหลรวมมาสู่อ่างปางอุ๋งด้านล่างขนาดใหญ่

น้ำจากทะเลสาบปางอุ๋งแห่งนี้มีวางระบายให้ไหลต่ำลงไปกว่านั้นอีกเป็นชั้นๆ จนถึงพื้นที่ปางตอง ๑ ซึ่งเป็นเขตพระตำหนักหรือเรือนประทับแรมปางตองแต่ละระดับความสูงที่แตกต่างกันจะมีฝายรับน้ำอยู่เป็นระยะ อีกหลายฝายเพื่อรับน้ำเก็บไว้ในอ่างแล้วดึงเข้าไปใช้ต่อในชุมชนที่อยู่สูงต่ำแตกต่างกันไป

ถ้าหลับตานึกก็จะเห็นภาพของน้ำซับจากผืนไพรบริสุทธิ์ที่ค่อยๆ ไหลจากหลายทิศทางมารวมกัน ในอ่างใหญ่บนที่สูง และจากอ่างแม่แห่งนั้นก็จะมีอ่างลูกในลักษณะอ่างเล็กอ่างน้อยคอยรองรับน้ำที่หลากลั่นจากฝายด้านบนลงไปเป็นชั้นๆ

นี่คือหลักการดึงน้ำจากธรรมชาติไปใช้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีได้อาศัยเครื่องยนตกลไกใดเลย ใช้เพียงแรงโน้มถ่วงของโลกเท่านั้น

....

“ข้าพเจ้ารู้สึกดีใจมากที่ได้กลับมาเยี่ยมที่นี่อีกครั้ง เยี่ยมประชาชนทุกหมู่เหล่า และได้เห็นความตั้งใจของทุกๆ ท่าน ที่ช่วยกันรักษาป่า อันที่จริงคำว่าป่านี้ ที่สำคัญก็คือหมายถึงต้นน้ำ แหล่งที่ผลิตน้ำทำให้เกิดน้ำขึ้น เวลาฝนตกหน้าฝนต้นไม้นี้ค่อยเป็นที่เก็บน้ำไว้ได้ดิน เก็บไว้ตามลำต้น ตามกิ่งก้าน ตามใบ และเสร็จแล้วจะกลับเลี้ยงผืนแผ่นดินนี้ด้วยน้ำที่เขาเก็บเอาไว้

ทุกคนก็รู้ว่า ในชีวิตของเราสิ่งที่สำคัญที่สุดคือน้ำ เราขาดข้าวขาดอาหารได้หลายหลายวัน แต่เราอยู่ได้ไม่กี่วันถ้าไม่มีน้ำ แม้แต่เวลาที่เราอยู่ในท้องแม่เราก็ต้องมีน้ำคอยหล่อเลี้ยงไม่ให้กระทบกระทั่งจนกระทั่งตาย

ก่อนที่จะคลอดออกจากท้องแม่ น้ำนี้เป็นสิ่งที่เลี้ยงดูชีวิตของสัตว์ที่มีชีวิตทั้งหลาย เพราะฉะนั้นไม่มีอะไรสำคัญที่สุดเท่า น้ำแล้ว ข้าพเจ้าอยากจะบอกว่าทรัพยากรมีค่าที่สุดในโลก ไม่ใช่ทอง ไม่ใช่เพชร แต่เป็นน้ำ และบังเอิญทรัพยากรน้ำนี้ ไม่ใช่เป็นของเหลือเฟือในโลกของเรา

โลกของเรานี้ น้ำที่มีค่าที่สุด เป็นของที่มีน้อย มีจำกัด และไม่เพิ่มขึ้น แม้กาลเวลาจะผ่านไปอย่างไร น้ำในโลกก็ไม่เพิ่มขึ้น มีจำนวนเท่าไรตั้งแต่โลกสร้างมาที่คนอยู่ได้ น้ำก็จะอยู่เท่านั้น ไม่มีวันเพิ่มขึ้นเพราะฉะนั้นถ้าเราทุกคนรู้ถึงความหายาก ความมีค่าของน้ำ ก็ต้องรู้ด้วยว่าอะไรที่รักษาน้ำไว้ในดินให้กับเราก็คือป่า คือต้นไม้ และต้นไม้เอง ทำให้เกิดฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล

ประชาชนหลายแห่งพูดกับข้าพเจ้าว่า เดียวนี้ไม่ทราบว่าจะอะไรทำให้ฝนคลาดไป ไม่ตรงต่อฤดูกาล อันที่จริงพวกเรานั้นเองที่ทำให้ฝนแล้ง ฝนคลาดเคลื่อนจากฤดูกาล การที่เราทำลายป่าเป็นจำนวนมาก เรายื่นและลดความชุ่มชื้นในอากาศ ในบรรยากาศเรายื่นและทำให้ฝนคลาดเคลื่อน ทำให้ฝนไม่ตก ไม่ใช่ใครอื่นที่เราจะไปโทษได้

เพราะฉะนั้น ขอให้ทุกคนรู้ว่า การรักษาป่า การดูแลให้โลกนี้แผ่นดินนี้ มีต้นไม้ไม่แห้งละ คือเราสร้างเรา เก็บน้ำ ทรัพยากรที่มีค่าที่สุดในชีวิตของเราไว้ ข้าพเจ้าขออวยพรให้ทุกๆ ท่านมีความสุขสวัสดิ มีโชคดี มีชีวิตที่ รุ่งเรืองแจ่มใส อยู่ในขอบเขตของคนดี สวัสดิ์”

พระราชดำรัสสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถเมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐ ครั้งเสด็จพระราชดำเนิน ณ สวนป่าตามโครงการพระราชดำริปางอุ๋ง

...

การจัดการท่องเที่ยวในบริเวณโครงการปางอุ๋งโดยใช้หมู่บ้านรวมไทยเป็นศูนย์กลางทำเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือโฮมสเตย์นั้น มุ่งให้เกิดความมั่นคงในพื้นที่ตามแนวพระราชดำริ “คนอยู่ร่วมกับป่า อย่างผาสุกและยั่งยืน”

เพื่อให้การพัฒนาพื้นที่เป็นไปอย่างยั่งยืนและยึดแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน สร้างความสมดุลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในเวลาเดียวกัน

การจัดการท่องเที่ยวของศูนย์ปางอุ๋งดำเนินการในลักษณะตั้งเป็นกลุ่มสมาชิกให้คนในหมู่บ้านร่วมกันบริหารจัดการและเป็นเจ้าของกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนด้วยกัน โดยแบ่งเป็นกลุ่มแพกลุ่มเดินท์ กลุ่มโฮมสเตย์จัดระเบียบการเข้าพื้นที่ชัดเจนเป็น ๒ แบบ คือประเภทพักค้างคืนและไป-กลับ โดยเฉพาะในฤดูท่องเที่ยว

ในการพักค้างคืนต้องผ่านระบบการลงทะเบียนที่ศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอนเสียก่อน เนื่องจากพื้นที่โครงการรองรับผู้เข้าพักค้างคืนได้จำกัดเพียง ๕๐๐ คน/วันเท่านั้น ส่วนประเภทไป-กลับ จัดที่จอดรถไว้ที่สนามของโรงเรียนบ้านนาป่าแพก แล้วให้เดินทางต่อด้วยรถโดยสารสองแถวที่ให้บริการโดยชุมชนบ้านนาป่าแพกส่วนการจัดการรายได้ของกลุ่มสมาชิกทั้งหมดร้อยละ ๕ จะถูกแบ่งเข้าบัญชีกองทุนท่องเที่ยวหมู่บ้านรวมไทย

ที่พักภายในปางอุ๋ง มีหลายประเภท ได้แก่โฮมสเตย์ในหมู่บ้านรวมไทย ราคา ๔๐๐-๒,๕๐๐ บาท มีอยู่ ๒๔ หลัง บ้านพักในโครงการฯ จำนวน ๕ หลัง และมีพื้นที่กางเต็นท์อีกประมาณ ๕๐ หลังต่อวัน ส่วนที่กินนั้นให้บริการตามบ้านพักแบบโฮมสเตย์ทั่วไป เป็นอาหารที่ใช้วัตถุดิบพืชผักตามธรรมชาติในท้องถิ่นนั้นซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้บริโภคกันชีวิตประจำวัน

ปางอุ๋งยังไม่มีกระแสไฟฟ้าใช้โดยตรง ในอดีตระบบแสงสว่างมีแค่ตะเกียงและไฟฉาย ชาวบ้านใช้ชีวิตอยู่กับแสงธรรมชาติยามค่ำคืนคือแสงจันทร์แสงดาวมาหลายชั่วอายุโดยไม่ได้เดือดร้อนอะไร แต่เมื่อหมู่บ้านเปิดประตูต้อนรับนักท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องมีเครื่องปั่นกระแสไฟอำนวยความสะดวกให้ แต่จะเปิดใช้เฉพาะช่วงเวลาหลังพระอาทิตย์ตกดินไปแล้วจนถึง ๔ ทุ่มเท่านั้น

ส่วนระบบน้ำประปาในหมู่บ้าน มีน้ำสะอาดให้ใช้และสะดวกสบายอย่างยิ่ง เพราะมีโครงการระบบส่งน้ำชลประทานในพระราชดำริดึงน้ำจากดอยสูงลงมาใช้ได้เต็มปีตลอดปี

บุคคลภายนอกที่เดินทางมาท่องเที่ยว มักจะเน้นการมาชมบรรยากาศของสายหมอกยามเช้าตู่ ด้วยการนั่งแพล่องทะเลสาบชมทัศนียภาพและดูหงส์เล่นน้ำ หรือไม่ก็เดินชมป่าสน ต้นไม้ใหญ่น้อย และพืชพรรณหลากหลายในสวนปางอุ้งใกล้เคียงกับที่ทำการของโครงการพระราชดำริฯ ซึ่งเป็นต้นแบบการปลูกพืชไร่และพืชสวนในที่สูงเช่น อะโวคาโด พลับ สาลี่ บัวยให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศทดแทนการปลูกฝิ่น

นอกจากนี้ยังมีพืชผักสมุนไพร สมุนไพรดอกไม้ประดับเมืองหนาว เช่น กุหลาบ ไฮเดรนเยีย พวงแสด กล้วยไม้สายพันธุ์ต่างๆ โดยเฉพาะเอื้องแซะซึ่งเป็นกล้วยไม้งามประจำถิ่นที่มีกลิ่นหอมโดดเด่นของป่าแถบนี้

หากเดินเล่นลึกเข้าไปด้านในของโครงการจะพบกับ “ศูนย์เพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์เห็ดแบบธรรมชาติตามพระราชดำริ” สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงเป็นห่วงประชาชนจะไม่มีอาหารโปรตีนจากเนื้อสัตว์บริโภคอย่างพอเพียง จึงให้เพาะเลี้ยงขยายพันธุ์เห็ดแครงซึ่งเป็นกบฏเขานิดหนึ่งที่มีเฉพาะในท้องที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนและเป็นที่ยอมรับบริโภคของประชาชน จนทำให้เห็ดแครงในธรรมชาติลดน้อยลงมากเป็นที่น่าวิตกว่าจะสูญพันธุ์ในอนาคต

ศูนย์เพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์เห็ดแครงฯ จัดแต่งภูมิทัศน์ไว้อย่างสวยงามด้วยพรรณไม้ สายธารน้ำตก และอาคารจัดแสดงนิทรรศการสถาปัตยกรรมไทใหญ่ รวมทั้งการสาธิตบ่อเลี้ยงในลักษณะศูนย์ศึกษาแบบครบวงจรที่เปิดให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปเรียนรู้ได้ด้วยตัวเองหรือจากการฝึกอบรมที่จัดขึ้นเป็นครั้งคราว

เห็ดแครงหรือกบฏเขานิดเป็นกบฏเขานิดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทยและใหญ่เป็นอันดับสองของโลก เมื่อโตเต็มที่จะมีความยาวจากปากถึงก้นประมาณ ๑๐-๒๔ เซนติเมตร กระจายพันธุ์อยู่ตามลำห้วยลำธารที่มีน้ำไหล โดยเฉพาะบริเวณภูเขาสูงในประเทศไทย พบได้ทั่วประเทศตั้งแต่เหนือจรดใต้ แต่จังหวัดที่พบมากที่สุดได้แก่ แม่ฮ่องสอน ตากกัญจนบุรี และยะลา ปัจจุบันเห็ดแครงเป็นสัตว์ป่าหายากชนิดหนึ่ง จัดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองของไทยตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕ แต่เป็นสัตว์ป่าชนิดที่ขออนุญาตเพาะพันธุ์ได้

ใครที่ไปปางอุ้งแล้วอยากเห็นหน้าตาเห็ดแครงคงยากหน่อย เพราะเป็นสัตว์มีนิสัยชอบออกหากินตอนกลางคืน และกินเฉพาะสิ่งที่มีชีวิตเท่านั้น อาหารคือแมลงขนาดใหญ่ต่างๆ ทั้งชนิดที่อยู่ในน้ำและแมลงบก เช่น แมลงปอก้าง แมงป่อง ไล่เดือน หอย กุ้ง ปู ปลา ไม่เว้นแม้แต่กบเห็ดด้วยตนเองที่ตัวเล็กกว่า

เห็ดแครงเป็นกบที่ไม่ค่อยส่งเสียงดังนัก เพราะตัวผู้ไม่มีกล่องเสียงจึงไม่มีการร้องระงมเรียกหาตัวเมีย เหมือนกับกบพันธุ์อื่นๆ แต่จะใช้วิธีพองตัวให้เต็มที่แล้วปล่อยลมผ่านออกมาทางเส้นเสียงและท่อลมเกิดเป็นเสียงร้องลักษณะพิเศษขึ้น ความแตกต่างระหว่างเพศผู้กับเพศเมียดูได้จากขนาดตัวที่ตัวผู้จะใหญ่กว่าตัวเมีย

และระยะห่างระหว่างตากับวงแก้วหูตัวผู้จะมีระยะห่างกว่า อีกจุดหนึ่งให้สังเกตที่เขี้ยว ตัวผู้จะเห็นเขี้ยวได้ชัดเจนกว่าขณะที่ตัวเมียเห็นเป็นตุ่มเล็กๆเท่านั้น

ศัตรูธรรมชาติของเขียดแล้วคือ นก หนู งู ศัตรูเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ควบคุมเขียดแล้วให้มีปริมาณลดลงในธรรมชาติ แต่มนุษย์ที่จับเขียดแล้วมาบริโภคและนำไปจำหน่ายอย่างแพร่หลายเนื่องจากเนื้อที่มีรสชาติดีเป็นที่นิยมคือสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปริมาณเขียดแล้วในธรรมชาติลดลงอย่างรวดเร็วจนเข้าสู่ภาวะใกล้สูญพันธุ์

ศูนย์เพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์เขียดแล้วจะดำเนินการขยายพันธุ์เขียดแล้วส่งลูกเขียดกลับคืนสู่ป่าธรรมชาติให้กลับไปแพร่พันธุ์ในสภาพดั้งเดิม เป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศน์ป่าและสัตว์ป่าให้สมดุลอีกทางหนึ่ง

การเพาะเลี้ยงเขียดแล้วเพื่อขยายพันธุ์ส่งกลับคืนสู่ป่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างแหล่งอาหารในผืนป่าตามแนวพระราชดำริที่ต้องการให้เกิด **ธนาคารอาหารชุมชน** หรือ Food Bank เพื่อรักษาและเพิ่มเติมแหล่งอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์และสัตว์ให้สอดคล้องกับสภาพป่านั้นๆว่ามีความเสื่อมโทรมหรืออุดมสมบูรณ์เพียงใด

พระราชประสงค์คือให้คนได้อาศัยอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน มีการสร้างระบบนิเวศน์เชื่อมโยงห่วงโซ่อาหารและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูลกัน โดยให้ทั้งคนที่อาศัยอยู่ในป่าและคนที่อาศัยอยู่ในเมืองมีความสุขไปพร้อมกัน มีป่าไว้เป็นแหล่งอาหารและแหล่งน้ำเพื่อหล่อเลี้ยงคนทั้งประเทศตลอดไป

ใกล้กับปางอุ้มมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งที่ทางโครงการจัดให้อยู่ในกลุ่มท่องเที่ยวเดียวกันของตำบลหมอกจำแป่ คือ **ภูโคลน** ซึ่งเป็นหนึ่งในสามแหล่งของโลกที่มีการค้นพบโคลนธรรมชาติอันทรงคุณค่าอุดมไปด้วยแร่ธาตุที่เป็นประโยชน์ต่อผิวหนังและระบบไหลเวียนโลหิตของมนุษย์ภูโคลนจึงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในการให้บริการด้านสุขภาพและความงามด้วยโคลนและน้ำแร่ธรรมชาติแก่ผู้มาเยือน

ภูโคลนถูกค้นพบครั้งแรกในปี ๒๕๓๘ลักษณะเป็นสายน้ำร้อนผุดขึ้นกลางทุ่งนา ไหลไปรวมกับลำธารเล็กๆ เมื่อเก็บตัวอย่างน้ำแร่และโคลนธรรมชาติไปตรวจสอบพบว่าตะกอนโคลนที่ปนเปื้อนมากับน้ำแร่ร้อนเป็นโคลนบำบัดผิวที่มีแร่ธาตุหลากหลายชนิดเทียบเท่ากับโคลนจากทะเลสาบเดดซี และโคลนจากลาวาภูเขาไฟในประเทศโรมาเนียใช้พอกผิวหนังได้ดี

ส่วนไฮไลต์ที่พลาดไม่ได้ในการไปเยี่ยมเยือนหมู่บ้านรวมไทยในปางอุ้มก็คือ การได้ชิมกาแฟสดของ “ลุงपालะ” ชาวไทยภูเขาคนสำคัญผู้เป็นตำนานของที่นี่

และเป็นบุคคลต้นแบบที่ใช้ชีวิต “เดินตามรอยเท้าพ่อ” ได้อย่างเป็นสุขและสง่างาม

.....

“ลุงปาละ” กับตำนานโฮมสเตย์ของ “ปางอุ๋ง”

ถ้าไม่มีเหตุสุดวิสัยจริง ๆ ลุงปาละจะไม่ยอมลงจากดอยเลย แม้แต่การเข้าไปธุระในตัวเมือง แม่ฮ่องสอนที่อยู่พื้นล่างไกลออกไปแค่ ๔๐ กว่ากิโลเมตร ถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ ก็จะไม่ไป

“ข้างล่างมันไม่สบายเนื้อสบายตัวเอาเสียเลย หายใจหายใจคอไม่ค่อย” แกบอกกับทุกคน

“ลุงปาละ” เป็นชาวกะเหรี่ยงปะโอหรือโปว์ มาอยู่ที่หมู่บ้านรวมไทยแห่งนี้ตั้งแต่ปี ๒๕๒๖ โดยเข้ามารับจ้างทำงานในโครงการพระราชดำริด้านป่าไม้ ปศุสัตว์และรักษาสุขภาพแวดล้อมต้นน้ำลำธาร จนพบรักและได้แต่งงานกับป้าทองศรีสาวไทยล้านนาที่รับจ้างทำงานอยู่ด้วยกันเมื่อมีการรวบรวมชาวไทยภูเขาเข้ามาตั้งหมู่บ้านรวมไทยขึ้นที่ปางอุ๋ง ลุงปาละกับภรรยาจึงเข้าร่วมโครงการเลย

ในการตั้งหมู่บ้านนั้นชาวบ้านแต่ละครอบครัวได้รับที่ดินจัดสรรจากโครงการในพระราชดำริครอบครัวละ ๒ ไร่เศษ ลุงปาละโชคดีได้ที่ดินทำกินเป็นแปลงแรกของหมู่บ้าน เมื่อผ่านห้วงประตูปะตูเข้าบ้านรวมไทยซึ่งเป็นหมู่บ้านสุดท้ายในย่านนั้นก่อนถึงอ่างเก็บน้ำปางอุ๋งก็จะเห็นบ้านทางซ้ายมือหลังแรก

มีป้ายบอกว่า ลุงปาละเกสต์เฮาส์ & Home Stay นั่นคือบ้านเลขที่ ๑ ของหมู่บ้านรวมไทย ที่เป็นทั้งร้านอาหารและโฮมสเตย์ของลุงปาละผู้สร้างตำนานโฮมสเตย์แห่งปางอุ๋ง

ลุงปาละมีแต่ชื่อต้นไม้มีนามสกุลเพราะเป็นชาวเขาไม่ได้ถือสัญชาติไทย มีบ้านเกิดอยู่ที่มณฑลยูนนานในเมียนมาร์โน่น แต่อพยพเข้ามาทำมาหากินทางฝั่งไทยตั้งแต่ยังหนุ่มจนกระทั่งมีพื้นที่ทำกินถาวรจากการจัดสรรของทางราชการเมื่อจัดตั้งหมู่บ้านรวมไทยนี้เอง

ลุงปาละเล่าว่าสมัยก่อนที่เพิ่งอพยพมาอยู่ใหม่ๆ ชาวบ้านแถบนี้ปลูกฝิ่นกันเยอะแทบจะเรียกได้ว่าหน้าบ้านทุกหลังที่กระจัดกระจายกันอยู่ทั่วดอยมีแปลงดอกป๊อปปี้ (Poppy) บานไสวแข่งกันไปทั้งหุบถือเป็นพืชที่สร้างรายได้หลักในเวลานั้น พอโครงการในพระราชดำริเริ่มเข้ามาบรรณรักษ์ให้ปลูกพืชอื่นทดแทนฝิ่นแปลงดอกป๊อปปี้จึงค่อยๆ หายไปจนสุดท้ายก็ไม่มีเหลือเลย จะหลงมาบ้างก็เป็นพวกเศษเมล็ดพันธุ์ที่ปนมากับพันธุ์ผักกาดม้งที่เอามาปลูกไว้กินเป็นพืชผักสวนครัวนานๆ ครั้ง

เดี๋ยวนี้ดอกฝิ่นกลายเป็นของหาดูได้ยากไปเสียแล้ว

“เมื่อแรกสร้างหมู่บ้านทางโครงการนำพันธุ์ไม้มาให้ปลูกหลายชนิด เริ่มจากพืชไร่ที่ปลูกได้ดีบนดอยคือ ข้าว และกาแฟและผลไม้ทั้งหลายอย่างพวกขนุน ลิ้นจี่ ลำไยไผ่ตงให้พันธุ์ดีๆ มาทั้งนั้น และสอนวิธีปลูกให้ทุกอย่างเลย”

บ้านของลุงปาละในปัจจุบันแม้จะมีพื้นที่ไม่มากมายนัก แต่เป็นการปลูกพืชผักผลไม้ผสมผสานกันแบบไร้นาสวนผสมตามแนวพระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทำให้มีผลผลิตพอกินพอใช้ไปตลอดปีแถมยังมีเหลือจำหน่ายอีกต่างหาก

ชาอยู่หลงกาแฟอราบิกา ที่บ้านลุงปาละให้ผลผลิตดีมาก มีแปลงปลูกให้เห็นเป็นตัวอย่างอยู่ตรงนั้นเลย นอกจากนั้นยังมีลูกเนียง ลิ้นจี่ท้อ บ๊วย ลูกพลับ อะโวคาโด มะคาเดเมียซึ่งให้ผลผลิตมาหลายปีแล้ว แต่แนวคิดของลุงปาละน่าสนใจคือ จะปล่อยผลมะคาเดเมียซึ่งมีอยู่ไม่กี่ต้นให้ร่วงทิ้งเป็นลูกไม้สำหรับกระรอกกระแตที่ชอบมาเจาะกินประจำไปเสียเป็นการแบ่งปันกันกินเพราะถ้าจะนำมาแปรรูปจำหน่ายก็ไม่คุ้มค่าแรงงาน

ลุงปาละจึงปล่อยให้ระบบนิเวศน์ธรรมชาติรอบบ้านดำเนินไปตามวงจรปกติของมันยอมให้นก หนู กระรอก กระแต ได้เข้ามาเก็บกินพืชผลบ้าง ดินจะได้อุดมด้วยปุ๋ยจากมูลสัตว์เหล่านี้ ป่าจะได้คงความเป็นป่าเหมือนที่เคยเป็นมา และรอบบ้านก็จะเต็มไปด้วยชีวิตใหญ่่น้อยที่อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

ผลผลิตที่คุ้มค่าสุดๆในความรู้สึกลุงปาละ คือ ไม้เต็งซึ่งเป็นไม้ยักษ์เอกลักษณ์ประจำบ้านที่แตกกองามจัดและให้หน่อขนาดใหญ่บนลำต้นน้อยในแต่ละปีขณะที่ลำไม้ก็ชูยอดสูงชะลูดเสียดฟ้าเป็นที่สะดุดตาของผู้ผ่านทางมาพบเห็นจนต้องแวะชมไม้ใหญ่สองกอนี้ด้วยความสนใจ

ไม้เต็งชุดนี้เป็นไม้เต็งดำที่ลุงปาละได้ค้นพันธุ์มาจากพระตำหนักปางตอง ได้รับพระราชทานมาบ้านละ ๕ กอ เลี้ยงตั้งแต่ต้นเท่าดินสอจนเหลือรอดได้กิน ๓ กอ สุดท้ายไม้เอยอดอกตายไปหนึ่งกอเมื่อหลายปีก่อน ทำให้เหลืออยู่แค่สองกออย่างที่เห็น แต่เป็นสองกอที่มีหน่อไม้ให้กินตลอดปี และที่สำคัญแม้แต่ลำไม้ที่แก่แล้วหากโดนลมโค่นหักลงมาตรงปลายยอดไม้ก็ยังสามารถนำมากินได้ ถือว่าเป็นพืชที่ได้ประโยชน์คุ้มค่าสำหรับปลูกเป็นอาหารในครัวเรือนอย่างแท้จริง

ไม้เต็งของลุงปาละมีรสหวานอร่อยเป็นที่ติดอกติดใจผู้คน ใครไปเที่ยวปางอุ๋งในหน้าฝนจะได้กินต้มหน่อไม้ใส่กระดูกหมูรสเลิศอย่างแน่นอน แต่ถ้าพันธุ์หน่อไม้สดไปแล้วก็จะเอามาแปรรูปทำหน่อไม้ดองจำหน่ายได้เงินเข้ากระเป๋ายู่ตลอด

ต้นบ๊วยที่มีอยู่หลายต้นก็ให้ผลดกสะพรั่งทุกปี ป้าทองศรีภรรยาลุงปาละกำลังวางแผนจะเก็บมาดองขายให้กับนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากในแต่ละปี ส่วนชาอยู่หลงนอกจากจะเก็บใบชาไว้ชงดื่มในบ้านและบริภณักท่องเที่ยวแล้วยังมีเหลือส่งขายด้วย นอกจากนั้นยอดอ่อนใบชาก็ยังนำมาปรุงอาหารกลายเป็นจานเด่นประจำร้านคือ ยำใบชา นิยมรับประทานกันมากในหน้าหนาว

แต่สุดท้ายของพืชไรที่ทำรายได้เป็นกอบเป็นกำให้กับครอบครัวลุงปาละก็คือ “กาแฟ”

“กาแฟนี่ดีขนาด แต่สมัยก่อนถนนหนทางไม่ดี ไม่มีใครจะรับซื้อเลย ก็ไล่ละสามบาทสี่บาทห้าบาทก็ไม่มีคนซื้อ แต่ยังไงผมไม่ย่อท้อนะ ก็ยังปลูกเรื่อยมาจนกลายมาเป็นกาแฟของตัวเองที่เสิร์ฟในร้านและโฮมสเตย์นี้แหละผมทำเอง คั่วเองทุกอย่าง ปลูกธรรมชาติ ไม่มีปุ๋ยเคมีไม่ใส่อะไรเลยนะบอกตรงๆผมปลูกทุกอย่างในบ้านนี้ไม่ใส่เคมีเลยที่ของผมสองไร่ครึ่งยังเท่าเดิมมาจนถึงทุกวันนี้ไม่มีเพิ่ม แต่ก็พอกินพออยู่ และเราไม่มีลูกจ้างทำเองทุกอย่างเลยนะ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบของที่นี่เลย”

ลุงปาละปลูกกาแฟราบิวก้าเป็นรายแรกของหมู่บ้าน ปลูกทั้งสองสายพันธุ์คือแบบเมล็ดสีเหลืองกับสีแดงโดยไม่ย้อมท้อ แม้จะขายได้ยากเย็นแต่ก็ไม่ยอมเลิกปลูก

เมื่อสามสิบปีก่อนแม่ฮ่องสอนเป็นที่นิยมของนักเดินป่า มีฝรั่งต่างชาติเข้ามาเดินป่าในบ้านหมอกจำแป่เยอะมากและว่าจ้างลุงปาละให้เป็นไกด์นำทางเดินป่าเนื่องจากลุงปาละพูดภาษาอังกฤษได้ดี เพราะพ่อเคยเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่เมียนมาร์

นักเดินป่าเหล่านั้นซึ่งเป็นคอกาแฟมาขอพักแรมที่บ้านลุงปาละเห็นเมล็ดกาแฟกองอยู่เต็มจึงแนะนำให้ลุงปาละเลิกคิดส่งกาแฟไปขายนอกหมู่บ้านแต่ให้หันมาคั่วเองขายเองจะดีกว่า ซึ่งลูกค้ำก็ไม่ใช่ใครที่ไหนเลยแต่เป็นนักท่องเที่ยวที่แวะเวียนมาแถวนั้นเป็นประจำนั่นเอง

ลุงปาละเรียนรู้เทคนิควิธีต่างๆ จากชาวต่างชาติหลายคน จนสามารถพัฒนาการคั่วเมล็ดกาแฟเป็นสูตรสำเร็จของตัวเองขึ้นมาได้กลิ่นหอมและรสชาติดีพิเศษกว่ากาแฟสดใดๆ ในย่านนั้นกลายเป็นที่กล่าวขวัญไปทั่ว

กาแฟสูตรเฉพาะของลุงปาละนี้ยากที่ใครจะทำได้เหมือน เพราะต้องเริ่มกันตั้งแต่ปลูกกาแฟเอง เก็บเอง คัดเลือกเมล็ด แล้วเอามาคั่วเองบนเตาถ่านด้วยไฟอ่อนๆ ที่ต้องยืนคั่วคราวละ ๔-๕ ชั่วโมงเป็นอย่างน้อย จากนั้นเอามาตำในครกกระเดื่องแล้วค่อนำมาต้มด้วยหม้อกาแฟพิเศษจากอิตาลีที่มีตราราวต่างชาติดมอบให้เป็นของขวัญ

ส่วนเมล็ดกาแฟคั่วสำเร็จที่บรรจุถุงขายนั้นลุงปาละก็ทำบรรจุภัณฑ์และเครื่องหมายการค้าเอง

การตำและการต้มกาแฟของลุงปาละเป็นวิธีพลิกแพลงแบบชาวบ้านในพื้นที่ไม่มีไฟฟ้าใช้ ดังนั้นจะไม่มีใครได้ยินเสียงเครื่องบดกาแฟหรือเสียงมอเตอร์เครื่องชงกาแฟทันสมัยในโฮมสเตย์ของที่นี่เลย

รสชาติกาแฟสด(fresh coffee) ของลุงปาละได้พิสูจน์ให้คนทั่วไปเห็นว่าแม้จะใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายพอเพียงขาดแคลนอุปกรณ์อำนวยความสะดวกมากมาย แต่ก็ยังเสพรสนิยมที่เลือกสรรได้ ยังสามารถลิ้มรสกาแฟที่หอมกรุ่นเข้มข้นได้ไม่แพ้ร้านกาแฟแบรนด์เนมต่างๆ เลย

...

เมื่ออ่างเก็บน้ำปางอู่และสวนป่าในโครงการฯ พื้นฟูสวยงามขึ้นกลายเป็นป่าสนสวย มีวิวทิวทัศน์และบรรยากาศจับตาจับใจนักท่องเที่ยวจำนวนมาก แถมนักเดินป่าต่างชาติยังนำไปพูดถึงแบบปากต่อปากทำให้บ้านรวมไทยกลายเป็นจุดหมายปลายทางสำคัญในการเดินทางสู่ปางอู่

ลุงปาละจึงเปิดบ้านให้คนต่างถิ่นเข้าพักอย่างจริงจังเป็นโฮมสเตย์หลังแรกในหมู่บ้านที่เพื่อนฝรั่งนักเดินป่าแวะมาพักค้างคืนด้วยเป็นประจำและชวนเพื่อนมาเที่ยวเพิ่มขึ้นเรื่อยจนไม่พออยู่ คนเหล่านี้จึงช่วยกัน

สร้างบ้านพักเพิ่มให้หลังหนึ่งเป็นจุดเริ่มต้นจากนั้นก็ขยายห้องเพิ่มขึ้นเรื่อยตามความต้องการของนักท่องเที่ยว จนมีสภาพอย่างที่เห็นในทุกวันนี้

ลุงปาละเห็นว่าการเปิดบ้านพักมีรายได้ดีจึงแนะนำเพื่อนบ้านให้ทำตามบ้าง โดยเชื้อเพื่อเจียลงทุนให้ ก่อนแบบค่อยเป็นค่อยไปเมื่อเจ้าของบ้านมีรายได้แล้วค่อยเอาเงินมาคืน ด้วยวิธีนี้ทำให้ชาวบ้านคนอื่นหันมา ทำบ้านพักแบบโฮมสเตย์ด้วยกันจำนวนมากจนกระจายไปครบทุกหลังทั่วหมู่บ้านและในเวลาไม่นานบรรดา เพื่อนบ้านก็ถอนทุนคืนให้ลุงปาละได้หมด

นับเป็นวิธีการอยู่ด้วยกันอย่างแบ่งปันเกื้อกูล ถ้อยทีถ้อยอาศัย มีน้ำจิตน้ำใจต่อกัน อย่างยากยิ่งนักที่ คนเมืองใหญ่จะได้เห็น

โฮมสเตย์และร้านกาแฟของลุงปาละจึงกลายเป็นต้นกำเนิดโฮมสเตย์ของปางอุ๋งที่สร้างตำนานความ ประทับใจไว้อย่างไม่ลืมเลือน

ปัจจุบันกิจการโฮมสเตย์กลายเป็นรายได้หลักของชุมชน เปิดบริการนักท่องเที่ยวตลอดปีแต่ช่วงที่คน หนาแน่นที่สุดก็คือระหว่างเดือนตุลาคมถึงมกราคม

บ้านไม้ฝาขัดแตะ ยกพื้นเล็กน้อย มุงตองติง มีห้องน้ำในตัว คือลักษณะบ้านพักส่วนใหญ่ของโฮมสเตย์ ที่นี้ สะท้อนรูปแบบที่เรียบง่ายพอให้นอนหลับกันได้สนิทในความสดชื่นเย็นสบายของอากาศภูเขา

ไม่ต้องถามหาเครื่องปรับอากาศเพราะแค่ไฟฟ้ายังไม่มีใช้เลย แต่ถ้าใครต้องการน้ำอุ่นไว้อาบก็มีบริการ ต้มน้ำร้อนไว้ในราคาเยอเมตรแค่ ๑๐-๒๐ บาทเท่านั้นเอง

การมาเที่ยวพักผ่อนที่ปางอุ๋งคือการมาเสพความเงียบแสงเทียน แสงดาว และแสงจันทร์

บางคนมาเพื่อนั่งอ่านหนังสือเงียบๆ ได้แสงเทียนตรงระเปียงบ้าน บ้างก็เดินฝ่าความมืดอันหนาวเหน็บ ไปนั่งดูดาวเต็มฟ้าตรงศาลาริมน้ำ

ลุงปาละบอกว่าใครที่มาเที่ยวปางอุ๋งในเดือนกุมภาพันธ์ซึ่งอากาศยังเหลือความหนาวเย็นอยู่นั้นถือว่า มีโชคสองชั้นเพราะเป็นฤดูที่ดอกไม้ป่ากำลังบานหอมหวานไปทั้งหุบเขา แคมในโฮมสเตย์ยังจะได้นอนดมกลิ่น ดอกกาแฟที่จะบานสะพรั่งหอมไปทั้งสวนในเวลาเดียวกัน

ปัจจุบันกาแฟคั่วของลุงปาละได้รับความนิยมสั่งซื้อจากร้านกาแฟมากมาย ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่และ กรุงเทพฯจนกระทั่งที่ปลูกเองไม่พอขาย ต้องรับซื้อจากชาวบ้านเพิ่มเติมด้วย

ความสุขในทุกวันของสามีภรรยาคู่นี้คือ ความสบายใจที่ไม่มีหนี้สิน พอกินพอใช้ไม่เดือดร้อน ลูกสอง คนก็ดูแลรับผิดชอบตัวเองได้แล้วขณะนี้ไปทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯ

“สมัยก่อนไม่มีสมบัติอะไร เงินร่อยนี้แทบจะไม่รู้จักเลย เดียวนี้ก็พอมีอยู่เรื่อย วันหนึ่งๆ ถ้าไม่ซื้ออะไร เลยของที่ปลูกอยู่รอบบ้านก็พอกินนะมีเหลือด้วย เราปลูกถั่วฝักยาว ถั่วแขก ลูกผักยอ ผักชี ต้นหอม ผักสวนครัวที่กินอยู่ปลูกมันทุกอย่างเลยตรงมุมสวนข้างโน้น ตอนนี้อาบน้ำปลูกปลูกเนียงได้ด้วย ทุเรียนเอามาเพาะ

อยู่แต่มันยังไม่ค่อยขึ้น คือผลไม้นี้อยากปลูกแค่พอกินจะได้ไม่ต้องไปซื้อเขา ส่วนกาแฟ ชา ทำขายได้ทั้งปีน้ำมีเหลือเพื่อ ไฟก็ถือว่าสะดวกพอสมควร ถ้าลูกค้ามาจะใช้ไฟปั่น ไม่มีลูกค้าก็ใช้ไฟพลังงานแสงอาทิตย์ไม่เปลืองน้ำมัน เราเอาทะเลียนบ้านไปขอติดตั้งไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์กับทางเรา เขาให้มาหมดทุกหลัง พอใช้อยู่บ้าง วันแดดจัดได้ไฟอยู่ ๓-๔ หลอด เพียงพอกับแสงสว่างแต่ไม่พอใช้กับตู้เย็นหรอกนะ”

ปัจจุบันลุงปาละอายุ ๖๘ ปีแล้ว แต่ยังแจ่มใสสดชื่นแข็งแรงดูอ่อนกว่าวัยมาก ความฝันของลุงที่เหลืออยู่คือการได้เป็นเจ้าของที่นาแปลงเล็กๆในที่ราบลุ่มแค่ ๕-๖ ไร่ เพื่อเอาไว้ปลูกข้าว เพราะทุกวันนี้ไม่มีนาข้าว ยังต้องซื้อข้าวกินอยู่ ตั้งใจว่าถ้ามีนาจะปลูกข้าวสลับกับปลูกกระเทียม

“ตอนนี้เก็บเงินซื้อที่นาไว้ได้หนึ่งแปลงแล้ว ไม่เอามากหรอกจะปลูกข้าวแค่พอกินเท่านั้นเอง”

.....

ชุมชนต้นแบบโครงการหลวงแม่ลาน้อย

ในช่วงเดือนกันยายนของทุกปีใครผ่านไปที่ตำบลห้วยห้อม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอนจะได้ชมนาข้าวแบบขั้นบันไดที่เขียวสดดงามน่าตื่นตาตื่นใจไปทั้งหุบเขามีไอหมอกสีขาวลอยเคล้าเคลียอยู่ไม่ห่าง

ความชุ่มฉ่ำของอากาศยามเช้าที่บริสุทธิ์สดใสช่วยให้หายใจได้เต็มปอด มองไปทางไหนก็เห็นแต่ทุ่งนาเขียวขจีที่ถูกโอบล้อมด้วยขุนเขา พร้อมกับแปลงผักปลอดสารพิษที่เรียงรายขนานไปตลอดสองข้างทาง

พื้นที่แห่งนี้คือ **โครงการหลวงแม่ลาน้อย** แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่ยังคงมีความเป็นธรรมชาติ บริสุทธิ์งดงาม และอบอุ่นไปด้วยวิถีชีวิตที่พื้นถิ่นแบบชาวไทยภูเขา

ชื่อเสียงของ **แม่ลาน้อย** อาจจะห่างไกลจากความรับรู้ของผู้คนอยู่มากหากไม่ได้ตั้งใจมาศึกษาเรื่องโครงการหลวงอย่างจริงจังก็คงจะผ่านทางไปที่อื่น

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดให้แม่ลาน้อยอยู่ในลิสต์ของ **เมือน่ารัก** แต่ชีวิตจริงของชาวบ้านที่นี่มีมากกว่าความน่ารักมากมาย เพราะไม่ได้งดงามแค่บรรยากาศธรรมชาติท้องถิ่นชนบทที่ยังบริสุทธิ์สดใส แต่วิถีชีวิตของผู้คนก็แสนดึงดูดใจ เต็มไปด้วยรอยยิ้มและความเป็นมิตร

ที่บ้านห้วยห้อมผู้คนในหมู่บ้านเดินเท้ากันเป็นส่วนใหญ่รถยนต์ไม่ค่อยมีให้ใช้นัก ชาวบ้านนิยมสะพายเป้ไม่ใส่ยานไ้บนหลังเอาไว้ใส่พืชผักผลไม้ที่เก็บได้ในแต่ละวัน เดินไปตลาด เดินไปเรือกสวนไร่ นา เดินไปโน่นมานี่ด้วยกำลังขาทั้งสองข้าง

อำเภอแม่ลำน้อยอยู่ห่างจากตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอนประมาณ ๑๓๔ กิโลเมตร และอยู่ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่(เส้นทางเชียงใหม่-ฮอด-แม่สะเรียง-แม่ลำน้อย) ประมาณ ๒๒๕ กิโลเมตร เป็นคนละเส้นทางกับที่นักท่องเที่ยวชอบใช้เดินทางไปสู่เป้าหมายที่เกี่ยวสำคัญอันโด่งดังของแม่ฮ่องสอนคืออำเภอ**ปาย**

คนที่เดินทางด้วยรถยนต์จากเชียงใหม่ไปปายนิยมใช้อีกเส้นทางหนึ่งที่ใกล้กว่าคือเส้นทางเชียงใหม่-แม่มาลัย-ปายดังนั้นจึงไม่ค่อยมีใครพูดถึง**แม่ลำน้อย**ทำให้อำเภอนี้ยังไม่ค่อยเป็นที่รู้จักนัก จึงไม่ถูกรุมทึ้งจากธุรกิจท่องเที่ยวที่กระหายเงินตรา ทั้งที่อำเภอแม่ลำน้อยก็ไม่ได้ด้วยความงามไปกว่าเมืองปายเลย

ชาวไตหรือไทใหญ่และชนเผ่าปกากะญอเป็นประชากรหลักของอำเภอแม่ลำน้อย ซึ่งทั้งสองกลุ่มต่างก็มีวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมเป็นของตนเอง และยังยึดถือรากเหง้า คติความเชื่อของชนเผ่าเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะการวิถีปกากะญอในการพึ่งพาตัวเอง การไม่พึ่งพา การกินอยู่แบบดั้งเดิม การใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่หลงใหลแสงสีหรือสิ่งบันเทิง

มนต์เสน่ห์ของที่นี่คือวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และใสบริสุทธิ์

ในกาลเข้ายังมีข้าวปลาอาหารและขนมพื้นบ้านห่อด้วยใบตองตึงเต็มไปหมด เข้าตรึมมีพระสงฆ์ออกบิณฑบาตเป็นแถวตามด้วยสามเณรน้อยช่วยหาบสำหรับกับข้าว โดยมีลูกศิษย์วัดคอยเคาะระฆังแบบใบเล็กๆ เป็นสัญญาณว่าตู้เจ้ากำลังมารับบาตร

...

โครงการหลวงแม่ลำน้อยเป็นอีกโครงการหนึ่งในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เมื่อทั้งสองพระองค์เสด็จเยี่ยมราษฎรชาวบ้านป่าแป๋และบ้านห้วยหอมเป็นครั้งแรกจนกระทั่งศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ลำน้อยได้ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๒๓

ด้วยสภาพสังคมแบบดั้งเดิมของชุมชนประกอบกับสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นป่าเขาที่อุดมสมบูรณ์ชาวบ้านต้องพึ่งพาฝนฟ้าและธรรมชาติเพื่อการเพาะปลูก ดังนั้นการขับเคลื่อนงานพัฒนาในตำบลแม่ลำน้อยจึงต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน การรักษาแหล่งน้ำ ที่ดินทำกิน การจัดตั้งธนาคารข้าว การออกข้อบัญญัติของตำบลเพื่อปกป้องพื้นที่เกษตรกรรม และที่อยู่อาศัย ฯลฯ ตลอดจนการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ไม่ถูกรุกรานด้วยกลุ่มทุนแบบที่อำเภอปายกำลังเผชิญอยู่

หลังจากที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จฯเยี่ยมเยียนประชาชนที่บ้านห้วยหอม ทรงมีพระราชดำริส่งเสริมให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริมคือการทำผ้าทอชนแกะโดยพระราชทานความช่วยเหลือด้านการปรับปรุงสายพันธุ์แกะแบบที่ดำเนินการอยู่ในศูนย์ปางตองจนได้แกะพันธุ์ดัดขนที่เหมาะสมมาเลี้ยง

สำหรับการทอผ้าชนแกะ ทรงส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นถิ่นให้รักษาวิธีการทอที่ใช้บันเอวแบบดั้งเดิมเอาไว้ ไม่ใช้การทอแบบที่กระตุกเพื่อสืบสานการทอผ้าแบบพื้นบ้านที่สืบทอดกันมายาวนานในท้องถิ่นนี้จากรุ่นสู่รุ่น และเน้นเอกลักษณ์การทอลายดั้งเดิมที่เคยทำมา เช่น ลายข้าวโพด ลายดอกเข็ม เป็นต้น ต่อมาจึงได้เพิ่มเติม

ลวดลายใหม่เข้าไปบ้าง เช่น ลายเจดีย์ และ ลายดอกบัวตอง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่คนทั่วไปรู้จักกันดี

ผลิตภัณฑ์ผ้าขนแกะที่ชาวบ้านผลิตได้มีหลายอย่าง เช่น ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ ยาม ผ้าตัดเสื้อ ผ้าคลุมโต๊ะ ฯลฯ

บ้านห้วยห้อมถือเป็นหมู่บ้านทอผ้าขนแกะในโครงการตามพระราชดำริแห่งเดียวในประเทศไทย จึงได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง กลายเป็นหัตถกรรมที่สร้างชื่อเสียงแก่ชาวบ้านห้วยห้อมมาช้านาน

ด้านการเกษตรโครงการหลวงแม่ลำน้อยยังเป็นแหล่งปลูกกาแฟพันธุ์ดีมีสวนกาแฟที่ผ่านการรับรอง GAP จากกรมวิชาการเกษตรส่งไปจำหน่ายให้กับโครงการหลวงและร้านกาแฟชื่อดังระดับโลก

กาแฟห้วยห้อมเป็นกาแฟพันธุ์อาราบิกาสชาติเข้มข้น ผลิตแบบอินทรีย์ปลอดสารเคมี จนได้รับความเชื่อถือให้เป็นแหล่งวัตถุดิบสำคัญของ “สตาร์บัค” เป็นที่ภาคภูมิใจของชาวห้วยห้อมยิ่งนัก

ปัจจุบันชาวบ้านห้วยห้อมสามารถผลิตกาแฟแบบครบวงจร ตั้งแต่การเพาะกล้ากาแฟ การผลิต การเก็บเกี่ยว ไปจนถึงการคั่วบด และบรรจุหีบห่อสวยงาม

ส่วนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีการจัดที่พักแบบโฮมสเตย์ไว้รองรับนักท่องเที่ยวให้เข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้านปกากะญอซึ่งจะมีพิธีทำขวัญข้าว กองบุญข้าว และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวตลอดทั้งปี เพื่อแสดงความอ่อนน้อมถ่อมคารวะต่อบุญคุณของแผ่นดิน ตั้งแต่เริ่มเพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยว การเฉลิมฉลอง การเรียกขวัญและผูกด้วยขวัญในโอกาสต่างๆ

...

ไม่เพียงแต่โครงการหลวงจะเข้ามาช่วยฟื้นฟูชีวิตให้ชาวบ้านแม่ลำน้อยได้มีอาชีพมั่นคงและอยู่ดีกินดีเท่านั้น แต่ยังกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักในสิทธิพลเมืองสามารถรวมตัวกันลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิของตัวเองท่ามกลางกระแสบริโภคนิยมและค่านิยมในการแสวงหาเงินตราด้วยความรวดเร็วที่เริ่มหลั่งไหลเข้ามาจากพื้นที่ใกล้เคียง

ไม่ว่าจะเป็นการเกษตรที่ใช้สารเคมีแบบเข้มข้นการบุกรุกพื้นที่ป่าเขาเพื่อปลูกกะหล่ำปลี ตลอดจนการท่องเที่ยวที่เริ่มขยายขยายมาจากเมืองปายที่ผู้คนเริ่มล้นเมืองซึ่งทำลายต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนแม่ลำน้อยยิ่งนัก

ชาวแม่ลำน้อยได้แสดงให้เห็นพลังชุมชนด้วยแนวคิดการมี “ข้อบัญญัติของชุมชน” กำหนดพื้นที่หรือผืนชุมชนว่าพื้นที่ใดควรสงวนเอาไว้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ใดใช้เป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่ใดห้ามไม่ให้มีโรงงานอุตสาหกรรม หรือไม่ให้มีสถานบันเทิง ฯลฯ เพื่อเอาไว้ด้านทานการรุกรานของทุนนิยมและใช้เป็นเกราะป้องกันตัวเองที่น่าชื่นชมยิ่ง

ตัวอย่างข้อบัญญัติชุมชนตำบลแม่ลาน้อยมีดังนี้

ที่นา / ที่สวน : ห้ามขุดดินขาย ห้ามปลูกต้นยูคาลิปตัส ห้ามถมดินกันทางระบายน้ำ ห้ามแปรสภาพที่นา (ยกเว้นคนในหมู่บ้าน โดยได้รับความเห็นชอบจากประชาคมหมู่บ้าน)

ไร่นา : ต้องหมุนเวียนทำไร่ในพื้นที่เดิม ห้ามขยายพื้นที่เพิ่ม ห้ามแผ้วถางป่าต้นน้ำ

การใช้ป่าชุมชน : ห้ามตัดต้นไม้ในป่าต้นน้ำ ห้ามจับจองเป็นพื้นที่ทำกิน ห้ามเผาป่า ห้ามล่าสัตว์ ให้ทำแนวกันไฟป่า ให้ปลูกป่าทดแทน ห้ามคนนอกพื้นที่มาเก็บของป่าเพื่อการค้า

ป่าใช้สอย : ห้ามจับจองเป็นพื้นที่ทำกิน การตัดไม้ต้องได้รับการอนุญาตจาก คณะกรรมการหมู่บ้าน และต้องปลูกทดแทน ห้ามนำไม้ทุกชนิดออกนอก พื้นที่ และห้ามใช้ไม้เพื่อการค้า

ลำห้วย/ แม่น้ำ : ห้ามจับสัตว์น้ำในพื้นที่อนุรักษ์ ห้ามทิ้งขยะสารเคมีลงในน้ำ ให้มีการบวชปลา และปล่อยพันธุ์ปลา ห้ามตัดต้นไม้บริเวณต้นน้ำ

พื้นที่หมู่บ้าน/ ชุมชน : ห้ามขายที่ดินและบ้านแก่คนนอกพื้นที่ ห้ามตั้งโรงงาน ห้างสรรพสินค้า (ยกเว้นโรงงานที่เกี่ยวกับการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรที่ประชาคมหมู่บ้านเห็นชอบ) ห้ามตั้งร้านคาราโอเกะ ร้านเกมส์ รีสอร์ท โรงแรม(โฮมสเตย์) บ่อนการพนันและแหล่งอบายมุขอื่นๆ การปลูกบ้านสูงกว่า ๒ ชั้น ต้องได้รับความเห็นชอบจากชุมชน ห้ามขายเหล้า/บุหรี่ในรัศมี ๒๐๐ เมตรจากโรงเรียน วัด โบสถ์ไม่ให้มีโรงงานโมหินในชุมชน

ข้อบัญญัติของชุมชนอาจไม่ใช่ตัวบทกฎหมายที่มีบทลงโทษชัดเจนก็จริง แต่สามารถบังคับใช้เป็นชนบทที่เคร่งครัดในการจัดการความเป็นอยู่ร่วมกันของชุมชนให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและสงบสุข ด้วยความเข้าใจและเคารพในสิทธิและเสียงของผู้อื่นตามหลักประชาธิปไตย

หากข้อบัญญัตินี้ได้รับการปฏิบัติอย่างร่วมแรงร่วมใจด้วยความเข้มแข็งของชุมชน ก็เชื่อว่าอำเภอแม่ลาน้อยจะสามารถรักษาเอกลักษณ์ตัวตนคนแม่ลาน้อยให้เป็นแบบอย่างแก่ชุมชนอื่นได้ตลอดไป และเป็นกำลังสำคัญในการปกป้องรักษาพื้นที่แหล่งต้นน้ำลำธารให้คงความอุดมสมบูรณ์และปลอดภัยไว้ได้อย่างยั่งยืน

.....

บทที่ ๗

พออยู่ พอกิน พอเพียง

.....

“ขอบคุณข้าว”

ข้าวสุกทุกจานอาหารทุกอย่าง
อย่ากินทิ้งขว้าง เป็นของมีค่า
ผู้คนอดอยากมีมากหนักหนา
สงสารบรรดาคนยากคนจน

ในโลกนี้ ยังมีคนที่จนยาก
แสนลำบากอดคัดและขัดสน
อย่ากินทิ้งกินขว้างตามใจตน
สงสารคนอื่นที่ไม่มีกิน

ข้าวเอ๋ยข้าวสุก...
ต้องกินทุกบ้านทุกฐานถิ่น
กว่าจะเป็นข้าวให้เรากิน
ชาวนาสินกำลังเกือบทั้งปี

ต้องทนแดดทนฝนทนลมหนาว
กว่าจะได้ข้าวจากนามาถึงนี้
พวกเราจึงควรคิดให้ดี
ชาวนามีคุณแก่เราไม่เบาเลย
...

ขอบคุณ ขอบคุณ ขอบคุณ

ขอบคุณที่กรุณานำอาหารมาให้
หนูหนูซาบซึ่งน้ำใจตั้งแต่บัดนี้ต่อไป
จะตั้งใจทำหน้าที่ให้ดี เป็นการตอบแทน

.....

บทกล่าวขอบคุณอาหารของเด็กนักเรียนโรงเรียนร่มเกล้าปางตองก่อนที่จะรับประทาน
อาหารกลางวันที่ตั้งกองโรงอาหารทุกวันอาจคุนหุบรรดาครูและเจ้าหน้าที่ประจำโรงเรียนเป็นปกติ
แต่กับคนแปลกหน้าผู้ผ่านทางไปเยือนเพียงได้ยินแค่ครั้งแรกก็จะรู้สึกเต็มตื่นจุกอยู่ในอกสะท้อนสะทก
ขึ้นมาในทันทีทันใด

คนที่มีอาหารการกินล้นโต๊ะอยู่ทุกมื้อคงไม่แปลกอะไรที่พวกเขาจะไม่รู้สึกขอบคุณต่อสิ่งใดเพราะแค่มี
เงินซื้อมาเสพกินก็ถือว่าจบแล้ว แต่สำหรับชาวบ้านและเด็กนักเรียนในพื้นที่ไกลปืนเที่ยงเช่นนี้ ข้าวแต่ละเม็ด
อาหารแต่ละอย่างก็ช่วยให้ท้องอิ่มช่างมีคุณค่ามากมายเหลือเกิน

คำกล่าวขอบคุณข้าว ขอบคุณชาวนา ขอบคุณครูและแม่ครัวผู้ช่วยหุงหาอาหาร ที่เด็กๆพร้อมใจกัน
กล่าวออกมาอย่างพร้อมเพรียงนั้นใครที่ได้รับฟังย่อมสัมผัสเพื่อนอารมณ์

ยิ่งโดยเฉพาะเมื่อได้เห็นว่าอาหารกลางวันแต่ละมื้อของเด็กดอยมีกับข้าวแค่อย่างเดียวปริมาณไม่มาก
นักราดอยู่บนข้าวสวยพูนจาน ซึ่งกว่าจะเป็นอาหารแต่ละอย่างมาได้ เด็กๆและครูต้องช่วยกันปลูกผักกันเป็นไร่
หลายชนิดผสมผสานจะได้มีผลผลิตหมุนเวียนกันออกมาให้พอกินไปตลอดปี

และแน่นอนว่าด้วยความจำกัดจำเขี่ยของวัตถุดิบเด็กนักเรียนมักจะได้อินแต่อาหารซ้ำๆแค่ให้พอกิน
ท้องในแต่ละวัน โอกาสที่จะได้รับประทานอาหารครบถ้วน ๕ หมู่อย่างแท้จริงตามหลักโภชนาการนั้นยากแสน
ยาก เพราะแม้แต่ไข่ก็ยังไม่ค่อยได้มีกิน

จึงเป็นเรื่องดียิ่ง เมื่อกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข จัดทีมเจ้าหน้าที่ลงไป
ปฏิบัติงานในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนให้เป็นจังหวัดต้นแบบอบรมเครือข่ายเยาวชนสร้างเสริมสุขภาพใน
โครงการพัฒนาชุมชนจัดการสุขภาพเพื่อเพิ่มการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนในพื้นที่โครงการพัฒนาตาม
พระราชดำริ โดยเริ่มขับเคลื่อนอย่างจริงจังในปี ๒๕๕๘

เป็นการประสานความร่วมมือจากกระทรวงสาธารณสุขที่ต้องการสนับสนุนให้ชุมชนมีทักษะในการ
ดูแลสุขภาพด้วยตัวเองและสามารถจัดการปัญหาด้านสุขภาพในชุมชนได้ในลักษณะพึ่งพาตนเองเบื้องต้น โดย
ไม่จำเป็นต้องไปหาหมอที่โรงพยาบาลอยู่ตลอดเวลา

ถือเป็นการต่อยอดการพัฒนาคุณภาพชีวิตราษฎรตามพระราชดำริที่วางโครงสร้างสาธารณสุขภาคพื้นฐานเอาไว้เป็นอย่างดีแล้ว ตั้งแต่การจัดสรรพื้นที่ทำกิน การจัดระบบน้ำชลประทานการเกษตรและปศุสัตว์ ตลอดจนการฝึกอบรมอาชีพสร้างรายได้เสริมในครัวเรือนเพื่อการอยู่ดีกินดี และการจัดทำธนาคารอาหารชุมชน

การอบรมเสริมสร้างสุขภาพเพิ่มเติมเข้าไป จะช่วยเพิ่มความรู้ด้านสุขอนามัยของชาวบ้านและกระตุ้นให้เกิดการกินอยู่ที่เหมาะสมเป็นการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บดีกว่าปล่อยให้เกิดโรคแล้วค่อยไปรักษาซึ่งวิธีนี้จะช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและงบประมาณด้านการสาธารณสุขได้มาก

เด็กและเยาวชนคืออนาคตของประเทศ การปลูกฝังให้พวกเขามีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง รักสุขภาพ รู้จักวิธีดูแลตนเองที่ถูกต้องและ “เอาแบบอย่างพระเจ้าอยู่หัว” เพื่อจะได้ไปบอกต่อพ่อแม่ผู้ปกครองปฏิบัติตนให้เป็นคนดีของชุมชนนั้นเป็นเรื่องง่ายกว่าการไปแก้ปัญหาปลายเหตุเมื่อเกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้นแล้ว

คุณภาพชีวิตของชาวดอยไม่อาจนำมาเปรียบเทียบกับเด็กในเมืองได้เลย เพราะปัจจัยการดำรงชีพที่ขาดแคลนแทบทุกด้านโดยเฉพาะในเรื่องอาหารการกิน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าแปลกใจมากสำหรับคนนอกพื้นที่ที่เฝ้าจมองว่าคนเหล่านี้ได้อยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่งดงามอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งพืชและสัตว์ ขณะที่คนเมืองใหญ่ไม่มีโอกาสได้สัมผัสเลยแต่เหตุใดชุมชนจึงยังขาดแคลนอาหาร ทำให้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่สุขภาพร่างกายไม่แข็งแรงสมบูรณ์นัก

ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวบ้านซึ่งเป็นเกษตรกรไม่เพียงทำงานหนักแต่พฤติกรรมการใช้ชีวิตยังเต็มไปด้วยความเสี่ยงด้วยความไม่รู้ไม่เข้าใจมีการรับประทานอาหารที่ไม่ถูกสุขลักษณะชอบกินแต่ของซ้ำๆจำพวกอาหารสำเร็จรูปที่ไม่ค่อยมีประโยชน์ ทั้งๆที่ในชุมชนมีพืชผักธรรมชาติตามฤดูกาลให้เลือกหามาบริโภคอย่างล้นเหลือแทบไม่ต้องใช้เงินไปซื้อหาเลยแต่กลับไม่เป็นที่นิยมกัน นอกจากนั้นประชาชนจำนวนมากยังเสพติดรสชาติสารเคมีที่มากับอาหารสำเร็จรูปมากมาย รวมทั้งสารปรุงแต่งอาหารจำพวกผงชูรส

สุดท้ายสิ่งที่น่าเป็นห่วงที่สุด คือวิถีเกษตรในลักษณะ “การผลิตเพื่อขาย” ที่ทำกันอย่างกว้างขวางแทบทุกชุมชน ทำให้เกิดการใช้สารเคมีอย่างกว้างขวางในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำลำธารของประเทศ ทั้งในรูปปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงที่ใช้กันในปริมาณสูงมากขึ้นเรื่อยๆ

จนเป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางว่ามีผักหลายชนิดที่ปลูกบนดอยก็จริงแต่คนดอยเองกลับไม่ยอมกินเลย โดยเฉพาะกะหล่ำปลีเพราะคนเหล่านี้รู้ว่าพืชผักเหล่านั้นเต็มไปด้วยสารพิษในยาฆ่าแมลงที่พวกเขากระหน่ำใส่เข้าไปก่อนการเก็บเกี่ยวเพื่อให้ได้ผักงามๆส่งไปขายในตลาดให้คนพื้นที่ราบซื้อหาไปรับประทาน โดยเฉพาะคนกรุงเทพฯ

ปริมาณสารเคมีต้นน้ำที่มีมากขึ้นทุกขณะสร้างความห่วงใยในหมู่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะผู้ปฏิบัติงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ ที่จะต้องคอยดูแลติดตามงานในพระราชดำริให้ประสบความสำเร็จจุล่งไปตามพระราชปณิธานของทั้งสองพระองค์

...

เด็กนักเรียนโรงเรียนร่มเกล้าปางตองเป็นส่วนหนึ่งของความหวังที่จะกระตุ้นให้เกิดการสร้างชุมชนต้นแบบในแหล่งต้นน้ำลำธารที่รู้เท่าทันการมีชีวิตดีด้วยน้ำท่าอาหารที่สะอาดปราศจากพิษภัย

เด็กๆ เหล่านี้ปลูกผักกินเอง ทำให้พวกเขาได้เรียนรู้ทั้งจากแบบเรียนและการปฏิบัติจริงว่าวิธีดูแลรักษาผืนดินให้อุดมสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลาอันมีหลากหลายรูปแบบ ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาสารเคมีจำพวกยาฆ่าหญ้าหรือยากำจัดแมลงเลยก็ได้

แม้แต่ปุ๋ยที่นำมาใส่บำรุงแปลงผักก็หลีกเลี่ยงปุ๋ยเคมีได้หมด สามารถทดแทนด้วยปุ๋ยอินทรีย์จำพวกปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอกซึ่งหาได้ไม่ยากเลยจากมูลสัตว์เลี้ยงพวกเป็ด ไก่และสุกรที่พวกเขาเลี้ยงกันอยู่แล้วโดยไม่ต้องไปซื้อหาจากที่ใด

เมื่อได้เวลาเก็บเกี่ยวพืชผลก็จะภาคภูมิใจว่านี่คือผลผลิตที่ทุกคนปั้นมาเองกับมือ อาจจะไม่สวยงามเหมือนกับผักทอง แตงกวา พริกมะเขือเทศ ผักคะน้ากะหล่ำปลี ที่ได้ปัสสาวะเคมีมาเต็มพิกัด แต่พืชผักเหล่านั้นก็ยังให้รสชาติอร่อยเต็มคุณค่าของมันด้วยการปลูกจากหัวใจโดยไม่จำเป็นต้องมีหน้าตาสะสวยเหมือนกับของที่วางขายกันตามตลาดสดเลย แถมยังกินได้อย่างสบายใจเพราะรู้ว่าปลอดจากพิษภัยแน่นอน

อาจมีหนอนแมลงเจาะกินใบจนเป็นรูพรุนบ้าง ผลก็บิดเบี้ยวหงิกงอผิดรูปบ้าง แต่ทุกอย่างปลอดพิษภัยไร้สารเคมี ไม่ต้องกังวลว่าจะมีสิ่งจะตกค้างในร่างกายก่อภัยอันตรายที่ไม่มีทางรู้ได้ในอนาคตข้างหน้า

เมื่อเด็กนักเรียนทำกันจนเป็นนิสัยที่โรงเรียนแล้ว พวกเขาก็จะกลับไปทำต่อที่บ้าน เริ่มจากทีละคนสองคนไปเรื่อยจนครบทุกคน แล้วในที่สุดแปลงผักของทั้งชุมชนก็จะแปรเปลี่ยนไปกลายเป็นเกษตรอินทรีย์โดยที่ไม่รู้ตัวและไม่ได้ตั้งใจเลย

สุดท้ายผลประโยชน์ทางตรงย่อมตกอยู่กับสุขภาพอันดีของชุมชนโดยรวมที่ผู้คนมีร่างกายแข็งแรงไม่เจ็บป่วยง่าย ได้อยู่อาศัยในหมู่บ้านที่สะอาดปลอดภัยด้วยความร่วมมือร่วมใจกันโดยไม่ต้องมีใครไปออกกฎระเบียบบังคับ

ผลประโยชน์ทางอ้อมที่สำคัญยิ่ง คือ การรักษาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต้นน้ำลำธารให้ไม่มีมลพิษสารเคมีแปดเปื้อน เพื่ออนุรักษ์แหล่งน้ำให้คนปลายน้ำด้านล่างได้น้ำอย่างสะอาดปลอดภัยและยังยืนร่วมกัน

.....

บ้านป่าแปก : ต้นแบบธนาคารอาหารชุมชน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎร และการพัฒนาเพื่อความมั่นคง ซึ่งทั้ง ๓ ประการนี้ต้องมีความสัมพันธ์สอดคล้องกันอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยที่ทรงให้ความสำคัญในการพัฒนา คือ **ป่าไม้ แหล่งน้ำ ชุมชน** หากสามารถนำสิ่งเหล่านี้มาผสมผสานกันโดยจัดแหล่งน้ำให้สมบูรณ์ ปลูกป่าอย่างถูกวิธีหรืออนุรักษ์ป่าไม้ตามธรรมชาติ แล้วนำคนเข้ามาอยู่กับป่า ใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างถูกต้อง ย่อมก่อให้เกิดแหล่งชุมชนที่มีการพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลระหว่างคน สัตว์และป่า

ในที่สุดเมื่อพัฒนาแล้วชุมชนแห่งนั้นก็จะเป็นแหล่งผลิตอาหารได้เป็นอย่างดี และนี่คือที่มาของ **"โครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริ"** หรือ (Food Bank) ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริ เป็นโครงการที่เกิดจากพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร ณ บ้านป่าแปก อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทรงห่วงใยในสภาพแวดล้อมโลก เพราะทรงทราบข้อมูลจากองค์การสหประชาชาติว่า ในอนาคตโลกจะประสบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น รวมถึงปัญหาการขาดแคลนอาหาร อันสืบเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรมนุษย์ และจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ตลอดปี จึงมีพระราชประสงค์ให้ทำการเกษตรกรรมแบบหลากหลายให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่

ทรงมีพระราชดำริให้พัฒนาจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นแหล่งผลิตอาหารเลี้ยงตัวเองได้ และเหลือจำหน่ายในพื้นที่ใกล้เคียง โดยเริ่มตั้งแต่สร้างแหล่งอาหารเพิ่มเติมเพื่อให้คนและสัตว์ได้บริโภค หรือเมื่อคนเดินเข้ามาก็สามารถเก็บพืชผักตามธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหารจากป่าได้ ในส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัยหรือแหล่งชุมชนให้ส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร เลี้ยงสัตว์ ประมง เพื่อบริโภคและจำหน่ายให้มีรายได้ โดยกระบวนการทั้งหมดนี้ มุ่งหวังให้คนรักป่าและอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข

โดยมีหลักการสำคัญในการใช้พื้นที่เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ เพื่อให้ได้ผลผลิตสำหรับเลี้ยงตนเอง เน้นเกษตรธรรมชาติ ปลอดภัยพิช มีการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อให้ป่าไม้เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติของชุมชน ให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

พื้นที่เป้าหมายธนาคารอาหารชุมชนในแม่ฮ่องสอน ได้แก่ บ้านนาป่าแปก บ้านไม้ล้น บ้านห้วยมะเขือส้ม บ้านใหม่ป่าหมาก บ้านป่าโป่งแดง บ้านแม่ปาง ซึ่งคณะทำงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ จังหวัด

แม่ฮ่องสอน เริ่มดำเนินโครงการแห่งแรกขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ที่บ้านนาป่าแบกตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริที่บ้านนาป่าแบกนี้ เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ เป็นที่พื่อพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง และทรงให้ยึดถือเป็นต้นแบบในการพัฒนาและขยายผลต่อไป

ปัจจุบันโครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริขยายไปสู่หลายจังหวัดเช่น เชียงใหม่ แพร่ พะเยา ตาก ราชบุรี และกาญจนบุรี

พระราชดำริในเรื่อง ธนาคารอาหารชุมชน (Food Bank) เปรียบเสมือนการจัดการต่อระบบวงจรการสร้างสะสมอาหารในรูปแบบของการผลิต การฝาก การเก็บรักษา การเพิ่มทุน การนำดอกผลไปใช้อย่างมีระบบ เช่นเดียวกับการออมเงินในธนาคาร

ด้วยวิธีการผสมผสานวงจรห่วงโซ่อาหารในระบบนิเวศวิทยาให้เกื้อกูลกันทั้งหมด ไม่ให้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ผลิตอาหารในทุกเรื่องไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ ต้นน้ำลำธารสภาพพื้นดินและความเป็นอยู่ของชุมชน เพื่อเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ แหล่งต้นน้ำลำธารและทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ทรงเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมสร้างแหล่งผลิตอาหารและพืชสมุนไพรตามธรรมชาติให้เพียงพอต่อความต้องการบริโภคของคนในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนสามารถสร้างรายได้เสริมจากการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตทางการเกษตร เป็นการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรวมในชุมชนบนที่สูง

ธนาคารอาหารชุมชน ประกอบด้วยสองส่วนสำคัญ คือ การสร้างแหล่งอาหารในผืนป่า กับ การสร้างแหล่งอาหารภายในชุมชน

ในการสร้างแหล่งอาหารป่าจัดให้มี “โครงการป่าพื้นบ้านธนาคารอาหารชุมชน” เพื่อพัฒนา ป่าชุมชน และอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้โดยรอบหมู่บ้านให้เป็นแหล่งอาหาร แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเชิงวัฒนธรรม ตลอดจนเป็นแหล่งในการศึกษาและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์สามารถหมุนเวียนใช้ประโยชน์ป่าต่อไปจนชั่วลูกหลาน และลดความขัดแย้งในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนในท้องถิ่น

สำหรับแหล่งอาหารภายในชุมชน ทรงมีพระราชดำริให้ปลูกพืชอาหารหลัก(ข้าวไร่ พืชไร่ ถั่วและธัญพืช) พืชผักที่ปลอดภัยจากสารพิษ พืชสมุนไพร พืชอาหารสัตว์ และทำการเกษตรแบบผสมผสาน ตลอดจนการปลูกไม้ใช้สอยให้เพียงพอต่อการใช้ในชุมชนเพื่อลดการทำลายป่าไม้ รวมทั้งให้ปลูกป่าทดแทน

การปลูกข้าวไร่ให้ปลูกแบบทำแปลงรวมในชุมชน เมื่อได้ผลผลิตแล้วนำมาบริหารจัดการผ่านธนาคารข้าวชุมชนพืชตระกูลถั่วส่งเสริมให้เป็นพืชหลักและพืชคลุมดินเพื่อปรับปรุงบำรุงดิน ส่วนการปลูกผักไว้บริโภคในครัวเรือนมีทั้งพืชผักหลายฤดู เช่น ชะอมเต้า, ถั่วพู และพืชผักที่ให้ผลสามารถเก็บไว้บริโภคได้นาน เช่น พริก,

ผักทอง พืชผักบริโภคสด เช่น มะเขือ, ผักกาด เป็นต้น โดยวางแผนการเพาะปลูกให้มีผักบริโภคตลอดทั้งปี รวมทั้งร่วมกันขยายพันธุ์พืชที่ประจำถิ่นเพื่อเพิ่มปริมาณให้เพียงพอ โดยปลูกเพิ่มเติมในพื้นที่สาธารณะของชุมชน เช่น ผักกูด ผักปรัง พืชผักสมุนไพรต่าง ๆ

การปลูกพืชสมุนไพรเป็นแบบปลูกร่วมกับป่าโดยเลือกสมุนไพรที่ใช้อยู่เป็นประจำในชุมชน วางแผนการผลิตให้เพียงพอต่อการบริโภคทั้งปี เร่งปลูกป่าทดแทนขยายพันธุ์ไม้ใช้สอยเพื่อลดการตัดไม้ทำลายป่า ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคส่งเสริมให้ถนอมอาหารและแปรรูปเก็บไว้ใช้หรือจำหน่ายในพื้นที่ใกล้เคียงต่อไป สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชดำริให้กรมประมงเข้าร่วมดำเนินการตั้งบ่อเลี้ยงปลาชุมชน สาธิตการเลี้ยงปลาในบ่อดินและบ่อพลาสติก การเลี้ยงปลาและกบในกระชัง รวมทั้งปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ จีดลงในแหล่งน้ำธรรมชาติจำนวนมากในแต่ละปีเพื่อให้เป็นแหล่งอาหารแก่เกษตรกรโดยไม่ต้องไปซื้อหา สามารถเพิ่มปริมาณอาหารโปรตีนประเภทปลาในท้องถิ่นให้สูงขึ้นอีกทางหนึ่ง

...

บ้านนาป่าแปกตั้งอยู่บริเวณที่ราบบนหุบเขาสูงใกล้กับเขตชายแดนประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ และเนื่องจากบริเวณที่ตั้งชุมชนมีป่าแปก หรือป่าสนขึ้นอย่างหนาแน่นจึงเป็นที่มาของชื่อบ้านนาป่าแปก

เดิมที่บ้านนาป่าแปกเป็นชุมชนชาวม้งที่อยู่อาศัยรวมกันมายาวนานกว่าร้อยปีแล้ว ต่อมาเมื่อทางการเข้ามาพัฒนาพื้นที่ราวปีพ.ศ. ๒๕๒๕ และมีนโยบายแผ้วถางพื้นที่ป่าอุทยานโดยว่าจ้างชาวไทยใหญ่ดำเนินการทำให้มีชาวไทยใหญ่อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่บ้านนาป่าแปกเป็นจำนวนมาก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนและพระราชทานแนวพระราชดำริต่าง ๆ ในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตราษฎร ในปี ๒๕๒๗ จึงมีแนวทางให้ชุมชนชาวไทยใหญ่เข้าไปตั้งหมู่บ้านอยู่ร่วมกับชาวม้งได้ โดยชาวไทยใหญ่จะตั้งครัวเรือนอยู่ทางด้านขวาของถนนสายหลัก ส่วนทางด้านซ้ายของถนนจะเป็นบ้านเรือนของชาวม้ง

พื้นที่บ้านนาป่าแปกอยู่ใกล้เขตอุทยานแห่งชาติปางรุ้ง มีอากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ส่วนใหญ่เป็นป่าสน อยู่ห่างจากตัวเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอนราว ๕๐ กิโลเมตร

ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีอาชีพทำไร่ ทำนา ทำสวน รับจ้างทั่วไป พืชผักที่ปลูก คือ ข้าวนาดอก กระหล่ำปลี กระเทียม และข้าวโพดลักษณะของการใช้พื้นที่เพาะปลูกเป็นแบบพืชหมุนเวียนสลับกันไปพอมดฤดูทำนาข้าวก็จะปลูกกะหล่ำปลี กระเทียม มะเขือเทศ หรือไม้กฤษณา งามา โดยเฉาะงามาอ่อนหรืองามาขี้ม่อนซึ่งเป็นที่นิยมในท้องถิ่นนี้และขึ้นได้ดีในสภาพภูมิอากาศภูมิประเทศของแม่ฮ่องสอน

การเพาะปลูกอาศัยแหล่งน้ำจากลำน้ำแม่สะงา โดยจะมีระบบชลประทานในพระราชดำริกระจายไปทั่วพื้นที่ในลักษณะการทำฝายแล้วเป็นอ่างเก็บน้ำเล็กๆหลายแห่งกระจายอยู่ทั่วไปตามระดับความสูงของพื้นที่ลดหลั่นกันเพื่อจะได้ดึงน้ำไปใช้ได้อย่างทั่วถึง โดยชาวบ้านเรียกอ่างเก็บน้ำแถวนี้ว่า “อ่างฟู้ดแบงก์”

น้ำชลประทานถูกส่งไปตามลำรางตามธรรมชาติและมีระบบท่อน้ำคอยดึงน้ำจากอ่างเก็บน้ำบนที่สูงลงมาใช้เพาะปลูกทั่วทุกพื้นที่ แม้แต่ในฤดูแล้งก็มีระบบท่อน้ำแบบสปริงเกลอร์เอาไว้ใช้ในแปลงเพาะปลูกพืช ชาวบ้านจึงสามารถปลูกพืชผลได้ทั้งปีโดยไม่กลัวว่าจะขาดน้ำ สะท้อนให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ และพระอัจฉริยภาพในด้านการจัดการน้ำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สำหรับการใช้น้ำอุปโภคบริโภคภายในครัวเรือนนั้น ชุมชนบ้านนาป่าแปกมีระบบประปาหมู่บ้านต่อท่อเข้าไปใช้ในบ้านทุกหลังอย่างทั่วถึง และแรงดันน้ำไหลแรงตลอดปีไม่มีขาดแคลนเลย ชวนให้คนพื้นราบอิจฉา ยิ่งนัก ทั้งๆที่หมู่บ้านแห่งนี้ตั้งอยู่บนพื้นที่สูงเหนือระดับน้ำทะเลถึง ๑,๑๐๐ เมตร

แรงดันน้ำที่แรงจัดทำให้ท่อส่งน้ำแตกอยู่บ่อยครั้งจนชาวบ้านต้องร่วมกันหาวิธีแก้ไขด้วยการตั้งกองทุนบำรุงรักษาระบบน้ำประปา เก็บค่าบำรุงแต่ละบ้านเดือนละ ๑๐ บาท/หลัง เอาไว้สำรองซื้อท่อน้ำเมื่อถึงเวลาต้องเปลี่ยนจะได้ไม่ต้องคอยยุ่งยากออกเรียไรกันเป็นคราวๆ

บ้านนาป่าแปกจึงเป็นชุมชนต้นแบบของหมู่บ้านที่สามารถจัดการเรื่องธนาคารอาหารชุมชนได้สำเร็จงดงาม ประชาชนอยู่ดีกินดี มีอาหารพอเพียง และเหลือเฟือให้มีขายได้แทบทุกชนิด มีน้ำไฟเข้าถึงทุกบ้าน แตกต่างไปจากหมู่บ้านรวมไทยในปางอุ๋งที่ยังไม่มีกระแสไฟฟ้าใช้

ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ของบ้านนาป่าแปกจึงได้รับความสะดวกสบายมากกว่าแถบปางอุ๋ง นักท่องเที่ยวที่ยังติดสอยห้อยจึงชอบมาเลือกพักที่นี่ โดยมีกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นจุดดึงดูด

บ้านนาป่าแปกมีเสน่ห์ของชีวิตพื้นบ้านสองชนเผ่าที่แปลกแยกแตกต่างแต่อยู่ร่วมในหมู่บ้านเดียวกันอย่างกลมเกลียวสามัคคี เราจะได้เห็นวัดไทใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนชาวม้ง เห็นบ้านม้งที่ปลูกตำ่อ้อยติดดินปลูกคู่กับบ้านยกเสาสูงของไทยใหญ่ปะปนกันกันไปแม้จะมีการแบ่งแยกชุมชนชัดเจนแต่แรกให้อยู่คนละฟากถนนก็ตาม แต่เนื่องจากการแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์ทำให้วิถีวัฒนธรรมสองชนเผ่ากลืนเข้าหากันทีละน้อย

พืชไร่แบบยั่งยืนที่ชาวบ้านนิยมปลูกกันมาก คือ ชา เป็นชาพันธุ์อู่หลง ที่มีเหลือบริโภคสามารถเก็บไปจำหน่ายเป็นรายได้หลักของชุมชน ชาวบ้านจะนิยมเก็บชากันในช่วงเช้าใช้เวลาครึ่งวันเก็บได้คนละหนึ่งกระบุง เมื่อตากแห้งและบรรจุถุงแล้วราคาจำหน่ายกิโลกรัมละ ๑๑๐-๑๒๐ บาท

เป็นรูปแบบชีวิตที่ไม่มีรายจ่ายมีแต่รายได้

สภาพแวดล้อมของบ้านนาป่าแปกอุดมสมบูรณ์ทั้งของกินที่เก็บหามาได้จากป่าอย่างเหลือเฟือเพื่อทั้งผักพื้นบ้านที่ขึ้นเองในธรรมชาติและที่ปลูกเสริมเข้าไป เรียกได้ว่าแทบไม่ต้องไปซื้อหามากินเพราะเก็บจากข้างบ้าน

ได้ตลอดทั้งปี ที่สำคัญคือแถวนี้ไม่มีตลาดให้ไปหาซื้ออาหารสด มีแต่ร้านค้าขายของชำเครื่องปรุงอาหารของยังชีพที่จำเป็นในการกินอยู่ ใครอยากไปตลาดสดก็ต้องเข้าไปตลาดใหญ่ในเมืองแม่ฮ่องสอน

ดังนั้นชาวบ้านนาป่าแบกจึงสามารถดำรงชีวิตในแบบพึ่งพาตัวเอง **พออยู่ พอกิน พอเพียง**ได้อย่างสมบูรณ์แบบ

.....

“เงินไม่ใช่พระเจ้า ข้าวต่างหากที่คือพระเจ้า”

"... โครงการที่ได้ปฏิบัติมาจนถึงเดี๋ยวนี้ก็ได้ใช้ข้าวเป็นจำนวนมาก สำหรับส่งไปสงเคราะห์ในบริเวณชายแดน โดยอาศัยการส่งไปให้แก่เจ้าหน้าที่เพื่อที่จะได้แจกจ่ายแก่ผู้ที่ขาดแคลน นอกจากนี้ก็ได้ปฏิบัติอีกวิธีหนึ่ง คือ นอกจากจะไปแจกแก่ผู้ที่ขาดแคลนคือ ได้ไปตั้งเป็นคลัง เป็นนางข้าวในบางแห่ง คือ บางแห่งมีความขาดแคลนข้าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งปีที่แล้วก็มีความเดือดร้อน เพราะว่าการขาดน้ำ ทำให้ข้าวไม่ได้ผลเพียงพอจึงได้ให้ข้าวจำนวนหนึ่งแก่หมู่บ้านและตั้งเป็นนางข้าว กล่าวคือ ให้ข้าวไว้และก็ถ้าต่อมาเขามีรายได้เพิ่มขึ้นหรือปลูกข้าวได้ก็เอามาคืน โดยมีดอกเบี้ยยืมเพิ่มเติมเข้ามา ข้าวที่ให้ไปจึงเป็นข้าวที่หมุนเวียนและทำให้ประชาชนสามารถที่จะเข้าใจถึงการประหยัดถึงวิธีที่จะร่วมมือกัน มีชีวิตเป็นกลุ่ม ..."

(พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะกรรมการสโมสโรไลออนส์ดุสิต กรุงเทพมหานคร และบริษัทศรีกรุงวัฒนา จำกัด ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๑)
และนั่นคือจุดเริ่มต้นความเป็นมาของ “ธนาคารข้าว”

...

ประเทศไทยมีผลผลิตข้าวปีละหลายสิบล้านตัน เป็นประเทศผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่รายหนึ่งของโลก และได้ชื่อว่ามีธัญพืชและทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ยิ่ง แต่ใครจะเชื่อว่าหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวในนาของตนไปแล้วชาวนาส่วนหนึ่งกลับไม่มีข้าวเก็บเอาไว้กินเอง ไม่มีแม้แต่พันธุ์ข้าวเก็บไว้ปลูกในคราวต่อไปด้วยซ้ำ

นั่นเป็นเพราะความยากไร้และปัญหาหนี้สินทั้งนอกระบบและในระบบ ซึ่งมาจากสาเหตุนานาประการ บางคนไม่มีที่นาของตนเองต้องเช่าที่นายทุนทำกิน บางปีราคาข้าวตกต่ำและต้นทุนการผลิตสูงทำให้ต้องกู้หนี้

ยืมสินมาประทังชีวิต สุดท้ายหนี้สินนั้นพอกพูนขึ้นจนยากจะหาเงินมาชำระคืนได้ หลายครอบครัวต้องสูญเสียที่ทำกินไปอีกด้วยเหตุนี้

ปรากฏการณ์ของชาวนาที่ไม่มีข้าวกินเองถึงขนาดต้องไปกู้ยืมข้าวจากพ่อค้าคนกลางมากินจนกว่าจะถึงฤดูกาลผลิตใหม่เกิดขึ้นมานานแล้ว เป็นเรื่องน่าสะเทือนใจยิ่งที่เกษตรกรไทยในชนบทจำนวนมากยังตกอยู่ในสภาพที่ยากจน ล้าหลัง เป็นที่มาของปัญหาอื่นมากมาย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นสภาพความยากจนเดือดร้อนของพลสกนิกรชาวไร่ชาวนามาตลอด ทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะให้ประชาชนช่วยตนเองให้ได้และพึงพาอาศัยปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องข้าวจึงทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้ง“ธนาคารข้าว”ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้พระราชทานข้าวเปลือกจำนวนหนึ่งให้แก่ผู้ใหญ่บ้านหลายหมู่บ้านเพื่อให้เป็นทุนเริ่มดำเนินกิจการธนาคารข้าว

และได้พระราชทานแนวทางดำเนินงานไว้อย่างละเอียดชัดเจน ดังบันทึกดังต่อไปนี้

“ให้มีคณะกรรมการควบคุมที่คัดเลือกจากราษฎรในหมู่บ้านเป็นผู้เก็บรักษาพิจารณาจำนวนข้าวที่จะให้ยืมและรับข้าวคืน ตลอดจนจัดทำบัญชีทำการของธนาคารข้าว

ราษฎรที่ต้องการข้าวไปใช้บริโภคในยามจำเป็นให้ลงบัญชียืมข้าวไปใช้จำนวนหนึ่ง เมื่อสามารถเก็บเกี่ยวข้าวได้แล้วก็นำมาคืนธนาคารพร้อมด้วยดอกเบี้ยจำนวนเล็กน้อยตามแต่ตกลงกัน ซึ่งข้าวที่เป็นดอกเบี้ยดังกล่าวก็จะเก็บรวมไว้ในธนาคารและถือเป็นสมบัติของส่วนรวม

สำหรับกรรมการควบคุมชาวนั้น มีสิทธิในการขอยืมข้าวเท่ากับราษฎรทุกประการ ต้องอธิบายให้กรรมการและราษฎรเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ถึงหลักการของธนาคารข้าว โดยพยายามชี้แจงอย่างง่าย ๆ แต่ต้องให้แน่ใจว่าทุกคนเข้าใจดี

กรรมการและราษฎรก็ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อหลักการ เมื่อยืมข้าวจากธนาคารข้าวซึ่งเป็นของส่วนรวมไปใช้และถึงกำหนดเวลาที่สัญญาไว้ ก็ต้องนำข้าวมาคืนพร้อมด้วยดอกเบี้ย นอกจากว่ามีเหตุสุดวิสัย ซึ่งต้องชี้แจงให้กรรมการพิจารณาข้อเท็จจริง ราษฎรต้องร่วมมือกันสร้างยั้งที่แข็งแรง

ทั้งนี้หากปฏิบัติตามหลักการที่วางไว้ จำนวนข้าวที่หมุนเวียนในธนาคารจะไม่มีวันหมด แต่จะค่อยๆ เพิ่มจำนวนขึ้น และจะมีข้าวสำหรับบริโภคตลอดไปจนถึงลูกหลาน ในที่สุดธนาคารข้าวก็จะเป็นแหล่งที่รักษาผลประโยชน์ของราษฎรในหมู่บ้าน และเป็นแหล่งอาหารสำรองของหมู่บ้านด้วย”

...

รัฐบาลโดยหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะกรมการพัฒนาชุมชน ได้รับสนองพระบรมราโชบายขยาย ขอบเขตการดำเนินงานธนาคารข้าวออกไปอย่างกว้างขวาง จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๘ มีธนาคารข้าวที่จัดตั้งขึ้นใน ท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศมากกว่า ๔,๓๐๐ แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ ๕๗ จังหวัด จำนวนข้าวหมุนเวียนในธนาคาร ข้าวมากกว่า ๑๔.๕ ล้านกิโลกรัม

หลักการดำเนินงานของธนาคารข้าว ปัจจุบันสามารถปรับใช้ได้กับสภาพปัญหาและความจำเป็นที่ แตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ เช่น ลักษณะการให้บริการ ซึ่งมีทั้งให้เปล่า ให้โดยแลกแรงงาน ให้ยืมหรือให้กู้ ส่วน ทุนดำเนินงานนั้นอาจหาได้หลายวิธี เช่น การรับบริจาค การเรียกหุ้น เป็นต้น และในกรณีที่ไม่สามารถจัดตั้ง กองทุนเริ่มต้นขึ้นมาได้เองก็อาจเสนอแผนงานเพื่อขอรับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐได้

ธนาคารข้าวเป็นโครงการในเชิงการให้สวัสดิการสังคม เป็นการกระจายรายได้ที่ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ ราษฎรมีแหล่งข้าวกลางของหมู่บ้านที่สามารถกู้ยืมไปบริโภคหรือทำพันธุ์โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราต่ำกว่า ที่ต้อง เสียให้แก่พ่อค้าคนกลางเป็นอันมาก โครงการนี้จึงช่วยบรรเทาความเดือดร้อนจากการอดอยากขาดแคลน อาหาร ช่วยยกฐานะความเป็นอยู่และรายได้ของเกษตรกรที่ยากจน เป็นการแก้ปัญหาที่ได้ผลและตรงจุด

สิ่งที่ได้รับนอกจากนี้เป็นเรื่องที่ไม่เห็นผลโดยตรงแต่สำคัญยิ่ง เพราะเป็นการสร้างพื้นฐานของการ พัฒนาสร้างความสมัครสมานสามัคคีของชุมชนในการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาของตนซึ่งเป็นพระราชประสงค์ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ต้องการให้ราษฎรพึ่งพาตนเองให้ได้มากที่สุด

ธนาคารข้าวจึงเป็นทั้งโรงเรียนของชาวบ้านและเครื่องวัดประสิทธิภาพความเข้มแข็ง การมีส่วนร่วม ของชุมชนไปพร้อมกัน

ธนาคารข้าวที่ประสบความสำเร็จสามารถสร้างกิจกรรมต่อเนื่องอื่นๆได้มากไปกว่าเรื่องบรรเทาความ ขาดแคลนข้าว และหลายท้องถิ่นเกิดความคิดสร้างสรรค์มากมายจากการที่ชาวบ้านหาวิธีนำข้าวมาเข้ากองทุน

และในหลายชุมชนสามารถใช้ผลประโยชน์ที่เพิ่มพูนขึ้นจากการทำธนาคารข้าวมาเป็นงบประมาณ พัฒนาท้องถิ่นได้อย่างน่าชื่นชม

...

ตัวอย่างการพึ่งพาตัวเองอันน่าชื่นชมในเรื่องข้าวที่กล่าวถึงกันมากคือวิถีชีวิตวิถีวัฒนธรรมแบบพื้นถิ่น ของชาวกะเหรี่ยงปกากะญอที่ตำบลแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย

ชาวปกากะญอที่ตำบลแม่ลาน้อยถือเป็นชาวบ้านกลุ่มแรกๆ ที่มีการจัดตั้งระบบธนาคารข้าวของ ตนเองขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือกันในยามที่เดือดร้อน เป็นวิถีที่สืบทอดกันมานานหลายร้อยปีแล้ว

แต่รู้จักสิ่งนี้ในชื่อ“กองทุนข้าว” ไม่ใช่ธนาคารข้าว

หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวทุกปีชาวปากกะญอจะมีพิธีทำบุญขวัญข้าว นำเอาข้าวปลาอาหารมาเซ่นไหว้ เพื่อตอบแทนพระคุณข้าวที่ออกช่อชูรวงมาให้กิน จากนั้นแต่ละครอบครัวก็จะแบ่งข้าวเปลือกเอามากองรวมกัน ใครมีน้อยให้น้อย ใครมีมากก็ให้มาก เป็นการทำบุญช่วยเหลือคนที่ยากจนกว่าหรือ ครอบครัวที่มีข้าวไม่พอกิน ในหมู่บ้าน

หากมีข้าวในกองบุญเหลือก็จะนำไปเก็บไว้ในยุ้งฉางรวมของหมู่บ้าน ใครเดือดร้อนก็มาเอาไปกิน หรือหมู่บ้านอื่นๆ ที่ขาดแคลนก็มาขอเอาข้าวไปกินได้

แนวคิดจากประเพณีกองบุญข้าวมีได้ต่างไปจาก“ธนาคารข้าว” ในปัจจุบันเลย นับว่าชาวปากกะญอมีความคิดก้าวหน้าในการพัฒนาชุมชนมาช้านานแล้ว

ไม่เพียงแต่จะมีพิธีทำขวัญข้าวและกองบุญข้าวเท่านั้น ชาวปากกะญอยังมีพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้าวตลอดทั้งปี เช่น พิธีการถางไร่ การหว่านข้าว การเลี้ยงผีไร่ พิธีไล่ความชั่วร้ายในไร่ เพื่อปกป้องไร่นาและขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลให้ได้ข้าวอุดมสมบูรณ์ ถือเป็นการแสดงความอ่อนน้อมคารวะต่อบุญคุณของแผ่นดิน

ในหมู่บ้านปากกะญอมีนิทานพื้นบ้านเกี่ยวกับเรื่องข้าวอยู่เรื่องหนึ่งที่เล่าขานกันมายาวนานและได้รับการถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้ฟังอยู่เสมอ

เรื่องมีอยู่ว่า...พ่อค้าที่ร่ำรวยคนหนึ่งซึ่งข้างหลังเข้าไปในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง แล้วก็ประกาศกับชาวบ้านว่าตนเองเป็นพ่อเลี้ยงที่ร่ำรวย มีช้างมากมาย มีเงินที่จะซื้อข้าวปลาอาหารจากชาวบ้าน แต่ก็ไม่มีชาวบ้านคนใดให้ความสนใจเลยเพราะชาวบ้านไม่เคยใช้เงิน ไม่รู้จักเงิน สุดท้าย...ด้วยความหิวจนทนไม่ไหว พ่อเลี้ยงต้องใช้ช้างที่ตนเองมีมานั้นแลกข้าวกับชาวบ้านเพียง ๑ ห่อมากินแก้หิว

บทสรุปของนิทานแฝงปรัชญาเรื่องนี้ คือ“เงินไม่ใช่พระเจ้า ข้าวต่างหากที่เป็นพระเจ้า”

ชาวแม่ลำน้อยก่อตั้งธนาคารข้าวอย่างเป็นทางการขึ้นครั้งแรกเมื่อปี ๒๕๓๐ ที่บ้านห้วยรินหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวทุกปี แต่ละบ้านจะเก็บข้าวเอาไว้กินในครอบครัวของตัวเองให้เพียงพอตลอดทั้งปี แล้วนำข้าวเปลือกที่เหลือมารวมกันไว้ที่ยุ้งฉางหรือธนาคารข้าว ครอบครัวละ ๑-๒ ถัง เพื่อให้คนที่เดือดร้อนมากู้ยืมเอาไปกิน คิดดอกเบี้ย ๑ ถัง ต่อข้าวเปลือก ๑๐ ถัง เมื่อเก็บเกี่ยวได้แล้วจึงค่อยนำข้าวมาคั้น ดอกเบี้ยที่ได้เป็นข้าวเปลือกก็จะทำให้ธนาคารข้าวเติบโตนำไปช่วยคนที่เดือดร้อนต่อไป

การทำธนาคารข้าวในชุมชนบ้านห้วยรินได้เปลี่ยนสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านจากหน้ามือเป็นหลังมือ จากเมื่อก่อนชาวบ้านที่นี้อดอยากแร้นแค้น ต้องหาของไปขอแลกข้าวจากที่อื่นมากิน แต่ตอนนี้คนหมู่บ้านอื่นต้องหาของมาแลกข้าวที่นี่

ปัจจุบันธนาคารข้าวของบ้านห้วยรินมียุ้งเก็บข้าวอยู่ ๒ ยุ้ง มีข้าวเปลือกสำรองอยู่หลายร้อยถังและชาวบ้านไม่เดือดร้อนหรือขาดแคลนข้าวอีกต่อไป

.....

โครงการธนาคารฝืนปลูกป้องกันป่า

.....

“พลังงานโดยธรรมชาติจะขาดแคลน ถ้าหากใช้ไม่ถูกวิธี หรือใช้ไม่จำกัดแบบไม่มีการทดแทน ถ้าให้ชาวบ้านทำธนาคารฝืนจะอย่างไร ให้ป่าไม้ลองไปคิดดู ปลูกป่าเพื่อทำฝืน หรือปลูกต้นไม้ทำฝืน โดยเฉพาะไม้โตเร็ว การทำธนาคารฝืน ต้นน้ำไม่หาย ต้นไม้ไม่หาย ป่ายังเหมือนเดิม”

.....

(พระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถกับคณะทำงานโครงการธนาคารอาหารชุมชนฯ เมื่อครั้งเสด็จเยี่ยมราษฎรบ้านนาป่าแบก วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗)

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อพระราชทานแนวพระราชดำริจัดตั้งโครงการธนาคารอาหารชุมชนขึ้นที่บ้านนาป่าแบกแล้ว ก็ทรงส่งเสริมให้ชาวบ้านจัดทำธนาคารฝืนขึ้นในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน แนวพระราชดำรินี้มาจากทรงห่วงใยการตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านเพื่อนำมาใช้เป็นไม้ฝืนซึ่งเป็นเชื้อเพลิงสำคัญในครัวเรือนตามพื้นที่ชนบทห่างไกล หากปล่อยให้ชาวบ้านตัดไม้มาทำฝืนต่อไปเรื่อยๆ โดยไม่มีการปลูกเสริมหรือการควบคุมป้องกัน วันหนึ่งป่าก็จะต้องหมดไปอย่างแน่นอน เนื่องจากประชากรในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพิ่มมากขึ้น การประกอบอาชีพก็ขยายตัว ทำให้ความต้องการใช้ไม้ฝืนเป็นเชื้อเพลิงมีปริมาณมากขึ้นตามไปด้วย

เพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในการส่งเสริมให้ราษฎรในชนบทใช้เชื้อเพลิงฝืนอย่างถูกต้องและมีการทดแทน โดยไม่ส่งผลกระทบทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรป่าไม้ในธรรมชาติ กรมป่าไม้ โดยกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงจัดทำโครงการธนาคารฝืน

จังหวัดแม่ฮ่องสอนขึ้น ในเดือนพฤษภาคม ๒๕๔๙ กำหนดให้บ้านป่าปู้ หมู่ที่ ๒ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่เป้าหมายในเบื้องต้น หลังจากนั้นโครงการธนาคารฝืนได้ขยายออกไปทั่วประเทศ

เป้าหมายของโครงการคือสนับสนุนและส่งเสริมให้ราษฎรในชนบทใช้เชื้อเพลิงฟืนอย่างถูกต้องมีประสิทธิภาพ และให้มีการปลูกไม้ทดแทนโดยไม่ส่งผลกระทบทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรป่าไม้ในธรรมชาติ

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดให้มีการฝึกอบรมราษฎรหลักสูตรการผลิตและใช้เชื้อเพลิงจากไม้ การส่งเสริมให้ทำเชื้อเพลิงอัดแท่งและแปรรูปเศษวัสดุจากธรรมชาติในท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงทดแทนการใช้ฟืนจากไม้ในป่าธรรมชาติ

ตลอดจนจัดหาพื้นที่ปลูกป่าฟืนชุมชนให้เป็น “ธนาคารฝืน” ประจำหมู่บ้าน หมู่บ้านละ ๕๐ ไร่ โดยทางกรมป่าไม้เป็นผู้เพาะชำกล้าไม้ที่โตเร็วมีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นไม้ฟืน สำหรับแจกจ่ายให้แก่ราษฎรปีละ ๑ แสนกล้า

พร้อมกันนั้นได้สนับสนุนให้ราษฎรสร้างเตาถ่านที่มีประสิทธิภาพสูงหมู่บ้านละ ๑ แห่ง เช่น เตาอิฐก่อ เตาถังเดียว และเตาใบไม้ เพื่อให้ราษฎรผลิตและใช้ถ่าน ถ่านแท่ง หรือเชื้อเพลิงชีวอัดแท่ง ตลอดจนเชื้อเพลิงชีวมวลต่างๆ ในท้องถิ่นทดแทนการใช้ไม้ฟืนจากป่าธรรมชาติ โดยทางการเป็นฝ่ายจัดหาเครื่องมือผลิตแท่งเชื้อเพลิงประจำหมู่บ้านให้

โครงการธนาคารฝืนในพระราชดำรินี้ เป็นส่วนหนึ่งของการปลูกต้นไม้ลงในใจคน จากนั้นคนเหล่านี้จะปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดิน และรักษาต้นไม้ไว้ด้วยตนเอง

.....

บทที่ ๘

รู้จักฟังเสียงป่า

“พระเจ้าอยู่หัวเป็นน้ำ ฉันจะเป็นป่า
ป่าที่ถวายความจงรักภักดีต่อหน้า ...
พระเจ้าอยู่หัวสร้างอ่างเก็บน้ำ ฉันจะสร้างป่า”

(พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๒๕)

.....

ต้นไม้เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตชั้นต่ำนั่งสงบเคลื่อนที่ไปไหนไม่ได้แต่ก็เป็นสิ่งมีชีวิตที่ทรงพลังที่สุด
ต้นไม้คือร่องรอยของโลกดึกดำบรรพ์ที่ยังคงมีชีวิตหลงเหลืออยู่มาจนกระทั่งทุกวันนี้ในขณะที่สิ่งมีชีวิต
เคลื่อนที่เร็วอื่นๆต่างสูญพันธุ์กันไปจำนวนมากแล้วมีแต่ต้นไม้เท่านั้นที่ยังอยู่คงกระพัน สามารถรักษาความ
หลากหลายทางชีวภาพไว้ได้มากที่สุด

ต้นไม้หลายชนิดมีชีวิตอยู่มาเท่ากับอายุของโลก

ในพลังอันเงียบเชียบนี้ไม่มีใครมองเห็นว่าภายในลำต้นจากเรือนยอดถึงปลายรากต้นไม้เคลื่อนไหวอยู่
ตลอดเวลาด้วยจิตวิญญาณแรงกล้ายากที่จะหาสิ่งมีชีวิตใดเสมอเหมือน

หลายพันล้านปีก่อนเมื่อครั้งที่ดาวโลกเกิดขึ้นใหม่ๆ ต้นไม้เคยปกคลุมส่วนที่เป็นพื้นดินถึง ๔ ใน ๕ ส่วน
ปัจจุบันแม้จะถูกทำลายไปมหาศาลแต่ต้นไม้ก็ยังครอบครองพื้นที่เกือบครึ่งหนึ่งของแผ่นดิน

ในขณะที่น้ำและดินคือถิ่นกำเนิดชีวิตต้นไม้กับสัตว์ป่าก็ทำหน้าที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันรักษาสมดุลของ
ป่าตามธรรมชาติให้คงอยู่ ไม่อาจขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปได้

ผืนป่าที่อัดแน่นด้วยต้นไม้ขนาดพันธุ์คือระบบนิเวศที่เป็นต้นธารชีวิต และป่าทุกผืนบนโลกย่อมผูกพัน
แนบแน่นอยู่กับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในทุกพื้นที่

เพราะถ้าไม่มีป่าโลกนี้ก็จะไม่มีน้ำจืด เนื่องจากป่าเป็นจักรกลสำคัญในการผลิต รักษา และเก็บกัก
น้ำฝน

ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติมีแต่ต้นไม้เท่านั้นที่เป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถสร้างกลไกการเก็บกัก
รักษาน้ำไว้ในแผ่นดินได้ดีที่สุด

ด้วยพลังชีวิตสีเขียว ทุกครั้งที่ฝนตกลงมาต้นไม้จะทำหน้าที่รองรับ ดูดซึม และรักษาน้ำเอาไว้ในระบบราก ลำต้น และใบ

ความสามารถอันไม่จำกัดนี้เกินกว่าความสามารถของอ่างเก็บน้ำใดๆในโลกนี้จะเทียบได้

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชเสาวนีย์ด้วยความห่วงใยในเรื่องป่าและน้ำอยู่ตลอดเวลา ทรงปรารถนาเสมอว่า การทำลายป่ามากขึ้นจะทำให้ฤดูฝนสั้นลงและไม่ตกต้องตามฤดู เพราะความชุ่มชื้นในอากาศจะหมดไป เมื่อฝนน้อยแผ่นดินจะแห้งไม่มีน้ำให้ต้นไม้ดูดซับเก็บกักเอาไว้ น้ำใต้ดินก็จะไม่เหลือ

น้ำจืดนั้นเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่สุดต่อชีวิตทั้งหลายในโลก และเป็นทรัพยากรที่หายากยิ่งขึ้นทุกวันในขณะที่ประชากรของโลกกำลังทวีจำนวนขึ้นโดยไม่หยุดยั้ง

ประเทศไทยมีป่าไม้เป็นแหล่งผลิตน้ำจืดหล่อเลี้ยงพลเมืองมาแต่โบราณกาล เป็นป่าฝนแหล่งสำคัญที่ช่วยซึมซับน้ำไว้ได้ทั้งบนพื้นดินและใต้ดินให้เป็นต้นน้ำลำธารของแม่น้ำทุกสายในประเทศ หล่อเลี้ยงผืนแผ่นดินไทยอุดมสมบูรณ์จนเป็นแหล่งเกษตรกรรมสำคัญของโลกหากเราไม่รักษาป่าเอาไว้ให้เป็นแหล่งน้ำที่จะเลี้ยงคนทั้งประเทศเราก็จะไม่เหลืออนาคตไว้ให้ลูกหลานเลย

นอกจากนั้นในฐานะที่ป่าทุกประเภทเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของมนุษย์ หากปราศจากป่าเสียแล้วคนก็จะอยู่กันลำบาก จึงจำเป็นต้องรักษาป่าไว้เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ทั้งคนและป่า เมื่อคนคอยดูแลรักษาป่าให้ดีป่าก็ย่อมจะอำนวยประโยชน์แก่คน เป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ป่าไม้ของประเทศไทยเป็น ป่าฝน(Rain Forest)ต้นไม้จะช่วยซึมซับน้ำฝนไว้ใต้ดินแล้วค่อยๆ ระบายลงไปเป็นธารน้ำเป็นลำคลองเป็นลำน้ำสาขา เป็นแม่น้ำใหญ่ให้ทุกคนได้ใช้กันทั้งประเทศก่อนระบายออกสู่ทะเล แล้วหวนคืนกลับมาสู่ต้นทางอีกครั้งในสภาพของเมฆฝน

นี่คือวงจรที่เราทุกคนรู้จักดี

ป่าเป็นแหล่งน้ำจืดเก็บกักน้ำบริสุทธิ์ในธรรมชาติเอาไว้ เพื่อให้ผู้คนได้อาศัยทำมาหากิน ใช้อุปโภคบริโภค ทำการเกษตรและอุตสาหกรรม เป็นเส้นทางคมนาคม เป็นพลังงานผลิตไฟฟ้า เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ ฯลฯ

เรียกได้ว่าชีวิตคนไทยต้องอาศัยน้ำจากป่าอย่างขาดไม่ได้

ป่าจะคอยทำหน้าที่ส่งความชุ่มชื้นขึ้นไปในบรรยากาศทำให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล เสร็จแล้วก็ลำเลียงเก็บน้ำซ่อนเอาไว้ใต้ดินมากมายให้เป็นน้ำต้นทุน

ดังนั้นหากมีการตัดป่ามากๆ แหล่งน้ำของเราก็ย่อมร่อยหรอลงไปเรื่อยๆจนอาจหมดสิ้นในที่สุด

“อยากมีน้ำก็ต้องไม่ตัดป่า” สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชดำรัสซ้ำๆ ในเรื่องป่าและน้ำจนพสกนิกรจำได้ขึ้นใจ และเข้าใจถึงความห่วงใยที่ทรงมีต่อแหล่งเก็บกักน้ำตามธรรมชาติที่ถูกลักลอบบุกรุกทำลายจากกลุ่มนายทุนที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม

การต่อสู้ที่จะรักษาสมดุของธรรมชาติไว้ได้ ไม่มีทางใดจะดีไปกว่าการสร้างความรัก ความหวงแหนใน
ผืนแผ่นดิน และความร่วมมือร่วมใจของราษฎรในพื้นที่ให้รวมพลังกันรักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าเอาไว้
ให้มันคงยั่งยืนที่สุด

ในเมื่อน้ำคือชีวิตเป็นสิ่งที่หายากที่สุดในโลก คงถึงเวลาแล้วที่เราคนไทยจะช่วยกันเก็บหยาดฝน
ทุกหยดหยาดที่หล่นลงมาเอาไว้ไม่ให้สูญเสียเปล่า

...

“ฟ้าสง”

จิบจิบ จิบจิบ กระชิบรัย้วยหอยอกเย้า
ขึ้นเช้าเรืองอรุณอุ่นอกหวาน
สกุณาปลุกไพรก้องกังวาน
สรรพเสียงประสานรับสลับคลอ

แต่วัด ตีวัด... กึกกึก จึกจึก...
เอ็กอีเอ็ก... เข้าตรู่... ู่วู้จ้อ
จิบวี่ ... วิวี่... จิบวี่.. กรอ...
ปลุกโลกตะวันรอเรืองอุไร

ตื่นในเสียงไพรเพรียกู่เรียกร้อง
ท่วงทำนองธรรมชาติสะอาดใส
กลับสู่อ้อมกอดรักประจักษ์ใจ
ละทิ้งทุกห่วงใยในเส้นทาง

ป่าคือบ้าน...คือสถานวิมานทิพย์
จิบหยาดอมฤตหยดน้ำค้าง
หม่อมพรมไชยโรยเบาบาง
ความสุขยามฟ้าสงพรั่งประกาย

.....

มนุษย์เมืองผู้ไม่เคยฟังเสียงป่า ย่อมแยกไม่ออกว่าเสียงใดเป็นเสียงนก หนู งู แมลง หรือสัตว์ร้าย เสียงใดเป็นเสียงลมพัดใบไม้หรือเสียงน้ำค้างพร่างพรูอยู่กลางดึก

เสียงป่าในแต่ละฤดูกาลบอกเล่าเรื่องราวความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์สัตว์ป่าและความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตนับล้านๆ ที่พึ่งพาอาศัยกันอยู่ในระบบนิเวศที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ขึ้นมาได้อย่างลงตัวไม่มีที่ติ

ป่าให้ทุกสิ่งทุกอย่างแก่สรรพชีวิต ไม่เคยรบกวนผู้ใดหรือประสงคร้ายต่อใครเลย แม้แต่การหาอาหาร ต้นไม้ในป่าก็สร้างขึ้นมาจากใต้ดินโดยไม่ต้องไปรบกวน ทำร้ายหรือทำลายชีวิตอื่น

เมื่อถึงเวลาเหมาะสมต้นไม้ก็ให้รางวัลแก่โลกไม่เคยหยุดหย่อน ให้กลิ่น ให้สี ที่สดใส ให้ดอกและผลอันมากมาย เป็นทั้งอาหารของมนุษย์และการดำรงเผ่าพันธุ์ของมันเอง

ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนป่าดั้งเดิมที่อุดมสมบูรณ์มักจะเป็นป่าดิบเขา(Hill Evergreen Forest)

ป่าชนิดนี้ส่วนใหญ่จะอยู่บนภูเขาสูงในระดับความสูงกว่า ๙๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง เป็นป่าที่มีความชื้นสูงอากาศเย็นถึงอบอุ่น มีไม้ชั้นเรือนยอดหลายชั้น พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ในตระกูลก่อ เช่น ก่อเดือย ก่อแป้น และมีพันธุ์ไม้อื่นๆ ที่สำคัญคือ จำปีป่า ทะโล้ กำลังเสือโคร่ง

ไม้พื้นล่างเป็นไม้พุ่มมักพบบริเวณช่องที่เรือนยอดชั้นบนไม่แน่นทึบมาก ได้แก่กำลังช้างसार กุหลาบหิน พืชล้มลุกได้แก่ กระเจียวขาว ขมิ้นแดง พืชจำพวกเฟิร์น มอส และกล้วยไม้ชนิดต่างๆ ส่วนสัตว์ป่าที่พบเห็นโดยทั่วไปได้แก่หมูป่า เก้ง อีเห็น และนกป่าชนิดต่างๆ นอกจากนี้ยังพบสัตว์จำพวกลิง ค่าง ชะนี เต่าปูลู ฯลฯ

เป็นที่ทราบกันดีว่าป่าที่ยังมีเสือ เก้ง กวาง ค่าง บ้างใหญ่หรือพญากระรอก มีหมูหริ่งหรือหมาหริ่ง นกกุลุมพู นกเงือก เหล่านี้อาจยังเป็นป่าที่ไม่มีการบุกรุกมากส่วนสัตว์หายากอื่น เช่น สมเสร็จ เม่นหางพวง หมีขอ ชะมดแผง ไก่ฟ้า นกยูง ลิงลม วัวแดง กระตัง เหล่านี้อาจจะพบในบางป่าเท่านั้น

ในระบบเกื้อกูลกันของสรรพชีวิตในป่า ต้นไม้หลายต้นทำหน้าที่เป็นโรงแรม ๕ ดาว แห่งกิ่งก้านสาขาให้สัตว์ป่าหลายชนิดได้หลบซ่อนอาศัยกำบังภัย บางต้นมี “เจ้าประจำ” จับจองพื้นที่ระยะยาว บางต้นมีแขกมาเยือนเพียงชั่วคราว

แต่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายในผืนป่าบนโลกนี้ล้วนมีผ้าห่มสีเขียวให้หมั่นกันครบถ้วนพอเพียง

ตัวเหี้ย ตะกวด สารพัดสัตว์เลื้อยคลานชอบขึ้นไปแอบหลบนอนบนคาบไม้

นกเงือกใช้รูหลบบนต้นไม้เป็นรังรักและที่พุ่มพักเลี้ยงดูลูกนกจนกว่าจะปีกกล้าขาแข็งโบยบิน

ในหน้าแล้งตามซอกกิ่งของไม้ใหญ่บางต้นจะเป็นช่องเก็บน้ำดื่มของสัตว์ป่า ถึงจะมีเพียงน้อยนิดแต่ก็เพียงพอต่อความต้องการของสัตว์เลื้อยคลานนานาชนิด

ปายังเป็นซูเปอร์มาร์เก็ตหรรษาขนาดมหึมาสำหรับมนุษย์ ให้ทั้งอาหารและยา โดยเฉพาะป่าเขตร้อน
ชั้นของไทยขึ้นชื่อว่าเป็นแหล่งสมุนไพรที่ดีที่สุดของโลก และน่าอัศจรรย์ใจมากที่แหล่งอาหารจากป่านั้นมี
ครบถ้วนทุกประเภททั้งโปรตีนเนื้อสัตว์ พืชผักผลไม้ แร่ธาตุ วิตามิน

นอกจากอาหารและยา ซูเปอร์มาร์เก็ตแห่งนี้ยังให้ไม้มาสร้างบ้าน ให้ใบสำหรับมุงหลังคา ให้สีย้อมผ้า
สารพัดสีให้ชันสำหรับยาเรือ ให้ยางลกรักสำหรับเครื่องเขิน แม้แต่เสื้อผ้า กระดาษ ดินสอ ยางลบ ยางรถยนต์
สิ่งเหล่านี้ล้วนมาจากต้นไม้และป่าไม้ทั้งสิ้น

ไม่มีใครสามารถบอกได้ถึงอารมณ์ความรู้สึกของต้นไม้ แต่การที่มันต้องมีชีวิตผ่านปากคนและสัตว์เป็น
ล้านๆ ปากที่คอยจ้องจะกิน ผ่านความเจ็บป่วยจากการถูกเบียดเบียน ผ่านกระแสลมแรงของพายุโหม ความ
ร้ายกาจของไฟป่า ต้นไม้น่าจะเครียดและมีความกดดันอยู่ไม่น้อย

แต่คงไม่มีใครสนใจความรู้สึกของต้นไม้หรอกว่าเจ็บปวด ร้อน หนาว สุข หรือทุกข์ สัตว์โลกที่ใช้
ประโยชน์จากต้นไม้ โดยเฉพาะสัตว์มนุษย์จึงไม่เคยคิดที่จะมอบสิ่งใดตอบแทนต้นไม้เลยทั้งๆ ที่สิ่งสำคัญที่สุดที่
ต้นไม้มอบให้มนุษย์และสัตว์คือ “อากาศ” สำหรับหายใจ

ต้นไม้ที่โตเต็มที่หนึ่งต้นสามารถให้ออกซิเจนแก่มนุษย์ได้หายใจทั้งปีถึง ๘ คน

แต่มนุษย์เพียงคนเดียวสามารถโค่นป่าเป็นร้อยไร่ได้ราพณาสูรในเวลาเพียงไม่กี่วัน

...

ป่าแม่ฮ่องสอนส่วนหนึ่งยังเป็นป่าสภาพเดิมที่อุดมสมบูรณ์อยู่มากเพราะมีทั้งต้นไม้และสัตว์ป่าครบ
องค์ประกอบ

โดยเฉพาะ“**ป่าสักนวมินทรราชินี**”โครงการอนุรักษ์แหล่งพันธุกรรมไม้สักและพัฒนาคุณภาพชีวิต
ราษฎรบริเวณลุ่มน้ำปายซึ่งถือว่าเป็นป่าสักที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดในโลก คือความภาคภูมิใจของ
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผืนป่าแห่งนี้ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับไว้ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓และพระราชทานนามว่า “ป่าสักนวมินทรราชินี”เพื่ออนุรักษ์แหล่งป่าสักในเขต
พื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ๓๔๔ ตารางกิโลเมตร

ใครที่เคยได้ไปเห็นป่าแห่งนี้มาแล้วล้วนกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า ต้นสักในป่านี้มีขนาดลำต้นใหญ่
ที่สุด สูงที่สุด งดงามที่สุด แทบจะเรียกได้ว่าเป็นแห่งเดียวในโลก

ป่าสักนวมินทรราชินีอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ปายฝั่งขวาตอนล่าง เป็นพื้นที่สำรวจพบว่ามีชาว
ไทยภูเขาเผ่าลีซออาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงและบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายหน้าดินทำการเกษตร มีการลักลอบตัด

ไม้สักและลำสັตว์ ก่อปัญหาหาเสพติดเป็นภัยต่อความมั่นคง จึงกำหนดให้พื้นที่ป่าสักธรรมชาติเนื้อที่ ๖๐,๐๐๐ ไร่ เป็นเขตอนุรักษ์ที่ต้องดูแลเป็นพิเศษไม่ให้ถูกบุกรุกทำลาย

และเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมจึงกำหนดให้เป็นแหล่งศึกษาวิจัยด้านพันธุกรรมไม้สัก ตลอดจนเป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุกรรมไม้สักในถิ่นกำเนิดและนอกถิ่นกำเนิด รวมถึงเป็นศูนย์ศึกษาวิจัยไม้สักที่ครบวงจรของประเทศไทยและในระดับสากลต่อไป

ป่าสักแห่งนี้ เป็นป่าเบญจพรรณที่มีความสมบูรณ์มาก มีไม้สักขึ้นตามธรรมชาติกระจายอยู่ทั่วไปเป็นบริเวณกว้างในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ท้องที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ไม้สักธรรมชาติที่พบมีลักษณะดี ลำต้นขนาดใหญ่เปลาตรงแสดงให้เห็นอัตราการเจริญเติบโตอย่างสม่ำเสมอเนื่องจากสภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ถูกรบกวนน้อย

และที่สำคัญไม้สักดังกล่าวมีลักษณะพิเศษด้านพรรณพืช คือ สามารถเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่สูงกว่า ๑,๒๐๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเล นับเป็นข้อมูลใหม่ของประเทศไทยเนื่องจากโดยปกติไม้สักมักจะเจริญเติบโตได้ดีในระดับความสูงไม่เกิน ๗๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล

สำหรับแนวทางการฟื้นฟูอนุรักษ์ใช้หลักการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยการเสริมสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดความรัก ความหวงแหนทรัพยากรป่าไม้และเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

ในเวลาเดียวกันก็เร่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรบริเวณป่าลุ่มน้ำของลุ่มน้ำปาย จำนวน ๔ หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านห้วยชลอบ บ้านนาอ่อน บ้านมะโนรา และบ้านห้วยปมฝาก ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

พร้อมทั้งมุ่งเน้นพัฒนาคุณภาพชีวิตราษฎรให้อยู่ดีกินดี มีความขยัน ซื่อสัตย์ อดทน อดออม ไม่โลภ รู้จักพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงฯ และเป็นกำลังหลักในการดูแลรักษาปกป้องผืนป่าแห่งนี้ไว้

ให้ คนอยู่ร่วมกันกับป่าได้อย่างยั่งยืน

ในการเฝ้าระวังป่าสักอนุรักษ์แห่งนี้ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้จัดหน่วยลาดตระเวนคอยเฝ้าระวังไม่ให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น แต่ยังไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บของป่าหากินได้ เพียงแต่ห้ามเข้าไปตัดไม้หรือชักลากไม้ออกจากพื้นที่โดยเด็ดขาด

ส่วนราษฎรที่เคยทำไร่เลื่อนลอยในพื้นที่ ทางเจ้าหน้าที่ก็จัดหาอาชีพใหม่ให้โดยส่งเสริมการทำนาแบบขั้นบันไดบริเวณไหล่เขาหรือทำนาคำในพื้นที่ราบ

ชาวแม่ฮ่องสอนต่างช่วยกันการดูแลรักษาผืนป่าแห่งนี้อย่างเข้มแข็งเพราะถือว่าทุกคนต่างมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของแม่ฮ่องสอน เมืองแห่งความสุข ที่เป็น “บ้านของพ่อ” อีกแห่งหนึ่ง

...

ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน การดำเนินโครงการพระราชดำริเรื่องป่านั้นทำควบคู่ไปกับเรื่องน้ำ

นอกจาก“ป่าสักกวมินทรราชินี” กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ยังจัดทำโครงการ“รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”สนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสที่เสด็จเยี่ยมราษฎรในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๔๙ และทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้พสกนิกรบนพื้นที่สูงตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ น้ำและดิน ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร จึงต้องมีแหล่งน้ำที่สะอาด ปลอดภัย และให้สามารถดำรงชีพอยู่กับป่าได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีความเป็นห่วงใยในการอนุญาตให้ใช้สารเคมีทั่วไปแบบไม่มีข้อห้าม ราษฎรจึงนำมาใช้เป็นยากำจัดวัชพืชอย่างกว้างขวางทำให้ดินหมดสภาพในหลายพื้นที่และยิ่งกว่านั้นเมื่อฝนตกจะชะล้างเอาสารเคมีเหล่านั้นลงไปปนเปื้อนในแม่น้ำลำธาร ทำให้สัตว์น้ำได้รับอันตราย ผู้ใช้น้ำก็เกิดอันตรายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากไม่รีบเร่งแก้ไขก็จะเกิดอันตรายต่อเนื่องอย่างใหญ่หลวง

น้ำสะอาดเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งโครงการรักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดินจึงมีภารกิจจัดหาแหล่งน้ำให้ราษฎร ทั้งการสร้างแหล่งน้ำใหม่และฟื้นฟูดูแลแหล่งน้ำตามธรรมชาติรวมถึงการจัดตั้ง “ธนาคารน้ำ”(Water Bank) ส่งเสริมชาวบ้านให้รู้จักการจัดเก็บน้ำฝนหรือน้ำตามธรรมชาติเอาไว้ใช้บริโภคให้พอเพียงตลอดปี

การจัดตั้งธนาคารน้ำมุ่งลดการบุกรุกทำลายป่าและฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธารในพื้นที่ป่าต้นน้ำ การมีแหล่งน้ำอย่างเพียงพอทั่วถึงราษฎรย่อมมีปัจจัยการผลิตที่เอื้ออำนวยต่อการปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ได้ผลผลิตดี มีพอบริโภคภายในครัวเรือนและเหลือจำหน่ายได้ด้วย

บ้านหนองเขียว อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่เริ่มโครงการแห่งแรก จากนั้นได้ขยายผลการดำเนินงานไปยังชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียงในพื้นที่ลุ่มน้ำอีก ๑๐ แห่ง ใน ๖ จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย น่าน อุตรดิตถ์ และพิษณุโลก ครอบคลุมพื้นที่มากกว่า ๒พันตารางกิโลเมตร เพื่อให้ราษฎร ๘ พันครัวเรือนมีปัจจัยพื้นฐานที่เพียงพอ ได้ประกอบอาชีพที่เหมาะสม มีรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น อยู่อาศัยร่วมกับป่าได้อย่างเหมาะสมยั่งยืน

สำหรับป่าไม้ที่ถูกทำลายไปมาก สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงขอให้ราษฎรช่วยกันดูแล และปลูกเพิ่มเติมให้มากแล้วช่วยกันรักษาป่าให้สมบูรณ์อยู่เสมอจะทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างมั่นคง ทรงชื่นชมชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงที่รักและหวงแหนป่าสามารถดูแลรักษาป่าได้ดีมาก สมควรเป็นตัวอย่างให้แก่ชนเผ่าอื่นๆ

นอกจากนั้นทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้ง “ศูนย์ไม่ศึกษา”เพราะไม้ไผ่เป็นไม้ที่มีคุณค่าเป็นทั้งอาหารของชุมชนและช่วยฟื้นฟูสภาพป่าได้ดี จึงควรอนุรักษ์และขยายพันธุ์ไม้ให้ทั่วพื้นที่ด้วยการส่งเสริมให้ราษฎรปลูกไม้ไผ่อย่างทั่วถึงแนะนำวิธีใช้ไม้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในการดำรงชีวิตประจำวันและในงานหัตถกรรมต่างๆให้

ปัจจุบันในศูนย์ไฟศึกษาที่ปางตอง มีไฟสายพันธุ์ต่างๆ ทั่วประเทศนำมาปลูกไว้เพื่อการอนุรักษ์และจัดทำเป็นศูนย์ข้อมูลเกี่ยวกับไม้ไฟเพื่อให้บุคคลทั่วไป เยาวชน และนักเรียนได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ในพื้นที่ตามธรรมชาติจริงของป่าไฟที่จัดภูมิทัศน์ไว้อย่างสวยงาม

ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชดำริในการขยายพันธุ์สัตว์ป่าว่านอกจากเขียดแล้วควรขยายพันธุ์สัตว์ชนิดอื่นเพิ่มขึ้นและปล่อยคืนสู่ป่าแบบเดียวกับเขียดแล้วและควรส่งเสริมให้ราษฎรได้ช่วยกันขยายพันธุ์และดูแลกันต่อไป

เมื่อพื้นที่ชุมชนมีสัตว์ป่าและสัตว์น้ำอยู่ในแหล่งธรรมชาติเดียวกันสมบูรณ์ ก็น่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์หรือการเดินป่าได้อย่างดี โดยเฉพาะในบริเวณศูนย์ไฟศึกษา

ด้านการพัฒนาสังคมในชุมชนทรงเห็นว่าการดูแลสุขภาพและงานด้านอนามัยของราษฎรในหมู่บ้านมีความจำเป็นเร่งด่วนเด็กๆ ควรได้รับประทานอาหารที่มีสารอาหารอย่างพอเพียงจะทำให้สมองดีและเป็นกำลังที่สำคัญของครอบครัวและประเทศชาติต่อไป

ปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุข โดยกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ ได้เข้ามาร่วมดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนจัดการสุขภาพเพื่อเพิ่มการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนแล้ว โดยจัดอบรมคนในชุมชนให้เป็นอาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.) ประจำหมู่บ้านในพื้นที่โครงการพัฒนาตามพระราชดำริ และจัดกิจกรรมฝึกอบรมด้านปฏิบัติการต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

...

เพลงเอื้องแซะ

“กลีบขาวนวลกลิ่นเ้ายวน ชวนไฟฝันเินมาแซมผมงาม ...

นามนั้นฤา คือเอื้องแซะหลวง บวงสรวงเดวา ฮีมม....

ศรัทธาไฟหา วิญญาฮ้ำฮ้อง หัวใจไฟปอง กูก้องฮ้องฮ้ำหา...

เอื้องแซะงามเมื่อยามฮักมา ดังก้าสัญญาว่าใจหนอรอคอย..

ลมแล้งเอยอย่าเลยพัดพา จัวยนำฮักมาข้ามฟ้าแดนคอย ฮีม....

ศรัทธาฮ้ำนอยรอคอย..คอยหา ก้ามั่นสัญญา บ่ลาร้างห่างไป

เอื้องขาวนวลยังยวน กลิ่นครวญชวนเซย ความฮักเอยฮ้อมมาแนบทรง

วิญญาณผู้เกยผิดหวังยังรอขอค้มคุ้มชู ผู้บูชาฮักแต่เน่จสมหวัง

กลีบขาวนวล กลิ่นเ้ายาวน ชวนไฝฝ้นมันฟ้า...

เอื้องชะงามขอความฮักมา ดังกำสัญญาว่าใจหนอรอคอย ฮีม.....

ศรัทธาข้าน้อย รอคอย..คอยหา คำนันสัญญา บ่ลาร้างห่างไป...

เอื้องขาวเจ้าเ้ายาวน กลิ่นครวญชวนเซย ความฮักเอยฮ้อมมาแนบทรง

วิญญานฮักดีผิดหวังยังรอขอค้มฮ้อมชู ผู้บูชาฮักแต่แง่จสมใจ

วิญญานฮักดีผิดหวังยังรอขอค้มฮ้อมชู ผู้บูชาฮักแต่แง่จสมใจ”

....

บทเพลงเอื้องชะงามหวานเศร้าสร้อยขับร้องโดย “สุนทรี เวชานนท์” จากคำร้องและทำนองเพลงของ “ปริญญญา ตั้งตระกูล” บอกเล่าตำนานความเชื่อเกี่ยวกับดอกเอื้องชะงากล้วยไม้สูงค่าในอดีตเมื่อ ๗๐๐ ปีก่อนที่ใช้เป็นเครื่องบรรณาการแก่ราชสำนักล้านนาเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดี

ตามตำนานเล่าขานของคนแม่สะเรียงดอกเอื้องชะงามสวยสดงดงามเป็นหนึ่งในเครื่องบรรณาการของชาวลัวะที่อาศัยในดินแดนแถบเชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน จัดส่งมาถวายเจ้ามหาชีวิตแห่งคุ่มหลวงนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ แทนการเกณฑ์แรงงาน จัดเป็น “ของสูง” จนมีคำกล่าวว่า

“เอื้องชะงะ ของสูงค่า.....คนต่ำได้ลุ่มฟ้าอย่าหมายได้ชมเซย”

คนพื้นถิ่นเมืองแม่ฮ่องสอนนิยมนำเอื้องชะงามาปักใส่ขันเงินขันทองถวายเป็นพุทธบูชาในงานบุญสำคัญ และนิยมมอบให้ผู้อาวุโสที่เคารพนับถือเพื่อแสดงความเคารวะ รวมทั้งใช้ประดับภายในอาคารบ้านเรือนให้ดอกเอื้องชะงามบานสะพรั่งส่งกลิ่นหอมหวานจรุงอบร่ำไปทั่วบริเวณบ้านนานแรมเดือน

แต่ดอกไม้สูงค่าจากผืนป่าบนดอยนี้เป็นกล้วยไม้หายากที่ขึ้นอยู่ตามต้นไม้ใหญ่บนเทือกเขาสูงในพื้นที่สูงกว่า ๑,๐๐๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลางขึ้นไป ดังนั้นการไปเสาะหาจากป่าแต่ละครั้งจึงเป็นเรื่องยากเย็น

ประกอบกับตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับความรักรันทดที่ฝ่ายหญิงซื่อสัตย์ภักดีไม่แปรเปลี่ยนลิ้มเลือน จนตายจากนั้นเป็นเรื่องสะเทือนอารมณ์ทำให้ดอกเอื้องชะงากล้วยไม้ปาล้านนาชนิดนี้เป็นที่ต้องการของผู้คนจำนวนมาก

ในยุคหนึ่งจึงเกิดการล่าเอื้องชะงามกล้วยไม้พื้นเมืองสกุลหวายชนิดนี้ออกจากป่ามาจำหน่ายให้คนเมืองจนแทบหมดสิ้น

แต่คนส่วนใหญ่ไม่รู้ว่เอื้องชะงะเป็นพืชเฉพาะถิ่นจะเจริญเติบโตเฉพาะในกำเนิดบนพื้นที่สูงเท่านั้น หากนำไปเลี้ยงในสภาพอากาศไม่เหมาะสมต้นเอื้องก็มีแต่โรครากับทรุดและตายไปในที่สุด

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงโปรดกลิ่นหอมของดอกเอื้องแซะมาก เช่นเดียวกับที่ทรงโปรดความงดงามของธรรมชาติ การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ต่างๆ เพื่อรักษาวัฏจักรความสมดุลในธรรมชาติ

ทุกคราวที่เสด็จไปทอดพระเนตรป่าเขาลำเนาไพรทรงชื่นชมพรรณไม้ป่าของไทยและมีพระราชประสงค์ที่จะกระตุ้นจิตสำนึกให้ทุกคนได้ร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น

เมื่อครั้งเสด็จฯ ไปเป็นองค์ประธานงานกล้วยไม้เอเซียแปซิฟิกครั้งที่ ๔ เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๓๕ ณ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ ในระหว่างทอดพระเนตรนิทรรศการและการประกวดกล้วยไม้ ซึ่งมีกล้วยไม้ไทยสวยงามนำมาจัดแสดงเป็นอันมาก ได้มีพระราชดำรัสกับคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ศาสตราจารย์ ดร. อานนท์ เทียนตรง ศาสตราจารย์เกียรติคุณ วัชรพี สาคริก และ พลเอกแบ่ง มาลากุล ณ อยุธยา เกี่ยวกับกล้วยไม้ป่าของเมืองไทยว่า

"...กล้วยไม้ไทยมีความงามมากและมีกลิ่นหอมมาก ซึ่งนับวันจะหาได้ยากและใกล้สูญพันธุ์ไปทุกขณะ ขอให้ช่วยกันหาทางรวบรวมและอนุรักษ์ไว้ พร้อมกับการขยายพันธุ์ให้มีปริมาณมากพอที่จะคืนสู่ป่าธรรมชาติได้.."

ต่อมาเมื่อทรงทราบว่ามีปัญหาการลักลอบเก็บต้นเอื้องแซะออกจากป่าเพื่อจำหน่ายครวละมากๆ ส่งผลให้จำนวนเอื้องแซะในป่าลดปริมาณลงอย่างต่อเนื่องทุกปี ทรงเกรงว่าเอื้องแซะอาจสูญพันธุ์ได้ จึงทรงมีพระราชเสาวนีย์เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ ณ ศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอนในพระบรมราชินูปถัมภ์

"ให้ดำเนินการดูแลรักษาพันธุ์เอื้องแซะ ห้ามมิให้คนเข้าไปนำดอกเอื้องแซะในป่าออกขาย และให้เพิ่มจำนวนเอื้องแซะคืนสู่ป่าให้มาก โดยขยายพันธุ์แล้วส่งเสริมให้ประชาชนนำไปปลูกในป่า และชักชวนให้ประชาชนเข้ามาร่วมดูแลและขยายพันธุ์เอื้องแซะให้มากขึ้น"

โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูกล้วยไม้ท้องถิ่นจึงเกิดขึ้นโดยกรมส่งเสริมการเกษตรมอบหมายให้ศูนย์ส่งเสริมเกษตรที่สูงปางตองตามพระราชดำริดำเนินการสร้างแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูกล้วยไม้ท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอนเมื่อปี ๒๕๕๐ มีโรงเรียนผลิตและขยายพันธุ์กล้วยไม้ โรงเรียนรวมพันธุ์เฟิร์นในลักษณะจุดบริการนักท่องเที่ยวให้สามารถเดินชมกล้วยไม้สายพันธุ์ท้องถิ่นและเฟิร์นชนิดต่างๆ ได้อย่างเพลิดเพลิน

นอกจากนี้ในหลายโอกาสยังมีพระราชดำรัสให้ทุกหน่วยงานร่วมกันปกป้องดูแลกล้วยไม้ไทยอย่างจริงจังและต่อเนื่องเพื่อให้กล้วยไม้สวยงามและหายากคงอยู่เป็นมรดกทางธรรมชาติอันล้ำค่าของประเทศสืบไป

หลายหน่วยงานจึงร่วมกันสองพระราชดำริจัดโครงการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้ไทยหลายโครงการ อาทิ โครงการคืนชีวิตกล้วยไม้ไทยสู่ไพรพฤกษ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้รองเท้านารีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้รองเท้านารีอินทนนท์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการขยายพันธุ์กล้วยไม้ไทยหายากเพื่อการอนุรักษ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการขยายพันธุ์กล้วยไม้สกุลลำปางงาม เป็นต้น

สำหรับดอกเอื้องแซะทรงเห็นว่ากลิ่นหอมที่ไม่เหมือนกล้วยไม้ใดนั้นมีศักยภาพหากสามารถเอามาไปสกัดทำน้ำหอมจากดอกเอื้องแซะได้ก็จะพัฒนาเป็นพืชเศรษฐกิจได้จึงพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ให้แก่คณะอาจารย์จากคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ไปทดลองสกัดสารหอมระเหยจากเอื้องแซะเพื่อพัฒนาเพิ่มคุณค่าให้เป็นพืชเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ซึ่งขณะนี้ประสบผลสำเร็จด้วยดี

และเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๔๔ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงปล่อยเอื้องแซะคืนสู่ไพรพฤกษ์บนคาบไม้ป่าในพื้นที่สวนพฤกษศาสตร์ฯ ซึ่งกล้วยไม้พระราชทานทั้งสองกอนี้ ยังคงเจริญเติบโตเป็นอย่างดี

ปัจจุบันโครงการขยายพันธุ์กล้วยไม้ไทยหายากเพื่อการอนุรักษ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ จังหวัดเชียงใหม่เป็นแหล่งสำคัญที่รวบรวมพันธุ์กล้วยไม้ป่าของไทยเพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืนให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติขณะนี้มีรายชื่อกล้วยไม้ไทยที่ตรวจสอบว่าถูกต้องแล้วถึง ๔๐๐ ชนิด พร้อมข้อมูลด้านนิเวศวิทยาอย่างสมบูรณ์

ส่วนกล้วยไม้ในสกุล “กล้วยไม้รองเท้านารี” ถือว่าเป็นมรดกทางธรรมชาติที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งของผืนป่าเมืองไทยที่มีค่าหายากและราคาแพง เป็นที่ต้องการของตลาดไม้ดอกไม้ประดับ และอยู่ในสภาพที่ถูกล่าจนใกล้หมดป่าเช่นกัน

โครงการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้รองเท้านารีตามพระราชดำริจึงมีขึ้นเพื่ออนุรักษ์สายพันธุ์กล้วยไม้รองเท้านารีและแหล่งกำเนิดพันธุ์กรรมและสืบขยายสายพันธุ์เพิ่มปริมาณกล้วยไม้รองเท้านารี โดยเฉพาะสายพันธุ์รองเท้านารีอินทนนท์ ที่มีอยู่มากบริเวณดอยแม่สุริน ตำบลแม่อุคอ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ลักษณะเฉพาะของกล้วยไม้รองเท้านารีคือ ดอกมีกลีบปากคล้ายถุงเหมือนส่วนหัวรองเท้าสุภาพสตรี จึงมีชื่อสามัญว่า “Slipper Orchid” ซึ่งคนไทยรู้จักกันดีในชื่อ “กล้วยไม้รองเท้านารี” มีแหล่งกำเนิดในภูมิภาคเอเชีย ปัจจุบันค้นพบแล้ว ๕๕ ชนิด กระจายพันธุ์อยู่ตามธรรมชาตินับจากแนวเทือกเขาหิมาลัยลงมาสู่ตอนล่างในประเทศไทยมีการค้นพบแล้วไม่น้อยกว่า ๑๗ ชนิด

สำหรับพันธุ์กล้วยไม้รองเท้านารีอินทนนท์เป็นกล้วยไม้รองเท้านารีชนิดกลีบดอกหนา เป็นมันเงา พื้นดอกสีเหลืองปนน้ำตาล กลีบในทั้งคู่แต่ละกลีบมีเส้นแบ่งตามความยาวของกลีบทำให้รู้สึกรู้ว่าเป็นสองซีกซีกหนึ่งมีสีแก่กว่าอีกซีกหนึ่งก้านดอกยาวประมาณ ๑๐-๑๒ ซม. มีดอกเดี่ยว ดอกกว้างประมาณ ๑๐-๑๒ ซม. ให้

ดอกในช่วงเดือนธันวาคมถึงกุมภาพันธ์ พบขึ้นอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ บนภูเขาที่มีระดับสูงจากน้ำทะเลไม่ต่ำกว่า ๑,๒๐๐ เมตร เช่น ดอยอินทนนท์และในดอยสูงจังหวัดทางภาคเหนือและภาคอีสาน

โครงการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้ดังกล่าว ก่อให้เกิดความรักความห่วงใยในทรัพยากรที่เป็นสมบัติอันล้ำค่าในป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญต่อการเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำและปลายน้ำ ให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด และเป็นแหล่งพันธุกรรมของพรรณพืชหลากหลายชนิด

โดยเฉพาะกล้วยไม้ป่าหายากและใกล้สูญพันธุ์ของไทยที่มีความหลากหลายงดงามโดดเด่น และผลิดอกเพียงปีละครั้งเท่านั้นทั้งดอกเอื้องแซะและรองเท้านารี จึงต้องรักษาไว้ให้เป็นมรดกล้ำค่าทางธรรมชาติแก่คนรุ่นหลังสืบไป

.....

บทที่ ๙

อาหาร อากาศ อารมณ์ อุดมชีวิตดี

เมืองสามหมอกในภาพจำของผู้คนเป็นอย่างไรคำตอบของคนต่างวัยย่อมไม่เหมือนกัน

คนวัย ๕๐ ปีขึ้นไปอาจยังจดจำภาพหมอน้ำตื้นโองน้ำใจที่วางไว้ในซุ้มประตูทางเข้าบ้านแทบทุกหลัง เพื่อให้คนผ่านทางมาได้อาศัยดื่มน้ำฝนเย็นชื่นใจดับกระหายคลายร้อน

ขณะที่คนวัย ๒๐ เศษอาจรู้จักแค่ชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมอย่าง เมืองปาย ห้วยน้ำดัง ปางอุ๋ง พุ่งบัวทองภูชี้ฟ้าแม่ลำน้อย บ้านในสอย ดอยพุยโค ถ้ำผีแมน และ สะพานชุตองเป้

นั่นเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา และเราไม่อาจแซ่แข่งสิ่งใดเอาไว้ได้ในขณะที่โลกเคลื่อนที่ไปไม่หยุดโดยเฉพาะในทางวัตถุที่เจริญก้าวหน้าไปไวเกินกว่าจะปรับตัวได้ทันด้วยซ้ำ

การพัฒนาและการค้นพบทำให้แม่ฮ่องสอนเปลี่ยนโฉมหน้าไปเรื่อยๆ มีมุมมองใหม่เพิ่มเติมเข้าไปในบัญชีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ มีสิ่งก่อสร้างใหม่ๆอยู่ตลอดเวลา

แต่ถึงจะอย่างไรแม่ฮ่องสอนก็ยังคงเป็นเมืองน่าอยู่ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศนี้

และเชื่อว่าสิ่งที่จะเปลี่ยนซ้ำที่สุดก็คือจิตวิญญาณภายในของประชาชนคนแม่ฮ่องสอนกับวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมของพวกเขาที่ประกอบด้วยผู้คนหลายชาติพันธุ์แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ปรองดอง สันติ โดยเคารพและให้เกียรติในความต่างของกันและกัน

ศาสนาและความเชื่อคือศูนย์รวมความศรัทธาของแต่ละชนเผ่า ประเพณีกับศิลปวัฒนธรรมคือเครื่องยึดโยงความศรัทธานั้นให้มั่นคงแน่นแฟ้นนี่เองคือพลังสำคัญในการยืนหยัดต่อต้านการรุกรานของวัฒนธรรมภายนอกเอาไว้ได้

...

ทุกวันนี้ “เมืองหลวงของคนไทใหญ่” ในประเทศไทยยังอยู่ดีและเข้มแข็งทีเดียวเมื่อเทียบกับเมืองใหญ่ในภาคเหนือแดนดินถิ่นล้านนาอื่นที่เปลี่ยนไปจนเกือบจะหมดสิ้นแล้ว โดยเฉพาะนพบุรีศรีนครพิงค์ เชียงใหม่ ที่แทบไม่เหลือร่องรอยความเป็นศูนย์กลางแห่งอาณาจักรล้านนาอันยิ่งใหญ่ในอดีตนอกจากซากกำแพงดินอิฐหินเก่าๆ

เมืองแม่ฮ่องสอนยังมีเอกลักษณ์ความเป็นตัวเองอยู่หลายด้าน ไม่ว่าในเรื่องอาหารการกินพื้นถิ่น การแต่งกายชนเผ่า ที่อยู่อาศัย ลักษณะสถาปัตยกรรม ประเพณี พิธีกรรมต่างๆที่ยึดมั่นปฏิบัติกันมา

ภาพชีวิตงดงามในยามเช้าที่ “ตลาดสายหยุด” ตลาดเช้าของเทศบาลใหญ่ที่สุดในตัวเมืองแม่ฮ่องสอน บอกเล่าที่มาและความเป็นไปของเมืองเล็กๆ แห่งนี้ได้เป็นอย่างดี

และไม่มีอะไรชัดเจนไปกว่าเรื่องอาหารการกินอีกแล้วที่จะบ่งบอกถึงรากเหง้าความเป็นมาของผู้คน
ทุกเช้าบรรดาแม่ค้าพ่อขายยังส่งเสียงพูดคุยกับลูกค้าด้วยภาษาใต้สำเนียงพื้นถิ่นของไทใหญ่แจ็กแจ็ก
จอแจในตลาดที่อุดมไปด้วยอาหารการกินและกับข้าวพื้นเมืองนานาชนิด โดยมีคนตื่นแต่เช้ามีดออกจากบ้าน
มาจ่ายตลาดในชุดไท บางคนยังใส่กิ๊บบหรือหมวกสานแบบไทใหญ่มาด้วย

อาหารไทใหญ่มีเอกลักษณ์ต่างจากอาหารถิ่นล้านนาทั่วไปเพราะคนไตกินข้าวเจ้าส่วนชาวบ้านล้านนา
ทางเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน กินข้าวเหนียวเป็นหลัก และชาวไทใหญ่ไม่นิยมอาหารที่ประกอบด้วย
เนื้อสัตว์ล้วนๆ จึงไม่พบอาหารยอดนิยมแบบฉบับอาหารเหนือ จำพวก แหนม หมูยอ ลาบ ใส่อั่ว หมูทอด ไก่
ทอดวางขายอยู่เกร่อเหมือนในจังหวัดภาคเหนืออื่น ๆ

กับข้าวไตที่ยังคงมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นทั้งที่ยุคสมัยเปลี่ยนไปแล้วนี่เอง ทำให้แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองที่มี
เสน่ห์และคงไว้ซึ่งความเป็นตัวตน ถึงจะไม่ครบถ้วนสมบูรณ์เท่ายุคก่อนแต่ก็ยังถือว่ารักษาแก่นความเป็นไท
ใหญ่เอาไว้ได้ดี

...

อาหารของชาวไทใหญ่มักประกอบด้วยพืชผักแม้น้ำมันที่ใช้ปรุงอาหารก็ยังนิยมใช้น้ำมันงา
ดังนั้นเราจึงเห็นการเกษตรที่สะท้อนวัฒนธรรมการกินพื้นถิ่นได้เป็นอย่างดี เพราะนอกเหนือจากการทำ
นาปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชอาหารหลักแล้วชาวบ้านที่นี่ยังนิยมปลูกถั่วปลูกงามากที่สุด จน“ถั่วคั่ว” กลายมาเป็นสุด
ยอดอาหารว่างของขบเคี้ยวกินเล่นเป็นประโยชน์มีคุณค่าทางโภชนาการสูงในท้องถิ่นนี้

และเพราะชาวไทใหญ่นับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดในแง่วัตรปฏิบัติการถือศีล ๕ ผู้เฒ่าผู้แก่ใน
อดีตจึงไม่ค่อยได้กินเนื้อวัวเนื้อหมูกันบ่อยนักเพราะไม่ค่อยมีใครยอมฆ่าสัตว์ กว่าจะได้กินเนื้อแต่ละทีต้องรอให้
มีพ่อค้าจากฝั่งเมียนมาร์เข้ามาฆ่าและขายสัปดาห์ละครั้ง

ด้วยเหตุนี้ความนิยมในการบริโภคเนื้อสัตว์ใหญ่จึงไม่ค่อยมี จนกระทั่งเมื่อชาวบ้านต่างถิ่นที่เข้ามา
อาศัยอยู่ในเมืองแม่ฮ่องสอนมากขึ้น ในตลาดจึงมีเนื้อสดขายอย่างสม่ำเสมอเช่นทุกวันนี้

หากพิจารณาให้ดีจะพบว่าการกินเนื้อสัตว์แต่น้อยและกินผักให้มากของคนไทใหญ่นี้เองทำให้
ชาวเมืองแม่ฮ่องสอนนิยมรับประทานถั่วงาเป็นพิเศษเพื่ออาศัยโปรตีนจากพืชในถั่วงาชนิดต่างๆมาทดแทนโปรตีน
จากเนื้อสัตว์

ดังนั้น ของที่ซื้อขายกันในตลาดสายหยุด นอกจากจะมีผักสดและผลไม้ตามฤดูกาลแล้ว สิ่งที่เราเห็นได้ใน
ปริมาณมากบนแผงขายสินค้าทั่วทั้งตลาด คือ อาหารประเภทถั่วงาต่างๆ ทั้งถั่วเน่า เต้าหู้ ถั่วพรมทั้งสมุนไพร
เครื่องเทศจำพวกผงมะสลาหรือหมากสลาที่ใช้สำหรับประกอบอาหารได้อย่างแกงฮังเลหรือฮูบชนิดต่างๆ

อาหารที่จำเป็นที่สุดในชีวิตประจำวันและขาดไม่ได้เลยของชาวแม่ฮ่องสอนทั้งคนพื้นราบและไทยภูเขา
คือ “ข้าว” ขอเพียงให้แต่ละบ้านมีข้าวกินกับข้าวก็ไม่ใช่เรื่องที่เป็นปัญหามากเพราะสามารถเก็บพืชผัก

สมุนไพรพื้นบ้านที่ขึ้นเองตามธรรมชาติมาปรุงอาหารได้ส่วนผักสวนครัวหลักๆที่ขาดไม่ได้ก็มักจะปลูกไว้กินประจำครัวเรือนกันอยู่แล้ว

การที่โครงการพัฒนาตามพระราชดำริกำหนดให้มีแหล่งอาหารตามธรรมชาติหรือ “ฟู้ดแบงก์” กระจายกันอยู่รายรอบชุมชนต่างๆ ทั่วจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้น จึงสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนที่นี้ซึ่งสามารถพึ่งพาอาหารจากป่า น้ำดิน ได้อย่างอุดมสมบูรณ์ มันคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

...

เครื่องปรุงอาหารคนไตได้มาจากธรรมชาติหรือสวนครัวที่มีอยู่แทบทุกบ้าน เช่น พริก ขิง ข่า ขมิ้นตะไคร้ มะกรูด มะนาวหอม กระเทียมฯลฯ

แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้เลยคือ “ถั่วเน่า” ที่เป็นทั้งแบบแผ่นตากแห้งแล้วเอามาบิกับข้าวสวยร้อนๆ หรือแบบผงที่ตำจากแผ่นตากแห้งแล้วเก็บใส่กระปุกไว้ ถั่วเน่าแบบผงนี้เอาไว้ใส่เป็นเครื่องปรุงในน้ำพริก แกง หรืออุ๊บแทนกะปิที่คนภาคกลางนิยมใช้กัน

ส่วนน้ำมันพืช น้ำปลา เกลือ ผงชูรส และเครื่องปรุงอื่นๆอีกไม่มากนัก คือส่วนเกินที่อาจต้องจ่ายเงินซื้อหามาเพราะไม่สามารถผลิตเองในครัวเรือนได้

ตามประเพณีของคนไทใหญ่การทำกับข้าวถือเป็นหน้าที่ของผู้หญิงในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นแม่ พี่สาว น้องสาว ภรรยา หรือญาติฝ่ายหญิง เราจึงได้เห็นตลาดเต็มไปด้วยผู้หญิงทั้งคนขายและคนซื้อ

กล่าวกันว่าสำหรับอาหารไตหากขาดถั่วเน่าไปเสียแล้วถือว่าไม่ใช่ของแท้เพราะอาหารไทใหญ่มักต้องมีถั่วเน่าแทรกอยู่ในเครื่องปรุงเสียแทบทุกจาน ไม่ต่างจากที่คนถิ่นอีสานขาดปลาร้าไม่ได้

ถึงขนาดมีคำพูดเปรียบเปรยว่า

“ถั่วเน่าเข้าภู่เบ็ง” แปลว่า ถั่วเน่าเข้าได้กับสารพัดอาหาร

“ไตถั่วเน่า” หมายถึง ที่ไหนมีคนไตที่นั่นมีถั่วเน่าอย่างแน่นอน

สิ่งที่เป็นตัวบ่งบอกอัตลักษณ์ของอาหารไทใหญ่นอกจากถั่วเน่าซึ่งสำคัญที่สุดแล้วยังมี ผงขมิ้น มะเขือเทศ หัวหอม และกระเทียม

ถั่วเน่านี้ขาดไม่ได้เลยในการทำอาหารประจำวัน เช่น น้ำพริก อาหารประเภทอุ๊บ และแกง เพราะถั่วเน่าเป็นสิ่งที่เพิ่มรสชาติให้อาหารเข้มข้นขึ้น ส่วนผงขมิ้น หอม กระเทียม ใส่เพื่อแต่งกลิ่นเพิ่มสีสัน

อาหารไทใหญ่มีวิธีการปรุงหลายอย่างแต่ไม่สลับซับซ้อนนัก เช่น แกงไก่(ยำ) ทอด อุ๊บ(อบ) จอ จ๊อก แอบ อุ๋น เป็นต้น

“อุ๊บ” คืออาหารที่มีลักษณะเป็นน้ำขลุกขลิกใส่มะเขือเทศเยอะๆ

การอุบ ก็คือการนำส่วนผสมทั้งหมดมาตั้งไฟแล้วปิดฝาหม้ออบไว้จนน้ำงวดเข้าเนื้อจึงค่อยนำมา
รับประทานนั่นเอง(ภาษาไทยใหญ่ อุบ แปลว่า ซลขลิกน้ำก็ไม่ใช่แห้งก็ไม่แข็ง)

ลักษณะเฉพาะของอาหารประเภทอุบจะเข้มข้นด้วยเครื่องปรุงเข้าเนื้อทั่วกันโดยมีมะเขือเทศเป็นตัว
ประสานรสบางคนถึงกับอธิบายรสชาติว่าคล้ายกับน้ำพริกอ่อนผัดผสมกับเครื่องที่เป็นหมู ไก่ไข่ ปลา หรือผัก
ตามแต่ชนิดของอุบ นิยมรับประทานกับข้าวสวยร้อนๆเป็นอาหารยอดนิยมของแทบทุกบ้าน

เมนูอุบทำให้หุงหาหรือเรียบง่ายก็ได้แล้วแต่วันนั้นก็มีเครื่องปรุงอะไรบ้าง แต่สิ่งสำคัญในอุบที่ขาด
ไม่ได้เลยคือ “ถั่วเน่า” บางบ้านชอบทำไข่อุบโดยนำไข่ต้มมาผ่าครึ่งซีกย่างถั่วเน่าแผ่น(ถั่วเน่าเค็ม)ให้เหลืองแล้ว
เอามาโขลกรวมกับหอมแดง พริกแห้ง ผงขมิ้น ทำเป็นเครื่องแกง นำไปผัดน้ำมันกับมะเขือเทศสับให้สุกหอม
ราดลงบนไข่ปิดฝาอบต่อในกระทะจนเครื่องแกงกับไข่เข้ากันได้ดีมีน้ำซลขลิกน้ำรับประทานจึงยกลงมาใส่จาน
โรยหน้าด้วยผักชีหรือผักพื้นบ้านที่มีกลิ่นหอมสำหรับแต่งหน้าจาน

วันไหนที่ไม่มีทั้งไข่และเนื้อสัตว์ ก็ยังทำ อุบผักเขียว ได้โดยใช้กรรมวิธีการปรุงแบบเดียวกันกับอุบอื่นๆ
เพียงแต่เปลี่ยนเนื้อสัตว์เป็นผักตามที่ต้องการเท่านั้นเองจะใส่ชนิดเดียวหรือหลายชนิดปนกันก็ได้ สิ่งสำคัญคือ
เครื่องแกงอุบที่จะต้องผัดให้เข้าเนื้อกับมะเขือเทศสับเสียก่อน แล้วค่อยนำผักที่ต้องการอุบลงผัดคลุกเคล้าให้
เข้ากันก่อนจะอบต่อ ๑๐-๑๕ นาที

ดังนั้นอุบที่ขายกันตามตลาดจึงมีสารพัดชนิดตั้งแต่ อุบปลาดุก อุบถั่วพู(เต้าหู้) เนื้อแฉับอุบ (เนื้อวัว
กระป๋องอุบกับเครื่องปรุง) อุบถั่วพูเผือกกับจิ้นหมู(เต้าหู้ขาวกับเนื้อหมู)

สำหรับถั่วเน่าและถั่วเน่าเค็มที่เป็นวัตถุดิบหลักในครัวชาวไตนี้ทำจากถั่วเหลืองบดแล้วหมักทิ้งไว้ ๒-๓
คืนเพื่อให้เกิดกลิ่น ระหว่างรอให้ถั่วหมักได้ที่หากต้องการรสชาติแบบทรงเครื่องก็เตรียมเครื่องปรุงเอาไว้ ได้แก่
พริก กระเทียม หอมแดง ตะไคร้ ขิงโขลกรวมกันให้ละเอียด

เมื่อขั้นตอนการหมักเสร็จสมบูรณ์จึงนำถั่วเหลืองที่หมักได้ที่แล้วไปบดหรือโขลกให้ละเอียดกับ
ส่วนผสมเครื่องปรุงที่เตรียมไว้ หรือจะไม่ผสมอะไรเลยก็ได้จากนั้นนำถั่วหมักไปทับเป็นแผ่นหรือปั้นเป็นก้อน
แล้วกดด้วยแม่พิมพ์ให้แบนเป็นแผ่นๆก่อนนำไปตากแดดจัดๆให้แห้งสนิท

ถั่วเน่ามีขายทั่วไปตามตลาดสด นิยมมัดตอวางเป็นตั้งเล็กๆ คล้ายมัดข้าวเกรียบ หากเก็บไว้ใน
ภาชนะที่แห้งและปิดสนิทจะอยู่ได้นานประมาณ ๒-๓ เดือน

การนำไปปรุงเป็นอาหารนิยมปิ้งไฟอ่อนๆให้ได้กลิ่นหอม สามารถรับประทานกับข้าวสวยได้เลย หรือไม่
ก็ใช้โขลกทำเป็นน้ำพริกหรือใช้เป็นน้ำพริกแกงประกอบอาหารอื่นๆก็ได้รสชาติเข้มข้นหอมอร่อย

การหมักถั่วทำถั่วเน่านี้เป็นภูมิปัญญาในการถนอมอาหารของชาวไทใหญ่ที่ชาญฉลาดยิ่ง

จุลินทรีย์ที่เกี่ยวข้องและมีบทบาทสำคัญในการหมักถั่วเน่าคือแบคทีเรียในกลุ่มบาซิลลัสซึ่งมีบทบาท
สำคัญในการผลิตเอนไซม์ย่อยสลายเพื่อย่อยสลายสารอาหารชนิดต่างๆในถั่วเหลืองให้มีลักษณะดีหลาย

ประการทำให้ถั่วหมักเกิดกลิ่นรสที่ดี ช่วยเก็บรักษาสถิตภัณฑ์ให้นานขึ้น เพิ่มคุณค่าทางโภชนาการ ทำให้ย่อยง่ายและช่วยให้ร่างกายดูดซึมเอาสารอาหารพวกโปรตีนในถั่วเหลืองไปใช้ได้ง่ายขึ้น

และกลิ่นจากการหมักนี่เองเป็นที่มาของคำว่า “ถั่วเน่า”

...

ในตลาดสายหยุดเราจะเห็นอาหารที่เป็นตัวตนของชาวไทยใหญ่ครบถ้วนทุกประเภท ที่โดดเด่นอย่างมากคือ อาหารจำพวกถั่วและเต้าหู้ ข้าวเส้น(ขนมจีน) ของทอด และขนมหวาน

นอกจากถั่วเน่าแล้วชาวแม่ฮ่องสอนยังนิยมกิน “ถั่วพู” กันทั้งเมือง

อย่าเพิ่งจินตนาการไปว่าเป็นถั่วพูปแบบเดียวกับพืชตระกูลถั่วชนิดหนึ่งที่ฝักเป็นรูปสี่เหลี่ยมมีปีกออกตรงมุม ๔ ปีกที่นิยมเอามากินแกล้มน้ำพริกหรือทำยำถั่วพูกันนะ

เพราะคำว่าถั่วพูในหมู่คนเมืองแม่ฮ่องสอนเป็นภาษาไทยใหญ่มายังถึง “เต้าหู้” ซึ่งมีอยู่หลากหลายชนิด ทั้งเต้าหู้แข็ง เต้าหู้อ่อน เต้าหู้ขาว เต้าหู้เหลือง

ถั่วพู เป็นหนึ่งในอาหารหลักของวัฒนธรรมอาหารไทใหญ่และอาหารจากถั่วพุดูดดนิยมนิยมของชาวบ้านที่ต้องไปหากินกันในตลาดสดถึงจะอร่อยเด็ดก็คือ “ถั่วพูนุ่น”

ถั่วพูนุ่นมีลักษณะคล้ายชุบใส่เต้าหู้วิธีการทำคือนำเมล็ดถั่วลูกไก่ หรือ ถั่วหัวช้าง(chickpea)แช่น้ำค้างคืนแล้วนำมาบดละเอียดเอาไปต้มเป็นซุปร้อนปรุงด้วยผงขมิ้น จนได้น้ำซุปร้อนเหนียวเนียนหนืดคล้ายซุปร้อนข้าวโพดหรือซุปร้อนของฝรั่งแล้วตั้งน้ำซุปร้อนถั่วลูกไก่ต้มไฟให้ร้อนกรุ่นอยู่ตลอดเวลา

เวลารับประทานจะลวกเส้นข้าวซอยหรือเส้นก๋วยเตี๋ยวอื่นที่ชอบให้สุกใส่ยอดถั่วลันเตาหรือผักตามฤดู ฤดูกาลลวกเล็กน้อยปรุงรสด้วยพริกป่นผัดน้ำมันงา หอมเจียว ถั่วลิสงป่น ซีอิ๊วหวาน ซีอิ๊วดำ แล้วตักน้ำซุปร้อนถั่วลูกไกร้อนๆราดให้ชุ่มโรยหน้าด้วยผักชีต้นหอมตามด้วยสิ่งสำคัญที่สุดคือถั่วพูทอดหั่นเป็นชิ้นพอคำ เป็นอาหารแก้หนาวที่คนท้องถิ่นนิยมรับประทานให้อุ่นท้องในตอนเช้า รสชาติหวาน มัน เค็ม เผ็ด ครบเครื่อง

ว่ากันว่าใครที่ไปชมวิถีชีวิตชาวไทที่ตลาดสายหยุดแล้ว ถ้าไม่ได้ชิมถั่วพูนุ่นถือว่าพลาดโอกาสการลิ้มชิมรสชาติแบบไทใหญ่ไปอย่างแรง

อาหารจากถั่วพูอีกอย่างที่นิยมกันมากก็คือ “ถั่วพูกั”หรือยำเต้าหู้ คำว่า “กั” เป็นภาษาไท หมายถึงวิธีการยำแบบไทใหญ่ที่ใส่ส่วนผสมหลายอย่าง และหากไปเจออาหารชนิดอื่นที่มีคำว่า กั ห้อยท้าย ให้เข้าใจเอาไว้เลยว่าลักษณะการปรุงคือการยำแบบไทใหญ่ เช่น ข้าวซอยกั เป็นต้น

อาหารที่ทำจากถั่วอีกอย่างแต่กลับเรียกว่าข้าวจนคนต่างถิ่นอาจจะสับสนงงงวยได้ นั่นก็คือข้าวพินหรือข้าวแรมพินเป็นอาหารที่หากินไม่ได้ทั่วไปมีเฉพาะพื้นที่บางแห่งในภาคเหนือเท่านั้นเช่น แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย ใช้กินเป็นอาหารหลักก็ได้กินเล่นก็ได้ เป็นที่นิยมทั่วไปในหมู่ชาวไทยใหญ่ ไทลื้อและไทจีน เชื่อว่าได้รับ

อิทธิพลมาจากทางสิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีนผ่านมาทางพม่าแล้วเข้าสู่ทางภาคเหนือของประเทศไทยกลายมาเป็นอาหารสำคัญอย่างหนึ่งในหมู่ชาวไทยใหญ่

ข้าวแรมพีนมีหลายแบบ ได้แก่ ข้าวพีนขาว(ทำจากแป้งข้าวเจ้า) ข้าวพีนเหลือง(ใช้แป้งถั่วหัวช้าง) ข้าวพีนถั่วดิน(ทำจากถั่วลิสง) นำมาผ่านกรรมวิธีเฉพาะของชาวไทยใหญ่นำมาต้มแล้วจะแข็งตัวคล้ายวุ้น ลักษณะเป็นก้อนเหมือนเต้าหู้ ชื่อข้าวแรมพีนเพี้ยนมาจาก “ข้าวแรมคีน” ซึ่งเป็นกรรมวิธีการทำที่ทิ้งค้างคืนเอาไว้

ข้าวแรมพีนรับประทานได้สองแบบ คือ ทอด กับไม่ทอด มีผักเป็นเครื่องเคียง ใช้เครื่องปรุงคล้ายก๋วยเตี๋ยว เวลารับประทานนิยมลวกเส้นก๋วยเตี๋ยวใส่ลงไปด้วย

...

สำหรับของกินในกลุ่มเนื้อสัตว์ที่นิยมกันทั่วไป คือ “เนื้อลุง” หรือ “จิ้นลุง”เป็นเนื้อหมูสับหยาบ คลุกเคล้าเครื่องแกงที่ใช้เครื่องเทศจำพวกพริกขี้หนู หัวหอม กระเทียม ขมิ้น ตะไคร้ลูกผักชี หมากสลาโขลก รวมกันแล้วนำไปผัดกับมะเขือเทศสับปรุงรสด้วยเกลือจากนั้นเอาหมูที่คลุกเครื่องทั้งหมดจนเข้ากันดีมาปั้นให้เป็นก้อนกลม นำไปทอดให้สุกกรอบนอกนุ่มใน ลักษณะเป็นก้อนสีเหลืองขมิ้นรสชาติกลมกล่อม คำว่า “ลุง”ในภาษาไทยใหญ่แปลว่าปั้นให้เป็นก้อน เนื้อลุงจึงมีหน้าตากระเดียดไปทางลูกชิ้น

ของกินในกลุ่มข้าวที่แปลกไปกว่าท้องถิ่นอื่น คือ ข้าวส้มข้าวกันจิ้น ข้าวหนุกงา

ข้าวส้มคือ ข้าวปั้นก้อนกลมๆ สีส้มส้มสะดุดตา ทำจากข้าวสวยคลุกเคล้าด้วยน้ำมันมะเขือเทศที่เคี่ยวปรุงรสด้วยน้ำมันมะขามเปียก น้ำตาลทราย เกลือป่น แต่งสีและกลิ่นด้วยผงขมิ้น แล้วปั้นเป็นก้อนกลม โรยหน้าด้วยกระเทียมเจียวกินแฉะกับพริกทอดหรือยำต่างๆ เช่น ถั่วพู้ไก่ ผักหนอกไก่ (ยำใบบัวบก) จะเข้ากันดีมาก

ข้าวกันจิ้นบางทีก็เรียก“เนื้อส้มอุ่น”คำว่า กันแปลว่า “ขยำรวมกัน” ส่วนจิ้นคือ “เนื้อหมู” หมายถึงการนำเนื้อหมูมาขยำรวมกับข้าวโดยใส่เลือดด้วย แล้วห่อใบตองนำไปนึ่งจึงได้ข้าวห่อสีม่วงอมแดง เสริฟคู่หอมเจียว พริกทอด ผักชี มะนาว แตงกวา เป็นอาหารที่ราคาถูกช่วยให้อิ่มท้องได้ง่าย มีขายทั่วไป

ข้าวหนุกงาก็คือข้าวคลุกงานั่นเอง นิยมใช้ข้าวเหนียวใหม่ในช่วงที่เพิ่งจะผ่านพ้นฤดูเก็บเกี่ยวมานึ่งให้สุกเป็นข้าวหนึ่งแล้วเอาคลุกกับงาดำหรืองาขี้ม่อนที่ตำพอแหลกใส่เกลือเล็กน้อย ข้าวใหม่อร่อยหอมหวานตามธรรมชาติกับกลิ่นหอมของงาจะช่วยเสริมความน่ากินทั้งกลิ่นและรสชาติให้ข้าวหนุกงาหวานมัน อร่อย โดยเฉพาะเมื่อกินตอนที่ยังร้อนๆ เป็นขนมในฤดูกาลที่เด็กๆ ชอบรับประทานกันมาก แต่ปัจจุบันการทำข้าวหนุกงาจำหน่ายมีทุกฤดูกาลและใส่ส่วนผสมอื่นๆด้วย ทำให้รสชาติความอร่อยผิดเพี้ยนไปจากอดีตมาก

หมดจากข้าวสวยก็มาถึงอาหารพื้นเมืองจำพวกเส้นที่ชาวแม่ฮ่องสอนนิยมรับประทานกันมาก ได้แก่ ข้าวเส้นหรือขนมจีน แต่ชนิดที่ชาวบ้านนิยมกันเรียกว่าข้าวเส้นไก่หรือ ขนมจีนยาแบบไทใหญ่ ใช้เส้นขนมจีน

คลุกเคล้ากับน้ำมันกระเทียมเจียว งาคั่ว ผักชี ปูรสด้วยเกลือ มะนาวและพริกกระเทียมปั่น บางทีก็ใส่หมูบด รวนสุกหรือไม่ใส่ก็ได้ นิยมรับประทานกับส้มตำ

ข้าวเส้นน้ำมะเขือส้มก็คือขนมจีนน้ำเงี้ยวที่คนรู้จักกันทั่วไปนั่นเอง แต่สูตรของแม่ฮ่องสอนจะไม่ใส่เลือดและดอกงิ้วเหมือนทางเชียงใหม่ เชียงรายนิยมกินแนมกับ ข่างปองหรือมะละกอดคลุกแป้งผสมเครื่องแกงทอด หรือไม่ก็ กะบอง(ผักทองทอด) ผักหมี(หอมหัวใหญ่ทอด) บางทีก็มีถั่วงูทอดให้แนมแทน แล้วแต่ว่าจะเป็นสูตรของร้านใด

อาหารทอดของไทยใหญ่เทียบกับทางล้านนาจะมีน้อยชนิดกว่า การปรุงโดยทั่วไปเน้นการ อูบ แกง (เดือดแล้วยกลงจากเตา) จอ(เคี้ยวแบบตุนให้นานจนผักเปื่อยเช่น จอผัก) นึ่ง ย่าง แอบ(การห่อใบตองแล้วทำให้สุกแบบย่าง)

ส่วนการห่อใบตองให้เป็นกระจุกปลายแหลมแล้วนึ่งเรียกว่า “จ๊อก” เช่น ผักจ๊อกคือการนำผักจำพวกกะหล่ำปลีชอยผสมกับแป้งข้าวเหนียว หมูเนื้อแดงหรือสามชั้น เครื่องแกง คลุกให้เข้ากันห่อด้วยใบตองเป็นกรวยแหลมแล้วนำไปนึ่ง ส่วน ขนมจ๊อกก็คือขนมเทียน นั่นเอง

อาหารจำพวกน้ำพริก(“น้ำพิต” ในภาษาไทยใหญ่) ก็จัดเป็นกับข้าวหลักประจำสำหรับไทยใหญ่เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็น น้ำพริกอ่อน น้ำพริกปลา น้ำพริกกุ้ง กินแนมกับผักพื้นบ้านหลายชนิดในฤดูกาล

...

สำหรับขนมหวานที่เป็นขนมพื้นเมืองนั้นมีหลายชนิดก็จริงแต่หน้าตาภายนอกจะดูคล้ายกันไปหมด ไม่ว่าจะเป็น ส่วยทะมิน เปงม้ง อาละหว่า หรืออาละหว่าโจ่ง เพราะทั้งหมดนั้นจะถูกราดด้วยหัวกะทิชั้นมันแล้วนำไปอบหน้าขนมให้เกรียมหอม ด้วยความร้อนของไฟจากกาบมะพร้าวแห้ง

ส่วยทะมินหรือข้าวทอง ทำจากข้าวเหนียวนึ่งสุกแล้วนำมาผัดกับน้ำตาลจนหวานหอมคล้ายข้าวเหนียวแก้วของภาคกลาง ราดด้วยหัวกะทิใส่เกลือปะแล่ม นำไปอบให้น้ำขนมเกรียมสวย

เป็งม้งหรือเค้กไทยใหญ่ ทำจากแป้งข้าวเจ้า กะทิ น้ำอ้อย หมักกับผงฟูจนขึ้นใส่ถาดอบจนเป็งม้งสุกขึ้นฟูสวยและหน้าขนมเข้มเกรียมหอม

อาละหว่ารสนุ่มเนียนลิ้นกินลื่นคอและหอมหวาน(รสชาติใกล้เคียงขนมถ้วย) ทำจากแป้งข้าวเจ้าผัดกับกะทิ น้ำตาลและเกลือจนแป้งสุกได้ที่นำไปใส่ถาดราดด้วยหัวกะทิชั้นอบหน้าให้เกรียม

อาละหว่าโจ่งหรือ อาละหว่าจุง ทำจากแป้งสาลีคั่วไฟอ่อนจนเหลืองหอมผัดกับเนย กะทิ น้ำตาลเกลือ เมื่อสุกดีแล้วนำไปใส่ถาดราดด้วยหัวกะทิแล้วนำไปอบเช่นเดียวกับขนมอื่นๆ

แต่สุดยอดของความหลากหลายในการลิ้มชิมรสชาติอาหารพื้นเมืองชาวไต ต้องไปร่วมงานบุญประเพณีต่างๆ ซึ่งแต่ละงานจะถือเอาเรื่องการปรุงอาหารเลี้ยงคนเป็นเรื่องใหญ่ชาวไตถือว่าการเลี้ยงดูคนให้อิ่มหนำสำราญคือการสร้างบุญกุศลใหญ่อย่างหนึ่ง

แม่ครัวพ่อครัวที่มีฝีมือล้ำเลิศในการทำอาหารประจำหมู่บ้านจะถูกเรียกตัวมาเป็น “เจ้ามือ” หรือเชฟใหญ่ประจำงาน และบรรดาญาติมิตรของเจ้าภาพผู้จัดงานก็จะมาช่วยกันเข้าโรงครัวอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาเพื่ออวดฝีมือให้ประจักษ์

ใครที่อยากมีประสบการณ์อาหารพื้นเมืองรสดั้งเดิมของชุมชนก็ต้องหาทางมาร่วมงานเทศกาลพวกนี้ซึ่งมีกันตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในวาระสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น งานประเพณีปอยส่างลอง(บวชลูกแก้ว) จองพารา ประเพณีเคือสามทำบุญถวายข้าวหย่ากู้(ข้าวยาคุหรือข้าวมธุปายาส) งานประเพณีออกหว่า(ออกพรรษา) ประเพณีหลู่เตนเหง เป็นต้น

ปัจจุบันจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้จัดงานส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เปิดโอกาสให้คนต่างถิ่นได้เข้าไปชิมอาหารคนไตในเทศกาลประจำปีประจำฤดูหนาวช่วงต้นเดือนธันวาคม ซึ่งจัดต่อเนื่องมาหลายปีแล้วคืองาน“เปิดเมิงไตชิมอาหารไทยใหญ่”

งานนี้จัดขึ้นในพื้นที่สวยงามที่สุดใจกลางเมืองของจังหวัดแม่ฮ่องสอน คือ บริเวณสวนสาธารณะหนองจองคำ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวไทยใหญ่ซึ่งมีอาหารการกินแปลกไปกว่าภูมิภาคอื่นๆ เพราะพื้นที่แม่ฮ่องสอนมีประชากรกลุ่มคนไตหรือไทยใหญ่เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดถึง ๔๐% และอยู่อาศัยกันในเขตพื้นที่ราบเป็นหลัก โดยเฉพาะในตัวเมืองแม่ฮ่องสอน ที่เหลือเป็นชนกลุ่มน้อยชาวไทยภูเขาหลายเผ่ากระจัดกระจายอยู่ตามที่สูงทั่วไป

ภายในงานนอกจาก จะมีอาหารท้องถิ่นชาวไทยใหญ่แล้วยังมีการจัดจำหน่ายสินค้าชุมชนและสินค้า OTOP ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนให้ได้เลือกซื้อเป็นของฝากกันด้วย มีการแสดงดนตรีพื้นบ้าน การแสดงของชนเผ่าต่างๆ ให้ชมอย่างมากมาย

...

แต่ถ้าใครไม่อยากไปเบียดเสียดกับคนหมู่มากในช่วงงานเทศกาลประจำปี ขอแนะนำว่าฤดูฝน ระหว่างเดือนกรกฎาคม-ตุลาคม เป็นห้วงเวลาที่แผ่นดินเมืองสามหมอกงดงาม ชุ่มเย็น เขียวขจี และนักท่องเที่ยวเบาบาง น่าไปปลื้มกวีเวกเป็นที่สุด

ตลาดสายหยุดไม่อุ่นววยเหมือนหน้าหนาว มีแต่คนในชุมชนที่รู้จักกันดี เดินผ่านไปมาโอภาปราศรัยกัน กลิ่นข้าวเหนียวร้อนๆ หอมกรุ่นอยู่ในไอน้ำหมอกยามเช้า

หอมกลิ่นข้าวเส้นน้ำมะเขือส้มที่ปล่อยควันฉุยอยู่บนเตาถ่าน

ถั่วพุดอ่อน ข้าวแรมพื้น ข้าวลั้ม ข่างปอง ผักหมี ส่งภาษาของอาหารบอวลยั่วให้อยากชิมทั้งรูปลักษณ์และวิธีการปรุง

คนส่วนใหญ่ไปตลาดเพื่อจะได้จะนั่งกินอาหารร้อนๆใหม่ๆตรงแผงลอยที่นั่นเลย เลือกชิมอย่างละนิด
ละหน่อยเพื่อให้ได้รู้รส จะได้เข้าใจว่าอาหารกับการดำรงชีวิตของแต่ละท้องถิ่นเกี่ยวพันกันแค่ไหนอย่างไร

ใครอยากไปใส่บาตรอาจต้องตื่นเช้าสักหน่อย ตั้งแต่ตะวันยังไม่เยี่ยมฟ้าเพราะพระสงฆ์สามเณรที่นี้จะ
ออกเดินบิณฑบาตรกันตั้งแต่ฟ้ายังไม่สว่าง

ใครที่ไม่รู้ว่าควรจะไปตั้งต้นตรงไหนก่อน ก็ขอให้ตรงไปที่ตลาดสายหยุดนั่นแหละ เพราะที่นั่นคือหัวใจ
ของชุมชน

และอย่าได้แปลกใจหากหลวงพ่อบุญ หลวงลุง หลวงพี่ที่อุ้มบาตรอยู่ท่านไม่ยอมเปิดฝาบาตรรับของ
เพิ่มเติมและบอกบรรดาญาติโยมว่า "พอแล้ว"

ที่เมืองแม่ฮ่องสอน เมื่อรับของถวายใส่เต็มบาตรพระท่านจะบอกว่าเต็มแล้ว เปิดฝาบาตรให้เห็นตรง
นั่นเลย แล้วก็มุ่งหน้ากลับวัด

อาจจะดูเหมือนเป็นการขัดศรัทธาผู้ให้ แต่ที่จริงแล้วท่านกำลังสอนธรรมะเรื่องความพอดี พอเพียง
ด้วยวิธีการที่ลึกซึ้งงดงามยิ่ง

ทำให้นึกถึงคำสอนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของ “พ่อหลวง-แม่หลวง” แห่งปวงชนชาวไทย ช่าง
พอเหมาะพอดี สอดรับกับทางปฏิบัติตนสายกลางตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
อย่างแท้

บ้านเรือนผู้คน วิถีชีวิต อาหารการกิน พืชผัก ผลไม้ ท้องไร่ท้องนา และป่าไม้ ชุมชน อันอุดมสมบูรณ์ที่
เราเห็นโอบล้อมเมืองแม่ฮ่องสอนให้ร่มเย็นเป็นสุขอยู่เช่นนี้ คือผลผลิตปลายทางของโครงการพัฒนาตาม
พระราชดำริมากมายหลายโครงการสอดประสานเข้าด้วยกัน

ด้วยแก่นความคิดอันเดียวคือ เมื่อรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมป่าและน้ำให้คงความมั่งคั่งสมบูรณ์
เอาไว้ได้ ธรรมชาติก็จะตอบแทนสิ่งดีงามแก่มนุษย์อย่างไม่มีวันสิ้นสุด

ทั้งสองพระองค์ทรงทำให้โลกประจักษ์ว่า เมื่อคนรักป่า ป่าก็รักน้ำ และสายน้ำย่อม
เอื้ออำนวยความอุดมสมบูรณ์ให้ผืนดิน นำไปสู่ไร่นาเขียวขจีบริบูรณ์ ให้ผลผลิตอันมั่งคั่งตอบแทน
ทุกชีวิต

////////////////////////////////////

กว่าจะมาเป็นบ้านที่พ่อสร้าง

จากปัญหาด้านภัยคุกคามด้านความมั่นคงของประเทศ ในอดีตที่ผ่านมา โดยเฉพาะแนวชายแดนไทย ด้านจังหวัดทางภาคเหนือ ซึ่งอยู่ห่างไกลจากการคมนาคม มีราษฎรชาวไทยภูเขา อาศัยอยู่ในหลายเผ่าพันธุ์

ปี ๒๕๑๖ ร้อยโทณรงค์ นันทะโพธิเดช ได้ตามเสด็จถวายอารักขาในการเยี่ยมและช่วยเหลือราษฎรทุกพื้นที่ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๑๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้ร้อยเอกณรงค์ นันทะโพธิเดช ไปสำรวจพื้นที่ทางเหนือของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อช่วยเหลือและพัฒนาประชาชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน. ด้วยการลดการปลูกพืชเสพติดลง ส่งเสริมอาชีพการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ที่ถูกต้อง พร้อมกับการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า ให้สมดุลคงอยู่อย่างยั่งยืน ราษฎรได้รับ บริการภาครัฐทั่วถึงทั้งการศึกษา สุขภาพและอื่นๆ ทำให้เกิดความรัก ห่วงแหนแผ่นดินที่พ่อกินที่อยู่อาศัย ทรัพยากรธรรมชาติ นำไปสู่การเฝ้าระวังด้านความมั่นคงด้วยหมู่บ้านยามชายแดน และตั้งอยู่ในมิตรภาพอันดีระหว่าง ไทยกับสหภาพพม่า ดังเป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้งว่า ประชาชนอยู่ดี กินดี มีการศึกษา อาชีพ มีสุขภาพและสิ่งแวดล้อมที่ดี อย่างที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

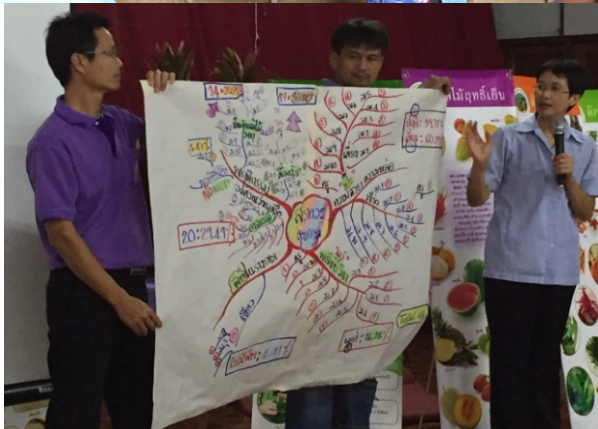
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มต้นในการพัฒนาด้วยเรื่องน้ำ และมาพัฒนาอาชีพ ในทุกโครงการ ที่พระองค์ทรงทำจะทรงเน้นย้ำ ๓ เรื่องสำคัญที่ต้องมีเสมอในโครงการ คือ (๑) การศึกษา หมายถึงการให้ความรู้ ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจะต้องให้ความรู้และการเรียนรู้แก่ราษฎร (๒) สุขภาพอนามัย จะต้องให้ประชาชนได้รับ บริการสาธารณสุข และ (๓) อาชีพ ชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร

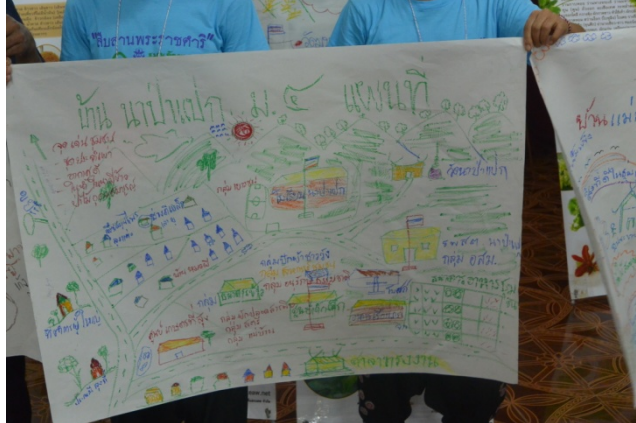
โครงการพัฒนาตามพระราชดำริ ที่ดำเนินการมายาวนานกว่า ๔๐ ปี สามารถเปลี่ยนพื้นที่ปลูกฝิ่น เป็น สถานที่ท่องเที่ยว ที่มีคนไปเที่ยวมากมายพอสมควร ติด ๑ ใน ๑๐ ของสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญห้ามพลาดของประเทศ แต่พบว่ามีปัญหาใหม่จากการทำอาชีพของราษฎร ในการดำรงรักษาไว้ซึ่งความสุข อยู่ดี กินดี มีการศึกษา อาชีพ มีสุขภาพและสิ่งแวดล้อมดีให้คงอยู่สืบไปแก่ลูกหลาน ต้องหาวิธีแก้ไขแม้จะยากมากก็ตาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาว่า จะต้องแก้ที่จิตใจก่อน

ในปี ๒๕๔๘ ได้พบกับทีมงานสาธารณสุข นำโดย น.ต.นพ.บุญเรือง ไตรเรืองวรวัฒน์ อธิบดีกรมสนับสนุน บริการสุขภาพ เห็นวิธีทำงานที่ใช้ความรู้ เทคโนโลยีและวิธีการที่ง่าย เน้นพึ่งตนเองเป็นสำคัญ เริ่มจากตนเองก่อน แล้วจึงขยายไปสู่ครอบครัวและชุมชน จึงเห็นโอกาสของการแก้ไขปัญหาได้ จึงเชิญท่านมาร่วมกับ**ส่วนราชการต่างๆ หนุนเสริมโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ด้านสุขภาพ** เพื่อสร้างสุขภาพกาย สุขภาพใจ สุขภาพ สังคมและสิ่งแวดล้อม สุขภาพปัญญาของประเทศ ด้วยพลังของประชาชนและการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนและ หน่วยงานภาครัฐและเอกชน เพื่อให้มีอาหารสะอาด ประชาชนสุขภาพดี มีอาชีพ มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และมี สิ่งแวดล้อมที่ดีอยู่กับลูกหลานเราตลอดไป ชุมชนจัดการสุขภาพจึงเริ่มขึ้นในพื้นที่โครงการพัฒนาตามพระราชดำริ

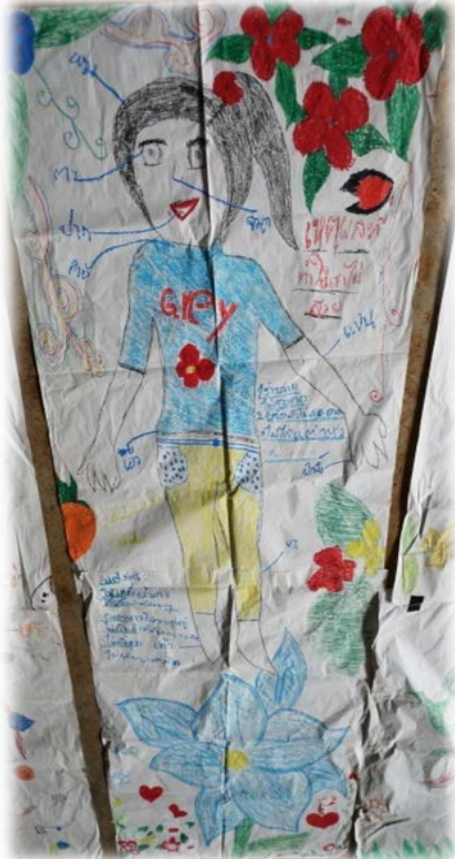
จังหวัดแม่ฮ่องสอนตั้งแต่เดือนมิถุนายน ๒๕๕๘ เป็นต้นมา โดยนำเครื่องมือ ชุดความรู้ และทักษะการดูแลการดูแลด้วยตนเองสุขภาพตามวิถีชีวิตไทย ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่ตามหลักวิชาการ ร่วมกับการนำงานศิลปะและวรรณกรรม จากกลุ่มศิลปินจิตอาสาสามารถทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการจัดการสุขภาพ พร้อมทั้งร่วมกับ ผู้นำนักเขียนจิตอาสาสามารถเรียนรู้และเก็บข้อมูลบันทึกประวัติศาสตร์และถ่ายทอดเรื่องราวจากมุมมองของคนภายนอกที่ได้เข้ามาเยือนและเรียนรู้ในพื้นที่จริง ด้วยน้ำพักน้ำแรงและความมุ่งมั่นแบบจิตอาสาของทุกภาคส่วน ภายใต้การหนุนเสริมของกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ จนก่อเกิดเป็นหนังสือบ้านที่พอสร้างเพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและกระจายการเรียนรู้สู่ประชาชนทุกครัวเรือนได้ร่วมกันทำแบบพอ

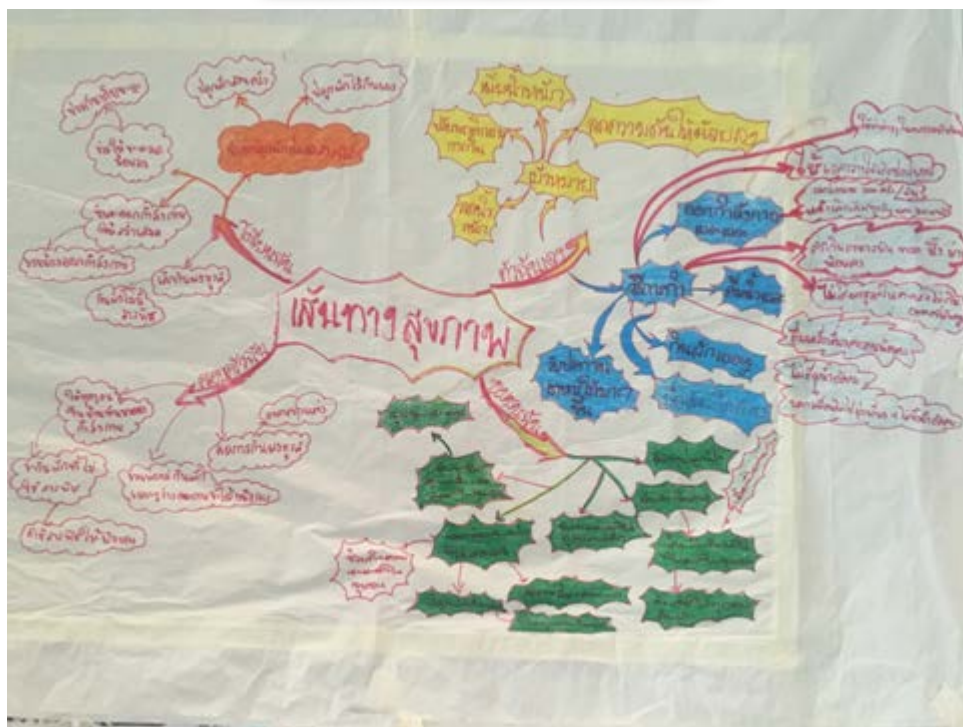

คณะผู้จัดทำ

คณะที่ปรึกษา

ปลัดสำนักสำนักนายกรัฐมนตรี	สมาคมสร้างสรรค์ไทย
คุณหญิงชดช้อย โสภณพนิช	ปลัดกระทรวงมหาดไทย
นายกฤษฎา บุญราช	อธิบดีกรมการปกครอง
ร.ต.ท.อาทิตย์ บุญญะโสภิต	อธิบดีกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น
นายจรินทร์ จักกะพาก	หัวหน้าสำนักงานศูนย์ประสานงานโครงการพัฒนา
พลโทณยศ ศิริกุล	ตามพระราชดำริ
น.ต.นพ.บุญเรือง ไตรเรืองวรวัฒน์	อธิบดีกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ
นายวณิชย์ อ่วมศรี	รองเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการอชีวศึกษา
นพ.ธเรศ กรัษนัยรวิวงศ์	รองอธิบดีกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ
นพ.ณัฐวุฒิ ประเสริฐสิริพงศ์	รองอธิบดีกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ
นพ.ธงชัย กิริติหัตถยากร	รองอธิบดีกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ
นพ.ภัทรพล จึงสมเจตไพศาล	ผู้ช่วยอธิบดีกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ
นายพนม ศรีศิลป์	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
นายชาย นครชัย	ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย
	กระทรวงวัฒนธรรม
นายจรัญ มีธนาถาวร	ผู้อำนวยการสำนักการศึกษา กรุงเทพมหานคร
นพ.สมยศ ศรีจารนัย	ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์
	กระทรวงสาธารณสุข
ผู้อำนวยการหอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร	

บรรณาธิการ

พลโทณยศ ศิริกุล	หัวหน้าสำนักงานศูนย์ประสานงานโครงการพัฒนา
	ตามพระราชดำริ
น.ต.นพ.บุญเรือง ไตรเรืองวรวัฒน์	อธิบดีกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ
นางอัญญิกา ชัชวาลยางกูร	ผู้อำนวยการกองสนับสนุนสุขภาพภาคประชาชน
	กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ
นางวิรุณศิริ อารยวงศ์	นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการพิเศษ
	กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ

ผู้ประสานงาน

ร.อ.ธนต์ บุญประเสริฐ	หัวหน้าศูนย์ประสานงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ
	ลุ่มน้ำปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
นางช่อเพ็ญ นวลขาว	นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการพิเศษ
	กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ
นายศิวัณฐ์ โสมวงศ์	นักวิเคราะห์นโยบายและแผน
	กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ

ผู้เขียน

นางสาวสุมิตรา จันทร์เงา

ผู้สนับสนุนข้อมูลและรูปภาพ

นายวิรุฬ พรรณเทวี

รองผู้ว่าราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอน

นายวุฒิชัย เสณีวงศ์ ณ อุธยา

เกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน

นายเชาวรัตน์ จิตต์ว่างไว

นักวิชาการเผยแพร่ชำนาญการพิเศษ

กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ

เจ้าหน้าที่สาธารณสุข คณะครู แกนนำชุมชนจัดการสุขภาพ เยาวชนนักสื่อสารสุขภาพ

โรงเรียนร่มเกล้าปางตองและเครือข่ายโรงเรียน ประชาชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ขอขอบคุณ

๑. ผู้ว่าราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอน นายอำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน และส่วนราชการในจังหวัดแม่ฮ่องสอนทุกหน่วยงาน

๒. นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้อำนวยการโรงเรียนพยาบาลศรีสังวาลย์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจังหวัดแม่ฮ่องสอน เจ้าอาวาสวัดหมอกจำแป่ ทีมสุขภาพวิถีพุทธอำเภอขุนยวม กำนันตำบลหมอกจำแป่ อสม.และแกนนำชุมชนของทุกหมู่บ้านและหย่อมบ้าน ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๓. ผู้อำนวยการโรงเรียนร่มเกล้าปางตอง ผู้อำนวยการโรงเรียนหมอกจำแป่ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนาป่าแปก ผู้อำนวยการโรงเรียนแม่สง่า ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านรักไทย ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยมะเขือส้ม ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยขาน และผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยโป่งอ่อน

๔. คณะเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการและพัฒนาลุ่มน้ำปายตามพระราชดำริ ศูนย์บริการและพัฒนาปางตองตามพระราชดำริ และทีมงาน นก.ร.๗

๕. อธิบดีกรมควบคุมโรค ผู้อำนวยการสำนักงานป้องกันควบคุมโรคเขต ๑ บางเขน คุณอรวรรณ บำรุง และ คุณพรหมพร จำปาทอง

๖. ผู้อำนวยการสำนักงานสนับสนุนบริการสุขภาพเขต ๑ เชียงใหม่ และคณะเจ้าหน้าที่สำนักงานสนับสนุนบริการสุขภาพเขต ๑ คุณธงชัย สาระกุล คุณกมลลาภรณ์ เสราดี คุณช่อเพ็ญ นวลขาว ผู้อำนวยการสำนักบริหาร ผู้อำนวยการกองแผนงาน และคุณลัดดา ปิยเศรษฐี

ที่สนับสนุนการดำเนินงานจัดทำหนังสือบ้านที่พ่อสร้างให้บรรลุผลสำเร็จ